

VARAMU

4

JÜRIKUU

1938

VARAMU NR. 4 • SISUKORD

Erni Hiir: Kaks jõudu (luuletus)	401
August Gailit: Karge meri	405
Hendrik Adamson: Kolm luuletust	440
Rudolf Sirge: Vana ahi (novell)	443
K. E. Sööt: Milleks ma laulsin (luuletus)	452
Eduard Visnapuu: Kaks luuletust	453
M. Kivimäe: Meri (luuletus)	455
Artur Adson: Meie kirjanduse senised teid ja suundi	457
B. Taggo: Eesti luule arenemise teid	461
K. Mihkla: Ernst Särgava 70-aastane	470
Aleksander Antson: Epigramme	479
Rudolf Paris: Kunstiühing „Pallas“ 20-aastane	483
V. Paavel: Veemajandus ja vee-ehitused Eesti iseseisvuse kestel	497
H. Männik: Lõhestatud akadeemil. haritlaskond — mille nimel!	505

RINGVAADE:

O. Loo rits: Vestlusi soome kultuurikriisist ja eesti kohviku- demokraatiast	513
I. Pau: Psühhoanalüüs ilukirjanduses	516
M. Päss: Jüri Vilms ja Eesti Päästekomitee	519

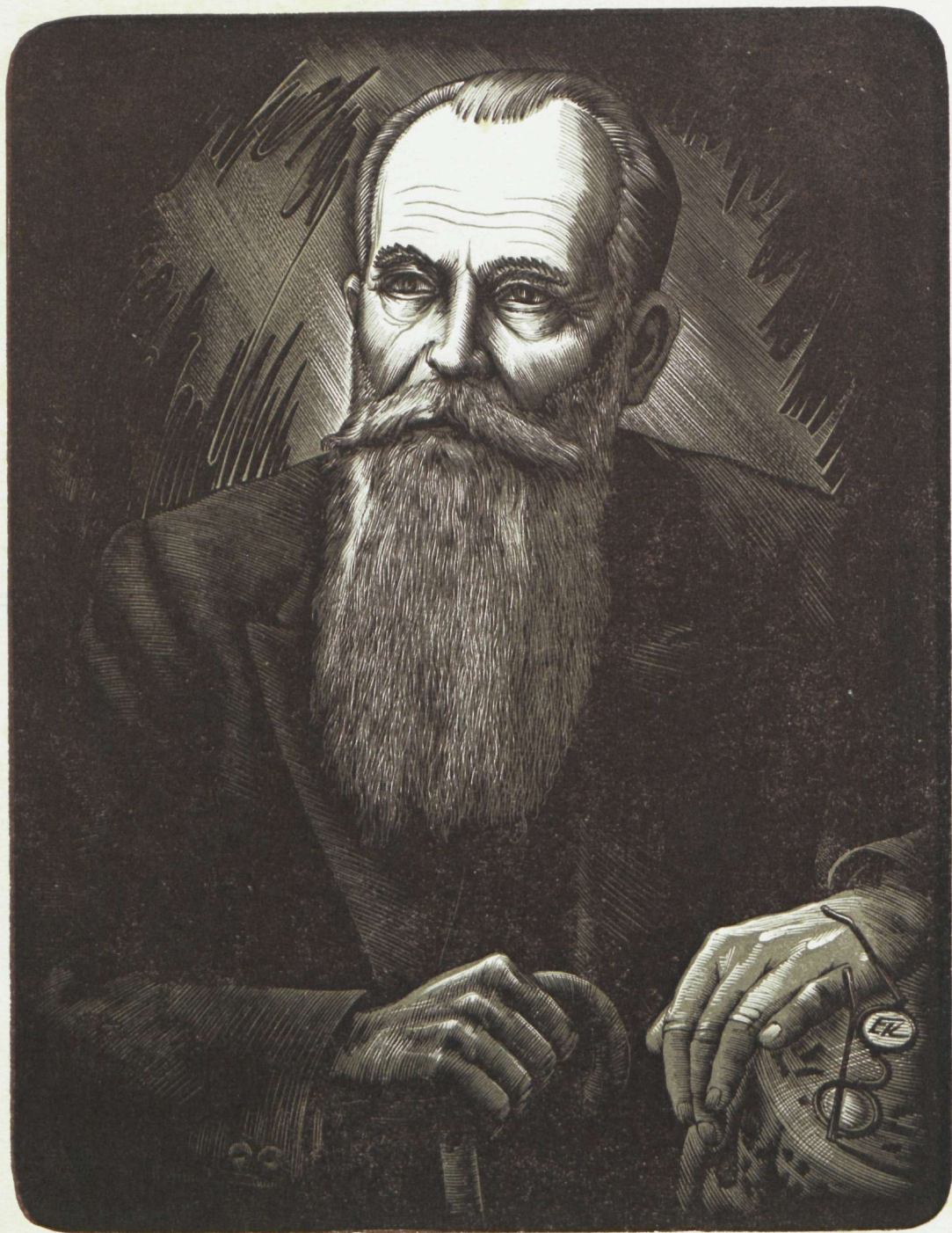
ARVUSTUS:

H. Visnapuu: Rahvusesalgajad otsivad uusi esivanemaid	521
B. Taggo: Henrik Visnapuu Saatana vari	524
VARIA	528

*Autotüüpilisi klišeid R. Parise artikli juure on kasutatud
kunstiühing „Pallase“ albumist.*

E. KOLLOMI PUULÖIGE

E. SÄRGAVA-PETERSON

V * A * R * A * M * U

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI AJAKIRI

JÜRIKUU

N4

ERNI HIIR

Kaks jõudu

I

oeg! Nägid, kuis vallutav jõud
ellu tungleb oma ürgsest lättest,
me rahva töötavaist kätest
ja selgelt mõtlevaist päist?
Selle iidse jõu allikad
ikka juhtind me ehitava tõu
läbi võitlusist kurjist ja häist.

Inimpüüete, mõtete väärismetallid
siin aatesepad on sõnusse vormind.
Kuldseist tõdedest raamatu-arsenaalid
nii täidet on laest maani.
Ei sööbivad udud ega laastavad tormid
neil aardeil ei hävita askust.

Ent, poeg, sa näind, kui aeg on kärsik,
relviks sõnad ja tõed need muutuvad
ning heitlusse kipuvad marssivad värsid.
Võib tunda nende löögijõu raskust
ning kuulda on vahedalt hõikavat kõla,
kui need kõhklevaid südameid puutuvad.
Siis rahutuks ehmuvad õilishinged,
kes kaend me maale vaid üle öla,
kel võõras on võitlusepinge.

Kuid need, kes teeniden elu,
rahumeelen siin maailma ehitand,
eksiaegadel nõutult ei kehita
oma mõtteid, et kõdumismönust
ilu otsi ning naudelden surra.
Pigem veenvail ja ründavail sõnul
nad päevil suurima murrangu
läbi kõigest lahkkelide melust
tee õige veel sihile murravad!

Taas edasi rahvast viib ehitav ründ,
kõikjal jätkub töölooming ja uuselu sünd!

II

Jõud teine on maailman veel,
mis ei künnä, ei külva ega loo,
mis sigitab hirmu ja surmavõikust,
kui pöördeegade ristteel
aina varitseb küpsevat lõikust.

On rõhuvaks painajaks inimessool
jõud aheldav, ohutav see,
mille ainu-usuks on püssitikud,
mille preestreiks on töörünnust jooksikud,
eliit-elu kavalad soosikud,
kelle õiglustunne on rikut.

End teistele seavad jumalaiks
nood eraldund isehakkajad.

Aina joobuden hiilguse humalaist
nad hoopiski purjuvad
ning inimesed olemast lakkavad.
Ei iialgi luua, vaid võtta —
on lipuks nende ahnitsusvõimule.

Ei anta, nad sõgedaiks kurjuvad,
hukkust sajatavad tõrksale hõimule,
kuni ässituspasunad, vihkamistruumid
maad, rahvad kõik manavad sõtta.

Ent rüüstejõu meeletuil rünnakuil
tee sihiks, tee lõpuks on ummik.

Võim ikka neil veriseil ulgurännakuil
langeb töötavi hulkade ette
kord murtult või abi paluden,
et mässude uuestsünni valuden
lihtmeelsemaid aitajaid petten
taas hiilida loojate turjale.

Nii ajalda muuten vaid kesta,
maad tasanden ainumalt kurjale
ikka samaks jääb rüüstikuil kihk,
kuni vastselt neid tabab tööraske pihk!

Jõud loov üksnes igavesti kestab!

III

Oled mees, kes oman usun tõrges,
tuleb, tuleb vaenlik kokkupõrge,
kui su tööd siin lõhub rüüstejõud,
elurõõmu piirab õud.
See on kohtamine verine,
võitlusviiski siis ei erine,
kuigi lahku sihid veavad.

Pole oodata meil märguannet,
oht kui risti asub teele,
kui just vaenukuman tõuseb päev.
Meestena end valmis seame,
võit jääb siis me tõemeelele.
Näen, ei võbise su vilkad käed,
pole nägugi sul itkune,
sest et kannad iidset vannet:
„Kuni poisike veel põlvepikkune
maal siin liigub — pole allaandmist!”

Ent, mu poeg, sen võitlusen
pole paiku härdal väitlusel.
Selleks nüüd ju aeg on harjutada
tänapäevse risti kandmist.
Võta ise püss ning silman pea
võõrast ähvardavat jõudu,
saakivaritsevat rüüsetõugu,
et ei iial suudaks varjutada
maal siin õitsevat töörada
muistse põlve unaruse vead.

Võta püss ning õpi tundma
seda kuulekat ja külma sõpra,
muidu käsutaks sind võõra sund ja
enda kannul lohistaks kui nõtra.
Õpi tundma võõrausuliste võtteid
kindlamalt kui teine keegi,
paremini veel kui suutnud isad.

Seda sunnitöödki täida visalt,
tungi saladusse võika väe,
mis on hukutaval surmaleegil.
Ent su ihad, põlismõtted
jäägu sinna, kun sa elusihti näed!

Kui kord ulgutormid rüüsteretki
kannavad me lakkavaile nurmile,
seisa julgena teekurvile.
Ähmub ümbrus lahingmõnan,
siis neil inimesoo hämarhetkil
täide mingu sügavaim tõesõna:
„Kes on mõõga tõmband, mõõgast langeb,
kes siin külvab surmatuuli,
kuuliraju alla ise kangeb,
mulla ligi surutakse suuli!”

Sõgedal ja julmal ajal
enamat, poeg, ära ihka
püssiväeltki, abivalmilt saatjalt.
Kui jäänd rüüstajad surmpaatjaks,
eemale siit pelguden me kodurajalt,
ära enam neid siis vihka,
sul on suurematki armastada!

Tarvis vastselt parmastada
vilja, mida sõdalased sõtkund,
kindlustada elutähiseid,
mis ehk lahingmõllun paigalt nõtkund.
Näed neid kodukohti lähiseid,
kuis need üksindusen kurbund.
Vaat kuis kõrgemadki kingud
suitsevad veel hukutavan vingun.
Näed, kuis ahervartel elu uudne
visalt, valuliselt urbub.
Kauge avaruse suudmed
ummistand on tormirisud.

Tunneta, poeg, sisesund kuis kisub
maaga ühendama endist seost.
Majad, nurmed, maad ja veed,
inimesi lähendavad teed
ootlevad kõik päikselt helgust,
vaimult ülendavat sihiselgust.
Lase tööl ja sõnul oma teost,
võitvast tõest taas aegadelle vesta,
et siin loov-jõud igavesti kestab!

Karge meri

VI

innakse merele, saadakse pisut turski ja ahvenaid, vahel ka lesti ja põhjaõngede otsa angerjaid. Saak on üldiselt kehv, mõnel hommi- kul tuuakse mitme paadi kohta vaid mõnikümmend pisikest kalanatu- kest. Siis vaadatakse nõutult üksteise otsa ja mõteldakse kaua sellest, kuhu viia see kehv saak. Võib-olla Epp Loonale, või Peeren Ander- sile — kus on rohkem suid? Meri oleks nagu surnud, loksvad veed on tühjad ja mustad. Kuid siis pöördub tuul ja nad satuvad räimele. Püük pole jumalteab kui rikkalik, kuid ometi on sellest abi — nad saavad seda isegi pisut soolata tal- veks. Ning saar, mis oli langenud nagu mingisugusesse tarretusse, muutub jälle elavamaks. Pärast jumalateenistust kirikus sõandab noorus pühapäeval koguneda raiestikule, mis asub saare keskel ja on tuultest varjatud. Siis laul- dakse seal ja tantsitakse. Keegi mängib viiulil, palju ta just ei oska, kuid mõnd tantsu mõistab ta ikkagi. Ja viiuli on ta teinud ise, peetakse meistriks.

Ei — Eerik Lammil pole selle kõigega midagi tegemist. Ta on juba suur mees, ega tal kõlbagi seal teistega karelda ja kisada kõri kuivaks. Tal on niigi palju tegemist ja kui jääbki pisut aega, siis on tal mõne kivi varjus rannal palju mõtle- mist ja unistamist. Muidugi, ta unistused ei küüni kuigi kõrgele, ta ei ratsuta tuli- sel hobusel läbi kõik maailma mered ja maad, tal pole losse ega printsesse, kal- liskive ega haaremeid, ta pole kangelane ega vallutaja, võlur ega kunstnik. Eerik Lamm on kalur, sel talvel läheb ta esimest korda hülgepüügile. Püüsi oskab ta käsitseda kui vanamees piipu. Ja midagi muud ei oskagi ta kujutella. Tal on üks tütarlaps, tuleb mõelda sellele, kahjuks. Kelli Lund on ta nimi — too paha, tuju- kas ja kummaline tüdruk. Ta ema jäi Ameerikasse, aga isa on pastor — kas köl- bab ühel jumalasalasel käia vitsakimbuga ja peksa tarvilikud kohad kuumaks? See töö jääb tegemata ja nüüd on tütarlaps visatud kui söetükk ta südamesse, see põletab iga päevaga üha rohkem.

Vahel hiilib hirvesammuga Eerik Lammi aida juure ja kilkab sinna sisse. Oleks nagu puhang äkki huigatanud. Eerik Lamm avab silmad, hüppab voodist ning

jookseb vaatama — pole tütarlast enam kuskil. Ehk oli see unes? Mõnikord, kui ta on tulnud randa, et samuti pisut oleskella, kuuleb ta äkki sammude müdinat ning siis langeb kivi tema lähedale vette. Viskajat pole aga kuskil. Vahel, kui ta tuleb püügiga merelt ja annab selle emale, võtab see kotist raske kivi. Kes pani kivi kotti? Ja lugu maiustuste ja Dobbelmanni tubakaga — sellest ei taha mõelda.

Paha tüdruk too Kelli Lund — tuli tol päeval Eeriku juure ja ütles: Toora Jookus palub teatada postivedajale Lammile ja ta pojale, et täna pole sumplaeval mingit vastuvõttu. Preili Jookusel valutab pea ja hammas, ägedasti. Ja ta palub vabandust — tulgu homme samal kellaajal. Nad ei läinud, jäid narrilt koju — Eerik ja ta isa. Teised kõik läksid, nad sõid ja jõid seal ja olnud väga lõbus. Toomas Andla räägib veel täna: jaa, seal oli nii hea, et laseb veel kaua mõelda. Tore inimene on Toora Jookus, ise ta hoolitses, ise kallast klaasidesse, aga jook oli säärane, et põletas suu kohe tummaks! Miks Kelli ei lubanud Eerikule ühtki säärast kõrvetavat suutäit?

See kõik annab mõelda, sellega ei saagi veel täna valmis.

Nii mööduvad päevad. Ööd on jahedad ja õhtuil on tunda otsekui sügise hingamist. Võib-olla on see vihmast, mis üha sagedamate hoogudena ujub taeva?

Ent siis ühel päeval läheneb mootorpaat. Ettevaatlikult ja teed otsides. Nähtavasti on sõitjad siin võõrad, sest nad kihutavad ikka jälle kividele ja siis on palju rääkimist ning vandumist. Paadiomanik ja ta kaks abi on lausa hädas. Daam aga, kes kükitab sõrmkübara-suuruses kajutis, on pikast sõidust juba sedavõrd otsas, et ta ei kuule ega näe enam midagi. Peale oma tüseda ja tursunud näo, mis on kahvatu ja kuhu tuleb ikka sagedamini raputada valget puudrit ning määrada huultele puna. Ta jaksab hoolitseda vaid oma kauniduse eest, kõik muu on juba väljaspool tema mõistust.

Lõpuks ometi jõutakse kaldale lähemale. Siis hüppavad madrused põlvini vette, nad võtavad tüseda daami oma kätele ja kannavad nagu kalli aarde kaldale. Ettevaatlikult ja austavalt asetavad ta jalule. Siis pöörduvad nad uuesti paadi juure tagasi.

Daam jääb kohmetult paigale. Mu jumal, missugune koht, kas oskas ta üldse kujutella, et armas jumal taevas on söandanud luua säärast viletsust? Ainult kivid, kivid ja liiv, kivil mõned luitunud ja küüruvajunud võrgumajad, nende ees maasse taotud vaiad — kõik nii armetu, hall ja troostitu.

— Kus on siin küla? hüüab ta mere poole.

Kuid mehed paadi juures ei hooli temast liialt, neil endil on praegu tegemist ja toimetamist. Laine veereb otse peale ja ei puudu enam palju, kui ta peksab nad vastu kive sodiks. Oodaku, hüüavad nad läbi tuule. Ning daam jääb abitult seisma, ta ei söanda astuda, istuda ega asetada isegi pisikest seanahast kohvrikest kivile. Suure vaevaga saab ta kätte ridiküllist portmonee, ta vajutab selle luku rubiinile ning võtab sigareti. Ent suitski ei maitse sel saarel. Ta on vintsutatud ja loksutatud, ta taarub jalul. Aga talle räägiti, et sellest kujuneb lõppude

lõpuks väga meeltülendav matk, üks säärane tore-tore sõit mööda kiirgavat lagamikku!

Kulub hulk aega, siis saavad paadi kuivale. Hakkavad liikuma küla poole. Tee viib läbi võsastiku ja metsa ja see on nagu külitud kividega, aga daami jalad ja kingad pole sääraseks matkaks hoopiski kohased. Ikka komistab ta ja nüüd on tema kord vanduda. Lõpuks jõuavad siiski külla, mehed suunduvad edasi tuliku poole, et kuulata lähemaid ilmateateid, daam aga peatab esimese vastutuliija.

— Kus elab siin preili Eljen Karre? küsib ta.

— Kas halastajaõde? pärib Siimen Tara.

— Minugipärast — halastajaõde! ütleb daam põlglikult. Talle on kohe see mees ebasümpaatne — mis ta pärib nii taibutult, nagu oleks siin kaks Eljen Karret!

Nad lähevad väravast sisse, läbivad pisikesse tapuaia ning astuvad kotta. Jumal, siin on nii pime ja nõgine, siin ei saa üldse hingata. Traadi otsas ripub podisev pada, selle all põleb tuli! Suits keerleb pilvena siia ja sinna, enne kui väljub uksest ja pisikesest aknast. Mullast põrandal väherdab poisike, temagi on nõgine ja must.

— Mammi! hüüab äkki Eljen Karre kusagilt pimedast nurgast.

— Mammi jah, kordab daam pisut tuseselt ja etteheitvalt. Kui palju on ta pidanud kannatama selle tüdruku pärast, jumal hoidku. Miski iluravi ei suuda enam siluda neid kortse ja paistetusi, mis on näkku vajutanud kannatused ja mured. Seegi sõit täna siia — kas võib seda sõnul üldse kirjeldada?

Nad astuvad kojast tuppä, see on pisem, kuid natuke puhtam. Ühes nurgas asub voodi, see seisab nagu kure jalgadel peaaegu lae küljes ning selleks, et sinna ronida, tarvitatakse treppi. Teises nurgas on kapp medikamentide ja arstiriistadega, siin lehkab juba joodi, karbooli ja seroformi järele. Akna ees on laud, mis hõõveldamata laudadest kiiresti kokku klopsitud, siis mõni suitsunud pink, üks vana vokk, sisseistunud põhjaga tool — ei, suurt hiilgust ja rikkust siin pole.

— Ja siin sa eladki oma lapsega? küsib proua Karre. Ta peab kiiresti pahvima mõned sigaretid, et üldse hingata.

— Siin, vastab Eljen rõõmsalt.

Ta on juba pisut toibunud esimesest ehmatusest, veri, mis valgus äkki põsisse, hakkab taanduma. On jäänud õrn roosatus ja naer silmis — siiski heameel näha oma ema. Miks ei kirjutanud oma saabumisest? Ta oleks teadnud korraldada pidulikumat vastuvõttu. Kas tuli postilaevaga, mis möödub siit kord nädalas ja millele sõidavad postivedajad vastu? Või üüris mootorpaadi, purjeka, tuli mõne ekskursiooniga?

— Ah mis, hüüab proua väsinult. Ta ei tulnud selleks, et oma kannatusist rääkida. Jumalale tänu, nüüd on kõik see möödas, nüüd võib ta teatada tütrele suurt rõõmu. Kuid enne:

— Kas too nõgikikas, too must poisike seal kajas on sinu oma?

— Jah, vastab Eljen.

See on daamile piinlik jutt, tal on pisut ebamugav. Ütleb siiski:

— Rõõmustav polnud just näha nii tahmunud last. Peame vist teda hulk aega enne vannis leotama, enne kui viime ta linna. Aga jumal hoidku, kas ongi siin vanni?

— Linna? küsib Eljen ehmunult.

Ja muidugi, nüüd järgneb see rõõmusõnum. Istugu Eljen ja kuulaku. Isa võttis aru pähe ja andestas. Lõpuks ometi! Pärast pikka karjumist ja tüli ütles: hea küll, tulgu tagasi, nii ongi ehk parem. Ah, ta on ikka veel säärane põikpea, murra nagu rauda. Kuid siis, kui tuli leppimine, oli liigutav vaadata, kuidas vana sõdur langes äkki kokku ning kuidas ta ordenitega tikitud rind tõmbus korraga nii kitsaks. Siis nad kaalusid seda asja, nad mõtlesid kõigele ja ei jätnud pisematki üksikasja kahe silma vahele. Neil on vaid üks tütar, üks armas Eljen, ning jumal pole neid rohkemaga õnnistanud, kahjuks. Ja seepärast nad on juba levitanud tutvuskonnas jutte, et kavatsevad võtta kasupoja, ühe säärase paari-aastase põngerja lastevarjupaigast. See on tänapäeval suurmood, seda teevad nüüd kõik. Mitte kogu armastust raisata loomakaitseseltsile, kennel-klubile, bridži-lauale, vaid pisut seda jätta ka inimesele, sest üks säärane poisike, kui ta on sõnakuulelik ja puhas, on kah ikka midagi väärt, eks ole? Ja nõnda saab väikesest Peetrikesest proua enese kasupoeg, see on otsustatud. Või pole ta selleks veel küllalt noor? Kas ta ei suuda enam kasvatada üht poissi ja anda talle haridust ja pisut varandustki? Rohkemgi — nad on juba seal rääkinud koguni sedagi, et ka Eljen pöörduks peatselt välismaalt tagasi, sest ta tervis on paranenud ja stuudium lõpukorral. Ja nõnda saabub majja äkki kaks last — missugune õnn ja üllatus!

Ei, Eljen Karre ei vasta. Ta pole isegi rõõmus. Ta hakkab käsi pesema ja tõmbab valge kitli selga. Vabandagu ema — nüüd peab ta ruttama ühe haige juure. See on Ulli perenaine, tal on roos põses ning ta lamab palavikus. Ta nägu on üksainus haav, sealt vaatab sulle vastu vaid must ahastus. Kuid Eljen saabub varsti — ainult üks hetk.

— Oota, hüüab proua pahuralt, jätta oma haiged, nüüd pole neid meile enam tarvis. Peame mõtlema tähtsamale.

Istugu Eljen ja kuulaku. Isa ootab ülendust, see võib sündida kui mitte täna, siis homme. Ta võib tõusta väga kõrgele, sellest räägitakse juba üsna avalikult. Jaa, ta on karm, see isa, kuid siiski väga andekas. Hoidku jumal, kui nüüd äkki saadakse teada, et Eljen ei viibigi välismaal, vaid siin — sel viletsal saarel kalurite halastajaõena. Ega see pole palju rohkemat kui olla majateenija? Ning siis lõhkeb pomm, siis varisevad nad kokku — ema esiteks ja isa takka järele.

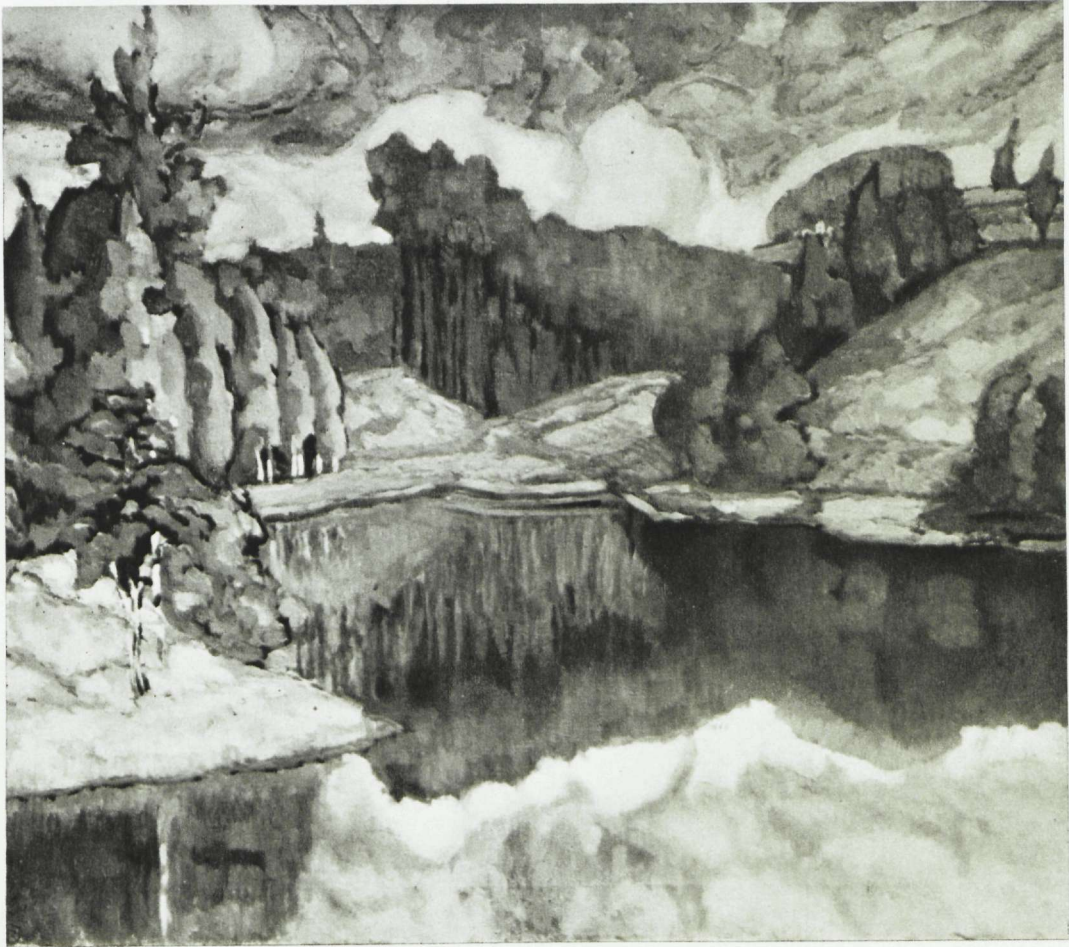
Nüüd silitab ta tütre kätt, katsub olla pisut õrni. Hetkeks paneb sigareti käest, on erutatud ja liigutatud.

Eljen Karre on istunud emale vastamisi pingile, ta põsisse lööb uus punetus.

— Ei, ütleb ta kindlalt, ma jään siia!

— Sa oled meeletu, isemeelne ja rumal, hüüab ema. Peaks ütlema ehk rohkematki. Mis saab sinu pojast?

— Hülgekütt, vastab Eljen.

K. MÄGI

LÕUNA-EESTI MAASTIK

Proua tõuseb püsti, ta on üllatusest rabatud.

— Mida ütlesid — hülgekütt? Sinu pojast peab saama kalur ja hülgekütt? Ei, see on ometi otse vaimustav, et lood meile sääraseid suursuguseid sugulasi. Andres Karre tütrepoeg — kalur ja hülgekütt!

See on tükike rahutut linna ja võõrast elu, mis on hetkeks paisatud sisse. See on häiriv ebakõla, mis pole määratud siia.

Eljen tõuseb, seob valge rätiku pähe ja väljub. Kojas haarab hetkeks Peetrikese sülle, suudleb ning ei pane tähelegi, et raasuke tahma jääb ta põsele. Seda poisikest — armsaim koht on tal ikka nõgise paja man! Ruttab üle hoovi, läbib tapuaia, astub liivasele külavahelisele teele. On pisut kummaline — ta pole kurb ega ärritatud. Ta silmad naeravad, põsed õhetavad, pole palju, kui hakkaks lõõritama. Ning süda on kerge.

Pisikese toa kõrges voodis on kuulda oigamist. Vana Matt Ulli ise istub laua juures küürus, ta on juba nii jõuetu, et temast pole enam millekski. Hea, kui suudab karja õhtul koju ajada, sedagi mitte igapäev. Ta vana nägu on täis kortse, nad jooksevad põiki ja risti, nagu oleks põllul keegi adruga vallatanud. Ta käed värisevad ja silmad ekslevad väsinult.

Eljen Karre võtab trepi, et ulatuda voodisse vaatama.

— Kuidas on, Ulli perenaine, küsib ta rõõmsalt, kas tunned täna end paremini? Vastuseks kostub tasane oie, möödub raasuke aega, siis kuuldub:

— Kui kuulen sinu naeru, on kohe kergem — pole uut rohtu vajagi. Oled nagu raasuke loodust, nagu oja, mis suliseb.

Ulli perenaine on toodud sisemaalt, ta, õnnetu, on kuulnud oja sulisemist ning peab ikka jälle sellele mõtlema.

Matt Ulli, vana kalur laua juures, kuuleb haige vastust ning ta pole rahul. Siiski, mõtleb ta, pole õige naine see poja sisemaalt toodud perenaine. Muidu töökas ja lahke, hoolitseja ema ja loomade sõber, kuid tal on siiski teine veri ja see ei sobi siia. On elanud saarel juba üle paarikümne aasta, kuid harjub visalt. Kannatades oigab ta, himustab igasuguseid rohte — kes on seda varemalt kuulnud. Räägib ojast ja naerust — need on võõrad jutud. Naer, see on midagi eba-harilikku vana Matt Ulli kõrvale. Jumal ise ei naera kunagi, ta on ikka süngelt tõsine. Meri ei naera iialgi, ta oskab olla vaid kargelt karm. Metski kohiseb tuultes ning ta kohinas kuuled pigemini häda. Miks naerab inimlaps, eriti need, kes tulevad sisemaalt?

Kui Eljen Karre on annud haigele pulbrit, vaadanud ta haava ja uuesti sidunud, väljub ta kiiresti, sama kergelt ja lõbusalt. Tal on tarvis rutata mujalegi, peab vaatama Looreni haiget last, peab möödudes tervitama Tuiska perenaist, pärima Peeren Andersilt, kas luuvalu on annud pisut järele? Kui ta on valmis oma asjaga, ei rutta nüüdki koju, tal oleks nagu palju aega. On ehk unustanudki, et ema tuli külla, et see ootab kärsitult ta saabumist, tahab rääkida. Las ootab, mõtleb Eljen Karre, sellest asjast ei pea midagi saama. Ning ta pöördub metsa ja istub kännule. Puude vahelt paistab meri — lainetav ja kohisev.

Kui ta lõpuks koju jõuab, seisab paadiomanik hoovil, madrused istuvad kivil ja vaatavad taevast. Nad on käinud kuulamas: ilmateated ei räägi midagi head. On oodata suuri tuuli, kui mitte just tormi. Kuid nad vaatavad taevast, nad otsustavad ise: tuuled on pilvede ülemises kihis, kui nad ruttavad sõiduga, võivad enne tormi saabuda koju. Nad ei ütle midagi kindlat, pole nende iseloomus praalida ilma tundmise ja ennustusega, nad vaatavad taevast ja ütlevad: nagu võiks ehk? Võiks sõita, kui proua on asjaga valmis — ehk ollakse nii lahke ja üteldakse seda prouale?

Proua Karre väljub, sigaret suus. Mis, tuuled aina paisuvad? Võib oodata kogu tormi? Ta on juba küllalt vintsutatud ja loksutatud — enam ta enam ei talu!

Jaa, seda küll, arvab paadiomanik, aga kuidas siis saab?

Seda ei tea proua — pole tema asi sellele mõelda.

— Meie võime ka oodata, lausub siis paadiomanik. Aga kui saabub torm, tuleb vist oodata päeva kolm või neli, enne kui meri rahuneb. Aga võib-olla ka nädal või kaks?

Siiski — nad võivad oodata, neil pole mingit kiiret. Võivad sõita siis, kui proua suvatseb. Kaup oli säärane — kolmkümmend krooni iga viidetud päeva eest. Siis pole neil mingit ütlemist. Siin ongi juba nähtud mõni kena tütarlaps — neil pole selle vastu midagi, et natuke tüdrukutega lobiseda, aega viita, puhata. Nõnda.

Röövlid! Proua viskab sigareti kõrvale. Ta ei kavatse siin madrustega vaielda ja kaubelda. Ta ruttab tagasi tuppa, jooksuhoos riivab Peetrikest — kas selectableki silm siin suitsus, mida kõike vedeleb koja pörandal? Ent Peetrike ei hakka nutma, ta jääb suuri silmi vaatama — see võõras siin mingis kahisevas ja värvilises on nagu imeteldav vau pildiraamatust. Laps ei suuda silmi pöörata sellelt torisevalt, suitsevalt ja ruttavalt võõralt, ta levitab kummalist lehma ja on nii suurepäraselt huvitatav. Kust kohast säärane küll äkki saabus? Või jääbki talle imetluseks ja mängimiseks — ema pole vaid sellest ainult teatanud?

— Eljen! hüüab proua toas, kärsitu ja vihane. Mu jumal, kuidas säärane piinlik asi sööb hinge! Kuidas see langeb kortsudena näole, küntakse nagu vagu üksteise kõrvale, ikka järjest sügavamini. Ei, ta peab end ometi hoidma, ta peab end taltsutama, ehk katsetada veel kord heaga? Häda, häda selle tõrksa lapsega, on läinud täpselt isasse. Kuid isagi andis järele, karjus, karjus, aga andis järele. Ja siis ta oli nii haletsemisväärselt mannetu, rohkete ordenite ja ristide rida nagu ei oleks mahtunudki enam rinnale, vurrudki langesid norgu — kahju hakkas vaprast sõdurist.

— Eljen, ütleb nüüd ema lahkemalt, sa kuulsid ometi: võib saabuda torm ja siis pean jääma siia nädalaks paariks. Kolmkümmend krooni iga viidetud päev — nõnda ütlesid need röövlid. Pean kindlasti täna ära sõitma, isa ülendus võib tulla võib-olla juba homme, aga oleks kuritegu, kui mind poleks seal! Kuula mind, ära närvitse, paki ruttu oma asjakesed kokku, katsun ise Peetrikesega toime tulla — iga minut on kallid. On ometi selge, et kauaks ei kannata sa siin seda elu, aga siis on võib-olla juba hilja koputada meie uksele? Mõttele järele,

Eljen, ma pole naljaks siia sõitnud. Ning aeg on kohane — praegu on ülenduse ootel isa süda pehme nagu savi, ostis mulle isegi uue käevõru, lubas kaks hõberest, tõesti — praegu on õige aeg koju tulla. Ma ei oska üldse kujutella, mis sünnib siis, kui sa keeldud? Mida ütlen ma oma tuttavatele? Et mõtlesin ümber: ei tahagi kasupoega. Et Eljen ei tulegi koju: peab ikka veel välismaal parandama oma tervist ja lõpetama stuudiumi? Aga kauaks jätkub üht ning sama juttu? See läheb igavaks, muutub ebausutavaks. Ja mulle ei jäägi siis muud üle kui piirduda loomakaitse seltsiga, kennel-klubiga, bridži-lauaga?

Ta hääl muutub mahedaks sosinaks.

— Ei suuda sinagi siin kauaks varjata oma pattu, ütleb ta rõhuga. Rääkisin Siimen Taraga — ta ütles, et Peetrikene olevat sinu kasulaps. Missugune ettevaatamatus — kes usub, et nii noorel tütarlapsel võib tulla igatsus kasulapse järele! Ning Siimen Tara silmad näersid — seda nägin üsna selgesti. See on kaval vanamees, ära arva!

Kuid nüüd hüüab Eljen Karre kotta.

— Siimen Tara, ütleb ta, tule vähekeseks siia!

Nad tulevad kahekesi — Siimen Tara ja ta naine Ahe. Nad peavad ometi teadma, mis siin sünnib? Nad on juba kuulnud hulk aega seda rääkimist ja sosinat, kuid kõrvu ei ulatunud midagi taibatavat. Nüüd, kus on neid hõigatud, jäävad nad uksele seisma. Räägitagu.

— Siimen Tara, ütleb Eljen Karre rahulikult, sa ei pruugi uskuda, et Peetrike on minu kasulaps. Ei, ta on minu enese laps. Nõnda.

Ainult seda? Ei, seda teadis tema isegi, tema, ta naine Ahe ja kogu küla. Sellega pole neil suurt tegemist. Eljen Karre on siin võõras, ta tuli ühel päeval ja kord saabub päev, siis läheb ta jälle ära. Eljen Karre pole saarlane, tema pattude eest nemad ei vastuta. Tõsi küll, vanasti oleks lugu olnud teine, siis jah. Ent praegu on nendegi keskel sääraseid naisi, kasvõi Epp Loona — jõuad sa igale kiviga visata? On kive siin palju ja sääraseid naisigi, ent viskajat enam pole, kahjuks!

Nüüd hüüab proua Karre hoovi:

— Ma sõidan!

Ta haarab oma pisikese seanahast kohvrikese ning ruttab välja. Ta ei taha viibida siin üht tundigi enam! Säärase juures, kes on hüljanud ema ja isa ning julgeb lausa rääkida kogu külale, et tal on laps!

Ning ta jookseb ees, ta komistab üle kivide ja kändude — kolm ruttavat meest nagu sõdurid taga.

Ei, ei saanud Peetrikesele uut mänguasja imetluseks, ei saanud!

Siimen Tara on seisnud hulk aega ukse, ta kõrval keeletu Ahe.

— Preili Karre, ütleb ta siis lahkesti, on aeg Peetrikesele panna mannaastrul tulele!

Ah neid praegusaja emasid — sedagi pead neile meele tuletama!

õiks ütelda nõnda, et sügis on siiski veel kaugel, kuigi rukis on juba lõigatud, peksetud, kuivatatud ja veetud pisikeste tuulikute manu. Veel on päikest ja pisut soojustki, kuigi pilved käivad üha madalamalt ja tuuled ei raue enam hetkekski. Viie tuuliku kivid käivad rõõmsasti klõbistades, tiivad keerlevad hommikust hilja õhtuni, ja siis on Peeren Andersil, pukktuulikute meistril ja möldril, rõõm käsutada naise ühe keerleva ime juurest teise manu. Nad on siin rannal lähestikku, need tuulikud, ning neid tuleb järjest parandada või uuesti ehitada, sest tormid murravad nende tiivad või paiskavad nad aluselt hoopis maha.

Ent naised, koormate kõrval kõndides ja varmalt kududes sukki või kampsuneid, ei jaga Peeren Andersi rõõmu. Las praalib — saak põllult on ometi olnud väga kehv, lühikese kõrre otsas vaid paar nõõpnõelapea-suurstera. Sellega oleks ükski tuulik valmis saanud, mida siin kõigi viiega uhkustada! Tuleb raske talv, mõtlevad naised kurvalt, kuigi nad ei räägi lausa midagi. Ka heinasaak oli vilets, mida söövad nad ise või mida annavad loomadele?

Tõsi küll, meestel on olnud pisut saaki merelt, nad on veel paaril korral müü-
nud Toora Jookuse sumplaevale angerjaid ja siigu, nad on ka enestele saanud räimi soolamiseks. Ka naised on virgad olnud soolama koort, nuumama mõne sea, mõne lamba, mõne hane, kuid talv on pikk ja kui tuleb puudus leivast ning loomatoidust, on häda lausa käes.

Jah, need haned, neid võiks rohkemgi pidada, kui küla sellega lepiks. Kuid meestel ei kõlba säärasest tühisest asjast rääkida, see lihtsalt ei mahu nende suhu, naised aga ei julge nii tähtsat küsimust arutada. Haned nuumavad end ise: kaks korda päevas jalutavad nad randa, seal leiavad nad kalu, limukaid, tõuke, rohtu. Esimestena väljuvad pastoraadi haned, siis Ulli, siis Siimen Tara, Matt Ruhve, postivedaja Tehve Lammi, Peeren Andersi omad ja nõnda kordamööda, kuni on neist saanud suur kari. Siis lähevad nad üheskoos läbi metsa ja niidu randa. Kõige laisemad on Toomas Andla haned, ikka hiljuvad nad, kui jõuavad tapuast külavahelisele teele, on teised juba kaugel. Siis pahandavad nad vihaselt ja ruttavad poollennul järele. Teistele järele jõudes on rohkesti kisa: kluug, kluug! hüüavad nad pahaselt, kuhu te, sõgedad, ruttate, või põleb kusagil?

Ent siis tulevad päevad, milliseid postivedaja Tehve Lamm nimetab surnuteks. Päikese kiirates ja mere lainetades tõuseb põhjast äkki otsekui müür. See on pak, kiindrusmust udu, mis läheneb samm-sammult, kord päikese ees pisut taganedes, siis uue rühiga kõrgemale tõustes. Varsti on päike udu embuses, mere kohin vaibunud, tuuled lakanud, — tuulikute tiivadki langevad jõuetult norgu. Tulgu, ütleb Peeren Anders, olemegi valmis tööga! Oli siiski kaval see mees, mitte vaid uhkuseks ei pannud ta viied kivid klõbisema!

Nüüd on veed nagu surnud, puud pudendavad niiskust, inimesed tõmbavad selga õliriided. Käiakse käsikaudu koja ja lauda vahet. Postivedaja Tehve Lamm

võtab pingikese ja litsub selja vastu ahju — missugune närv reuma kontides! Muidugi, ta on võrdlemisi noor, tal polegi suuremat häda, kuid kui sul on kodus säärane suur poeg, eks siis või pisut uhkustada oma reumaga? Ta on koguni nii üleannetu, et astub peegli ette ja võtab piibule tubakat tollest Dobbelmanni poolpakist, ja miks mitte, kui sinna on tekkinud uus pakk. Ta on küllalt elus sõitnud ajujää tükkidel, ta on nendel kihutanud mööda ulgumerd nagu ratsur tõrksal hobusel, kas on paljuks, kui ta jääb nüüd koju, soendab pisut selga ja mahvib paarid korrad Dobbelmanni tubakat? Inimene peab taipama oma aega, ta peab pisut kõrvale astuma, kui koja noorem on jõudnud juba astumiseks sirguda.

Öösel väljub Toomas Andla Eerikuga. Nad võtavad mootorpaadi ning sõidavad merele, kust peab mööduma postiaurik. Udu on kleepuv ja paks nagu kile, pole näha paadi ühest otsast teisegi. Kuid nad tunnevad teed, veeluseid kive ja madalikke, nad võivad sõita pimedaski. Veed on langenud kokku, laine liigub loksudes, kuid otse nagu kaane all, laisalt ja hääletult. On külm, see tungib üdini. Nad süütavad tormilaternad ning hakkavad vehkima. Oi-hei! Oi-hei! hüüavad nad pimedusse — kas aurik väljuski säärase uduga? Ent nende tormilaternad ei paista paarile sammulegi, nende hääl kustub sealsamas, kusagile jõudmata. Oi-hei! ei jäta nad, oi-hei! Hüüdes ja tulega vehkides sõidavad ikka kaugemale, sest aurik võis kursist kõrvale kalduda. Nad on mõlemad paadis püsti, hoiavad tormilaternad üle peade — roolgi jääb hetkeks omapead. Siis kostab postiauriku tume sireen kusagilt kaugelt ja hoopis eemalt. Oli nagu appihüüd udus. Aurik möödus neid nägemata.

Mehed jõuavad tagasi, märjad ja külmanud. Nende mütsid ja õliriided pudendavad piisku. Näodki on märjad, kuigi järjest pühivad silmilt vett.

Pastor Joosep Lund seisab pastoraadi väravas. Ta ootab posti. Võib-olla on mõni kiri Ameerikast — viimasel ajal on ta saanud sääraseid pisikesi ja lõhnavaid, täpitud rohkete templitte ja naljakate markidega. Või ootab teateid professor Amadeus Lokkilt, kes pidi saabuma juba ammu, kuid ikka veel pole kohal? On juba mitmed korrad tapetud kanu, küpsetatud kooke, vana teenija Meedla Vaik on olnud mitmet puhku ärritatud — kaua säärane olukord kestab? Ei jõua enam, ütles alles äsja Ahe Tarale, ikka keeda ja küpseta, järjest küüri ja korista, aga see, kellele kõik see pidulikkus, ei mõtlegi saabuda. Ja kõik vaev ja hool on olnud asjata, võib-olla härra professoril polegi kavatsust tulla ja pastor vaid narritab mind oma lõbuks?

— Tere hommikut, härra pastor! ütleb Toomas Andla.

— Kole ilm, mis? vastab pastor. Kas aurik mööduski?

— Möödus, kuid ei näinud meid, lausub Toomas Andla tusaselt.

— Siis posti polegi?

— Pole.

— Jah, kohutav ilm, ütleb pastor Lund. Ta seisab veel viivuke ning astub tuppä. Ta ei süüdistata mehi — mis teha, kui udu on nii paks ja pime? Ning kuigi tal on ehk oodata tähtsaid teateid, peab ta nüüd kannatlikult ootama kogu nädal,

kuni möödub jälle postiaurik. Hea seegi — talvel tuleb oodata kuu ja rohkemgi. Siis minnakse jullaga üle jää linna, aga kui ilm pole soodne, võib lagunev ja triiviv jää viia postivedajad hoopis ulgumerele. Ei, siin elades ei tohi olla kärsitu, siin tuleb kogu maailmast lahti ütelda. Tähtsaimgi sündmus, kord siia jõudes, on kaotanud oma lõovuse. Nad ulatuvad siia vaid mõttetute pisiraasudena nagu üksikud vihmapiisad mööduvast valangust.

Kui Toomas Andla möödub Ruhvi talust, jääb ta akna alla hetkeks peatama. Ikka vilgub siit tuluke. Noor naine istub kas voki või kanga taga — kas ongi Katrinal aega tunniks suigatada? Päevad läbi põllul vilja koristamas, adrut ja sõnikut vedamas, loomi toitmas, mehe söögi eest hoolitsemas, öösel aga voki ja kanga taga, kunas veel aega magada!

Ei, Katrinal pole tõesti kerge.

Ja hommikul vara, kui on söötnud loomad ja pannud ka Matt Ruhvele midagi lauale, ruttab ta läbi udu Tuulteninale Epp Loona juure. See peab teda pisut aitamata oma nõuga. Pulmapäev läheneb, sügis nagu olekski juba ühe otsaga peos, on tarvis veel ömmelda seelikuid ja pihikuid, kududa rätte ja heegeldada pitse — ning kõik see peab olema täpselt nõnda, nagu kõigil teistel naistel. Jumal hoidku, kui mõne pilk tabaks midagi võõrast ja ebaharilikku, kui ükski värvinatuke ja laik oleks harilikust eredam — kas see ei viipaks noore naise edevusele ja liigsele uhkusele? Ning Katrina teab, et kuidas ta ka ei püüa, kõike seda varandust, mis tuleb pulmadeks selga panna, ta ikkagi ei suuda valmis teha, siingi tuleb üht ja teist laenata Epp Loonalt. Ah, see hea ja sõbralik Epp Loona, — kui saadki enesega valmis, kuid mida panna neisse kastidesse? Pulmapäeval tuleb neidki külale näidata!

Ja Matt Ruhvegi on kaval mees: üha rohkem valmistab ta neid kaste. On nagu haige sellega. Ah toda Katrinat, mu naist, ütleb ta muheldes, — tõi nõnda palju varandust enesega kaasa ja nüüdki kujub ja ketrab ta ööd läbi, kuhugi pean ometi selle paigutama või mis? Ja siis on tal ühel päeval abiks Toomas Andla laudu lõikamas, teisel päeval Epp Loona vanem poeg Pirre hõõveldamas, kolmandal peab Eerik Lamm kindlasti nägema, kuidas ta lauad kokku klopsib. Ja siis läheb Matt Ruhve pintsliga ja värvipotiga ühe ja teise manu kotta nõu küsima — kuidas sobiks see pruun värv säärasele kastile? Kas ta ilustaks seda nõnda, et Katrina ei häbeneks sinna paigutamast oma rohkeid seelikuid ning muud vara? Ja mehed tõmbavad silmad pilukile, nad võtavad piibud suust, astuvad kord lähemale, kord kaugemale, nad vaatavad ja mõtlevad. See on tähtis küsimus, ega seda saa nii äkki otsustada. Jaa, ütlevad nad siis, eks ole tore värv küll. Tõesti, kui nõnda terasemalt silmitseda, sobib üsna meelepäraselt. Matt Ruhve muheleb — ikka ja jälle tõmbab ta pintsliga valgele lauale — noh, mis te ütlete nüüd? Ta on nagu laps, ega temale sellest aita, kui kiidab Peeren Anders, Matt Ulli, Toomas Andla — aga ka külvavanem Siimen Tara peab seda nägema. Võib-olla on tal terasem silm ja leiab midagi parandada. Nüüd on selleks viimne aeg, nüüd tahab ta kohe selle värvipotiga minna kastide manu ja tõmmata värvi sinna peale. Jaa, üteltu Siimen Tara, nüüd on veel ütlemist.

Eks ole see suur sündmus ja eks pea sellest piisama kogu külale. Ainult mõtelda — Matt Ruhvel on varsti pulmad, ta on endale toonud nooriku kaugelt maalt ja nüüd seisab küsimus selles, kas uued kastid saavad ka Katrinale võrdselt ilusad? See annab mõtelda, see on sedavõrd tähtis, et kogu küla peab oma nõuga Matt Ruhvele appi tulema.

Meestel ongi nüüd natuke aega niisugusteks asjadeks. Ilm on udune, see nagu tiheneks veel ühtepuhku, isegi keskpäeva immitsevast valgusest pole suuremat kasu. Udu seisab liikumatult ja raskelt. Ning siis mehed kujuvad suitsuses kijas võrke, teritavad loomatapuks nuge ning kui tahetakse olla eriti lahke, aidatakse oma naistel pisut vändata õmblusmasinat. Muidugi, kui naine on alles noor, kui masina alt on oodata enesele uut ülikonda, kui toimingut ei ulatu nägema võõras silm ning kui on ikkagi väike vajadus millegagi avaldada oma õrnust. Siis. Nagu Matt Ruhve, kui ta on kõik kojad läbi joosnud, kui on sadasid värve proovinud ja sellest kõik rääkinud. Siis värvib ta need kastid, lõpuks ometi, ilutseb ja muheleb, aga õrnust ja head tuju jääb veelgi pisut üle. Siis astub ta õmblusmasina juure ja väntab, näol muhelus ja suur rahulolu.

Nüüd aga Katrina ruttab Epp Loona juure Tuulteninale. Tal on kangas uut riidet — kuidas ömmelda sellest kolm undrukut, igaüks neli meetrit lai ning nii tihedalt plisseeritud, et volt oleks voldi juures kinni?

Et mitte eksitada magavaid lapsi ja Epp Loona vanaema Löönet, lähevad naised aita, süütavad pisikese lambikese ja arutavad tähtsat asja. Ega see pole lihtne töö — viska käärid sisse ja lõika. Enne tuleb rohkesti arutada, mitmed korrad mõõta, iga pisiasja arvestada ning alles siis kanga juure asuda. Kui riide on esialgselt plisseeritud, tuleb see asetada laudade vahele, aurutada, lüüa kiiludega järjest koomale, uuesti aurutada, kuivatada, hoida pisut suitsus ja kui nõnda on paar nädalat toimitud, võib lõpuks asuda undruku õmblemisele.

See kõik on väga täpne ja hoolas töö, seda teab Epp Loona. Või on ta vähe oma elus sellega jännanud, on kuus korda valmistunud pulmadeks, jumalale tänu. Ja kuigi sellest pole asja saanud, kahjuks, on ikkagi ka midagi järele jäänud, seda kindlasti — siia aita kastidesse ning sinna tarre vooditesse. Jah, kuus last, neli poega ja kaks tütar, see on juba midagi. Igaüks eri maailmast, eri näo ja eri iseloomuga. Otse naljakas vaadata silmale ja südamele rõõmus tunda. Või veel — vaikne, tagasihoidlik Iisak, kel on nii hallid ja sügavad silmad, kes on nii täpne teisend Matt Ruhvest, punetav, nurgeline Pirre, suured käed ikka peopesadega väljapoole — see on Teo Praakli poeg, siis alati vallatu Matt, Toomas Andla poeg, kui astub jäätükile, siis kilkab nii rõõmsalt ja heledalt, siis Tuiska poeg Pern, nii häbelik ja tagasihoidlik, iga leivatükikest hammustades punastab ja väriseb, nagu oleks kogemata sattunud võõrasse paika ja võõrasse perekonda. Ning nõnda järjest, vaata keda tahes, igaüks on toonud enesega kaasa hoopis muud maailma ja Epp Loonast nagu polekski neil midagi, ei ühtegi tilka verd. See on nii kummaline ja naljakas ühtlasi, et Epp Loona istub vahel voodi servale ning vaatab: missugune rikkus ja mitmekesisus vallatleb ta ümber, säraks nagu vikerkaar kümneis värves. Ja ta on õnnelik, ta suudleb neid kordamööda.

On olnud muidugi raskusi, mis tollest rääkida. Isegi praegu veel, kui Epp Loona laps möödub külanaisest, ei võta nad healmeelil teretust vastu. Pigistavad huuled koomale, aga pea ei liigu noogutamiseks. Võib-olla ei näinudki säärast tühist? Võib-olla möödus vaid kana, mõni kaagutav kukk jooksis armsamale järele? Mis sellest vaadata. Ja kui Epp Loona läheb oma laste ning vanaema Löönega kiriku, kui istub väarikalt pingile, mille otslauale on lõigatud tema koja-märk, langevad naiste silmad äkki lauluraamatusse — nagu vikat oleks käinud kasvavas heinas. Seda muidugi, sest rohkemat nad ei julge. Isegi omavahel sositades ei söanda rääkida oma meeste poegadest ja tütardest Tuulteninalt, ei julge kadestavalt vaadatagi, kui mõnel suvisel õhtul võtavad nende mehed kas kala, jahu või liharaasukese pihku ning kõnnivad vaikselt Tuulteninale, et viia kodunt armastust, mida on ometi nii äärmiselt vähe, et sellest ei piisa eneselegi. Raiskavad sedagi natukest, viivad ära sellegi soojuse-raasukese, mis nii väga kõlbaks oma tarre ja kotta. Noh — on siis Tuultenina kivil mõnusam istuda ja vaadata taevast? Noh — on siis need lapsed seal armsamad ja Epp Loona süda soojem? Ei, jäägu peale, neil, lõõloomadel, polegi aega sellest palju mõelda, nad saavad elult vaid raasukesi ja sedagi harukorral. Võib-olla siis, kui on oodanud nädalaid meest ja see saabub lõpuks hülgenahkadega, elus ja terve. Siis tuksatab süda ja punetus lööb põsisse. Siis kostab rõõmus hüüatus ja käed liiguvad vägisi saabunu poole.

Seda muidugi, ent Epp Loonal on oodata rohkem kui üht meest.

Kui saabub merelt Matt Ruhve paat, on ta rõõmus lisaku pärast. Aga kuhu jääb Teo Praakel oma meeskonnaga? Miks viibib Tuiska paat? Mu jumal, juba on möödud kolmas nädala, aga Eero Kuigu on ikka veel kadunud! Juba on kõik kodus, juba kostab igast kojast rõõmsat juttu, ent väikese tütrekese, selle viimse silmatera isa Eero Kuigu on alles merel! Nii valutab Epp Loona süda paljude pärast, kuid üks rõõmgi ole suurem, kui lõpuks ometi saabub Eero Kuigu — jumalale tänu, nüüd ometi on nad kõik tagasi!

Ei, pole kerge Epp Loonal. Kui poleks tal vanaema Löönet, kas oleks suutnudki kasvatada lapsi?

Jah, see vanaema Lööne! Kes oskaks ütelda ta vanadust? Kui möödub kuuskümmend, ei loeta enam aastaid, siis on aeg kõrvale astuda ja minna puhkusele — säärane on komme. Ent vana Lööne elab edasi, elab aastast aastasse, kuigi kuuskümmend täitus juba väga ammu. Tal nagu poleks tegugi heade kommete ja kaasinimeste arvamustega. Võib-olla on juba sada täis? Seda muidugi, arvavad saarlased, kindlasti! Ja vana Lööne käib mööda küla, ta on täiesti pime, kuid ta käib mööda küla, astub väravaist sisse ja välja, astub kojast kotta, möödub külateel ettevaatlikult kivist, ei talla siblivat kanapoega — ning keegi ei usu, et vana Lööne on pime. Teda kardetakse koguni — ime küll, inimesel on sada aastat, aga ta ei mõtlegi surmale. Ta on kärsik ja rahutu, on see öö või päev, ikka ta liigub ühest saare otsast teise, vahel seisatab ja kuulatab tuuli, raputab lumivalget pead ning pomiseb. Nõid, mõtlevad saarlased. Nad ei räägi sellest ava-

A. JOHANI

JOONIS

likult, seda mitte, nad vaid mõtlevad nõnda. Sest iga inimene üle kuuekümne, kui ta ei mõtle surra, muutub nõiaks, sinna pole midagi parata. Neist hoovab külmust ja õudust, nende hambutus suus pesitsevad ennustused.

Ja üks ole vana Lööne nõid, ta oskab ennustada saatusi ja torme. Ta paneb käe mõne tütarlapse õlale ja lausub: Enne, kallike, sa peaksid kärmas olema ja rututama, sest su pulmapäev on lähedal. Teisele aga, kes istub kanga taga, ütleb ta pahuralt: mis see Marise tütar seal kujub ühtepuhku, on hoopis mõttetu see rutt — ei tema silmad näe kosilast! Vahel seisab ta kaua rannas, põrnitseb mere poole ning just kui haugatab: meeletu, jälle viid sa meie mehi! Eks siis juhtugi varsti, et laine lööb paadi ümber ning mehed leiavad külma haju. Ei, Vana Löönet kardetakse muidugi, kui ta tuleb kotta, siis emad lükkavad lapsi voodi alla ning haaravad leiva järele: võib-olla vana Lööne on näljane ja tahaks pisut süüa?

Nad on ebausklikud, need saarlased. Varese äkiline kraaksatus, tuule vile korstnas, järsk aevastus kirikus — see kõik tähendab ometi halba, seda on aastasadade jooksul märgatud ja põlvest põlve edasi kantud kui kurja otsekohene ilmutus. Ja tuliku vilkudes hommikul ei julge nad alustada ühtki tõsisemat tööd, ootavad parem, kuni see kustub. Eks olegi see nagu kuri silm, mis vaatab üle saare ja mere nende toimetusi, tungib aknastki sisse nende voodi ja piilub otse su südamesse.

Ent Epp Loona teab, et ta vanaema Lööne on siiski hea inimene. Missuguse õrnusega kasvatas tema lapsi, ühtki halba sõna ütlemata. Isegi praegu veel on ta kondised käed nii soojad, kui silitab laste päid. Ning lapsedki on ikka kobaras ta ümber, ikka leiab ta oma taskust midagi, millega rõõmustada pisemaid. Ent muidugi, ta on vähemalt saja lähedal ja üks ole siis juba saatuse poolt nõnda määratud, et pead hakkama nõiaks, mis sinna parata? Keda ei taha jumal surmaga koristada, üks see pea end seadma teisiti.

Nüüd on nood naised seal aidas siiski otsustanud selle tähtsa asja. Epp Loona on ise kanga lõiganud mitmeks tükiks ja see oli väga erutav töö. Ta istub koguni vähekeseks pingile, et pisut puhata ning tõmmata hinge.

Katrina aga ei oska muud — ta silitab riiet siit ja sealt ning ta käsi väriseb.

— Jah, ütleb Epp Loona, nõnda silitasin ka mina oma riiet — nädalat paar enne pulmi Matt Ruhvega.

Ega ta sellest tee enam saladust. Katrina on ta sõber, see on mõistlik tüdruk ning taipab, kui talle räägitakse üht ning teist. Ning ega Epp Loona pole hüljatu, ta on ise hüljanud mehi, miks peaks ta oma uhkust häbenema?

— Imelik, ütleb Katrina punastades, kuidas võisid põlata Matt Ruhve?

— Kuidas võisin ta põlata?

Epp Loona mõtleb pisut.

— Võib-olla tõesti olin pisut tobe, ütleb ta naeratades. Kui aga nägin tookord Matt Ruhvet istumas enda kõrval koorma otsas nii upsakana ja iseteadlikuna — ta meenutas mulle isandat, kes suurest heldusest on valmis pisut lubama ka valitule — siis ei suutnud ma enam. Veri lõi pähe ning kõik, mis oli minus tõrksat ja uhket, prahvatas äkki valla. Mida too mees õige kujutles? Ma teadsin muidugi, et Matt

Ruhve polnud süüdi, ta muutus äkki nii vaikseks ja alandlikuks, ta halles silmis oli abitus — mul hakkas temast kahju. Kuid kas ma võisin oma kastid ja kompsud jälle koormale tõsta, kui olin nad sealt maha pildunud ja aita kannud. Kas pidin andeks paluma ja ütleva, et hea küll, söidame jälle edasi? Matt Ruhve oli rumal, püstihull. Ta vaid konutas seal koormal ega osanud muud kui ohata. Epuke, Epuke, miks nüüd sedaviisi? kordas vaid ikka. Miks ei jäänud ta isandaks, kel on jagada pisut armu, kuid kes võib ka vihastuda? Miks ei hüüatanud karmilt, et oleksin mõistlik? Miks ei haaranud mind pihast, ei tõstnud tagasi koormale ja ei annud hobusele piitsa? Kaua ma ikka oleksin karjunud ja teda rusikatega tagunud. Mehe selg ei pruugi sellest tühisest hoolida ja kriimustatud nägu kirikus pole veel mehe häbi. Ja nõnda ta läks, nagu läksid teisedki, ikka üksteise järele kui sobimatud.

— Seda muidugi, ütleb Katrina vaikselt.

Siiski hea, mõtleb ta, et Matt Ruhvega läks nõnda. Ent Andres Oorema oleks Epp Loona võinud võtta, see on tubli mees. Või Toomas Andla. Või Eero Kuigu. Kas tema, Katrina, jonnis, kui jõudis Matt Ruhve nende randa? Ainult pisut — päev ja öö, aga too oli kombe pärast. Too oli seepärast, et anda Matt Ruhvele aega pulmapaadi ehtimiseks kaskede, vanikute ja rooga. Ah, kuidas lõhnasid need kased tol kesksuve ööl, veel praegu hakkab pea ringi käima, kui sellele mõtelda!

— Mul pole midagi kahetseda, ütleb Epp Loona. Kui oleksingi ühega neist abiellunud, kaua ma poleks seda talunud.

Seda ei mõista Katrina. Võib-olla lihtselt praalib? Või mida muud ta peakski tegema, ometi mitte nutma Katrina, Matt Ruhve naise ees?

Ja nõnda nad räägivad, need naised, kui on kangas lõigatud tükkideks.

Ent siis avaneb aida uks ja uksele seisab vana Lööne.

— Udu on läinud, paistab päike, ütleb ta valjult, miks põletate tuld?

Tal on lumivalged silmad, ta on täiesti pime, ent kuidas ta näeb, et udu on haihtunud, paistab päike ja laual suitseb pisike lamp?

Epp Loona hüppab püsti, ta kustutab tule ja jääb üllatatult vaatama. Üle tumeda lagamiku tõuseb tuuline päike, punetav ja rõngastes.

Ta haarab riidetükid ning hakkab neid mähkima paberisse. Ega vanaema räägi ometi rohkemat?

Vana Lööne astub mõned sammud lähemale, paneb käe Katrina õlale, jääb mõtlema.

— See on Katrina — Matt Ruhve naine, ütleb ta tumedalt.

— Jäta, vanaema Lööne, hüüab Epp Loona, Katrinal on varsti pulmad.

Vana Lööne naeratab. Kortsus nägu tõmbub virilaks.

— Kiired pulmad ja kiired lõpud, lausub ta pomisedes.

Siis väljub ta, astub mööda aida kõrget treppi alla, sirge ja kindel, valged juuksed lehvimas tuules.

Katrina väriseb, nagu oleks jääkülma tuult paisatud näkku.

— Mida ütles ta? sosistab ta lõdisedes.

— Ei midagi, ütleb Epp Loona, ja temaagi väriseb. Vanaema Lööne on haige, ta on nii vana, et lehkab juba ammu mulla järele. Mida teha säärasega? Pomiseb arusaamatuid sõnu, kuid neid ei maksa tõsiselt võtta. Seda mitte. Ta elab nii üksikult siin Tuulteninal, tal on oma vanadusest juba igav — siis longib mööda saart ja räägib iseenesele. See ei ole midagi.

Ent Katrina märkab, et üle Epp Loona näo on joosnud tume vari.

Ruttab koju, riide lõigatud kangas kaenlas, korrates ikka üht ja sama: kiired pulmad ja kiired lõpud! Mu jumal, mida peab see tähendama? Või on vana Lööne ikkagi nõid, kes näeb saatusi ette?

Suur rõõm haihtus kiiresti, nõnda palju teda oligi, kui käärid kahisesid kangas!

VIII

ohtavad nad juhuslikult, peaaegu. Eerik Lamm tuleb Tuulteninalt ja Kelli on joosnud metsas. Võib-olla korjas palukavarsi, et koju minnes oleks vabandav põhjus? Või mõne hilissügisese lille, mis tuulevarjus puhkenud, õies juba jääkristalle. Kui märkavad teineteist, on nad juba sedavõrd lähedal, et pole enam mõtet tagasi pöörata. See pärast ütleb Eerik:

— Siin minnakse koju.

Nad pole kaua näinud teineteist — Eeriku näkku lööb punetus.

— Ega minagi mujale, ütleb Kelli. Ta seisatab ja vaatab oma kingadele, ta on üllatatud, et nad on märjad ja porised. Ta käes on pisike korvike, kuid seal pole lilli ega palukavarsi, vaid oravast puretud paar käbi. Ei tea milleks. Ta naeratab ja vaatab viivuks Eerikule.

— Siin on pisut kuivem, osutab ta kannule, kui annaksid oma kuue, võiksin ehk istuda?

Ent Eerik Lamm on täis jonnit, nagu ikka. Ta võtab kampsuni ja viskab selle kannule. Võtku, rohkemat ta siiski ei anna. Ega ta pea ühe tüdruku pärast lausa paljaks jääma, mis? Kuid seegi lahkus liigutab Kellit, ta siltab kampsunit ning istub vaid selle käisele.

— Sa oled nii hea, ütleb ta tänades. Miks ei istu sinagi — siia, minu kõrvale? Siis oled mulle varjuks ning ma lakkam lödisemast. Tulin jälle kord metsa — täna on pisut päikest ja tuulgi pole nii külm.

Ta vaatab nagu paludes poisi otsa.

— Eerik, ütleb ta, miks lõõtsutavad tuuled — olen neist juba haige. Kõik päevad on täis vihma ja tuuli ja mere lakkamatut kohinat. Ma ei suuda enam seda taluda!

Miks nad lõõtsuvad, mõtleb Eerik — kas võibki säärasele rumalusele vastata? Ta pole neid nagu märganudki. Las nad puhuvad. Või olgu siis, kui võrgud on merel, kui pead tormi käest päästma rüüasid, aga paat käib nagu vurr ringi, ae-

rudest ja meestest hoolimata. Kui laine on sind pritsinud üdini märjaks ja silmad on täis soolkibedat vett. Siis muidugi on natuke jube ning teeb südame kurjaks. Ent nüüd — las nad lõõtsutavad, kes neist, tühjast, üldse teab hoolida.

— Olin kogu need päevad üksi, lausub Kelli nukralt, ikka üksi. Isegi teenijal Meedlal pole millekski tuju. Isa aga sai jälle kirja Ameerikast ning siis on tal vaid enesega tegemist. Tunnen juba lõhnast, kui saabub neid kirju. Oleks nagu sireleid toodud tuppä — äkki on nii rõõmus ja valge. Sest ma tean, see on ema, kes kirjutab. Küllap saadab mullegi tervitusi, kuid isa ei ütle seda. Pole siin midagi rääkida, lausub ta, kui küsin, kas postis on erilist. Kuid ta ei suuda siiski varjata oma erutust, ta on kahvatu näost, ta läheb oma tuppä ja lukustab ukse. Ta tahab olla üksi. Ja siis kuulen ma tuulte ulgumiste sekka ta rahutuid samme, isegi öösel.

— Eilse postiga oli koguni kaks säärast kirja, lausub Eerik.

— Koguni kaks? imestab Kelli. Isa ei näita mulle midagi, kuigi toad on täis sirelite lõhna ja salgamisest pole vähimatki kasu. Ta kannab neid kirju rinnataskus ja isegi pühapäeval, kiriku minnes, poetab nad piibli vahele ega julge jätta koju. See on ometi naljakas: kui ta siis kantslis loeb ja suudleb lõpuks jumalasõna suurt raamatut, tahan ikka hüüda üle kogu kiriku — mitte piiblit, vaid ema kirju suudled, petis! Neid kohti puudutad oma huultega, kus ema käsi on värisedes lebanud. Ja siis tulen ma nukralt kirikust, sest on tunne, nagu oleksid petetud. Kuid üht ajalehte, mis oli kortsutatud ja visatud paberikorvi, sain siiski lugeda. Seegi oli Ameerikast ja seal kirjutati mu emast Kaj-Hellen Lundist. Ta oli esinenud Philadelphia ooperis ja ajaleht ütles, et mu ema olnud kena ja laulnud hästi.

— Kiideti laulu eest? imestab Eerik.

— Kiideti laulu eest, muidugi, kuid sellest ei saa sina midagi aru, ütleb Kelli tusaselt. Seda ei mõistnud isagi, seepärast läksid vist lahku. Nad olid kumbki eri maailmast. Oli tõesti pisut hull — kogu maja oli täis lakkamatut trillerdust ja lõõritamist, sinna tuli rohkesti mehi ja naisi lisaks ning nemadki ei osanud muud kui laulda. Ühtepuhku, nagu linnud kevadel. Aga isa pidi minema kiriku jutlustama, võtma haigeid pihile, matma koolnuid — ikka need trillerdused kõrvus. Ta oli patur ja sünge. Ta laskis ehitada endale tuppä koduse altari ning palvetas kibedalt ristilöödu ees. Ent seegi ei aidanud midagi, teda lihtsalt ei pandud miksiks, unustati hoopis. Ja siis sõitsime siia, siit lootis ta leida rahu. Või oli seal teisigi põhjusi, miks meie ärasõit oli nii kiire? Ei, ma ei tea. Ent isa oli aastaid elanud keset laulu ja naeru, ta oli sellega juba nõnda harjunud, et oli juba hilja mõtelda vaid jumalale. Nii ostis ta raadio ning kuulab nüüd laulu kogu maailmast — võib-olla on kuulnud mu emagi? Ja suvel, kui aias puhkevad ta roosid, lükkab akna lahti, kuulab muusikat ning vaatab õisi — siis oleks nagu pisut õnnegi ta silmis. Kui tulen rannalt või metsast, vaatleb mind hajameelselt ja ütleb: ah sina oled, Kelli? Viivu pärast ärkab nagu unest, ta otsaesisele tekivad kortsud, ta ütleb paturalt: tõesti, pean mõtlema, mis sinuga teha — see koht siin pole

sulle elamiseks sobiv. Jooksed uisa mööda randa ja loobid kivikesi vette. Seltsid kaluripoistega ja lobised tühja. Mina vastan: isa, sõidame tagasi Ameerikasse, siin lämbume mõlemad! Ei, ei! hüüab ta kätega vehkides, ei iialgi! Ja siis mina tean juba — siis istub ta laua taha ning kirjutab järjekordse kirja professor Amadeus Lokkile.

— Amadeus Lokkile! hüüab Eerik üleolevalt. Aga too professor ei sõidagi siia, on olnud vaid petlikud jutud.

Ent Kelli ei haavu seegi kord, ta nagu ei kuulekski mõnitust.

— Ta ei sõida, vastab nukralt, sest mina pole seda soovinud. Kirjutasin talle: ei iialgi, ma ei taha! Isa ei tea mu kirjast midagi, ikka närvitseb ta ja ootab. Ei tea minagi, miks nõnda kirjutasin. Eerik, suru oma õlg mulle lähemale — on nii külma. Ei, lähemale ometi!

Ta haarab poisi käe ja hoiab seda pisikeste sõrmede vahel.

— Nad on nii tugevad ja tuultest puretud, need sinu käed. Meedla leivalabidas on umbes niisugune.

Ja ta lükkab käe kõrvale.

— Ma ei tea tõesti mitte, miks istun sinuga, lausub ta nagu pettudes. Sa pole mulle midagi ja ometi räägin. Kas tead, jalutasin niisama metsas, sest olin kogu nädal istunud toas. Ja kui nägin sind Tuulteninalt tulevat, pidin ümber pöörama. Muidu ehk arvab veel midagi, see kaluripoiss, mõtlesin. Tema käed on nagu Meedla leivalabidas kõõgis, nad on tuultest ja veest sinised ja tursunud. Kuid sa jäid esimesena seisma ja vaatasid nagu paludes mulle otsa. Hea küll, laususin siis enesele, võin pisut istuda, kui ta soovib, ega ta pole halvem teistest kaluritest. Ja siin me nüüd oleme, kuid sa oled nii saamatu ja arg, sa istud kaugel ning kui su õlg vaevalt-vaevalt puudutab mind, värised sa ja oled kohmetu. Isegi külma eest ei taha mind kaitsta.

Eerik Lamm on hoopis otsas, ta väriseb ja ahmib õhku.

— Aga sa jätsid mind Jõõrilaiule, tookord, ütleb ta, et üldse midagi vastata. Kui poleks tulnud Epp Loonat, siis...

Ei, Kelli ei mäleta seda, see oli vist väga ammu?

— Aga kes pani kivi kalakotti?

Ei, ka sellest ei tea Kelli midagi. Ja ema võttis kotist kivi ning vaatas etteheitvalt Eerikule: kas tahetakse vanainimest narrida? See oli tõesti rumal lugu, aga Kelli ei tea sellest midagi — kuuleb esimest korda.

— Tahan ära siit! hüüab äkki. Ning mul pole midagi selle vastu, kui jääd siia, püüad kalu ja käid hülgeid küttes — sa ei oskagi muud igatseda. Sa pole näinud suurlinnu ja võõraid maid, oled nagu tigu suletud karpi, ulatud vaid ninatsaga sealt välja vaatama. Sa naid mõne Peeren Andersi tütre ja see ongi paras kündma su põlde, talitama su loomi ja kuduma sulle sokke ja kampsuneid — ei oska temagi muud igatseda. Ent ma olen näinud maailma, see on nii pimestavalt nõiduslik ja seal sünnivad imed igal hetkel.

— Juhtuvad siingi imed, lausub nüüd Eerik.

— Siin? ei usu Kelli.

Eile tõi Tuiska perenaise emis kolmteist pörsast, ütleb Eerik õhinal. Otse naljakas vaadata, kuidas üks jääb ikka nisata ja jookseb vingudes ümber ema. Oleme kõik seda käinud vaatamas, Siimen Tara lubas sellest rääkida isegi pastorigile.

— Jah, säärasteks asjadeks on teil silma, ütleb Kelli pettunult.

— Või kui tuleb hüljeste aeg — eks siis saa ajujääl kihutatud mööda meresid. See on juba midagi.

Kelli muutub pisut lahkemaks.

— Toora Jookusel on õigus, ütleb ta, sa meenutad karupoega loomaaiaist, oled nurgeline ja villane ning käid pata, pata, kogu oma olemisega maa küljes kinni. Mida pean tegema säärasega? Isegi Toora Jookus ei tahtnud sind, kui käisid palumas tekipoisi kohta. Isegi temale ei sobinud sa!

— Ehk oleks võtnudki mind sumplaevale, vaidleb Eerik, ega ta muidu poleks mind õhtusöögile kutsunud. Kuid sina petsid mind ja mu isa, sa tulid rääkima, et Toora Jookusel valutab pea ja hammas ning et vastuvõtt lükatakse päevaks edasi. Ja nõnda jäime narriks, mina ja mu isa — meid naerdi veel kaua külas.

— Sul polnud sinna asja, hüüab Kelli kurjasti. Ja üldse — see Jookus!

Nüüd mööduvad kaks meest. Neil on kirved seljas ja nad suunduvad kaugemale metsa. See on Peeren Anders oma pojaga. Nad ei vaata lausa, nad astuvad vaikides ja viskavad vaid korraks silma Kelli ja Eeriku poole. Ja kui nad on juba möödunud ja sammunud tüki maad, seisatavad, pööravad ühekorraga pääd ja vaatavad veel korraks tagasi — kas ikka tõesti pastor Lundi tütar ja postivedaja Tehve Lammi poeg Eerik? Kas ei petnud silmad? Kuid nüüdki ei ütle nad midagi, nad vaid kõhatavad pisut, vaatavad teineteisele otsa ja astuvad edasi — mõlemad pisut kõikuval sammul. Nojah, siis ikkagi Kelli ja Eerik. See tundub neile pisut võõrastavana, et mitte enam rääkida.

Kuid Kelli ja Eerik ei märkagi möödujaid, neil on enestel praegu tegemist ja ütlemist.

— Ja üldse see Jookus! kordab Kelli pahuralt. See joodik ja sadamate kangelane. Kui möödunud suvel seisis oma sumplaevaga meie rannal, oli temast palju kõlvatut juttu. Tookord oli seal madruseks keegi mees, teda hüüti Peetriks, ja ta lonkas pisut vasemast jalast. Ning kui Toora Jookusel lõppes viinatagavara, hüüdis ta madrusele: Peeter, nüüd mine leitnant Sauvere juure ja too pudel viskit. Aga tee seda ühe jooksuga! Ja Peeter, hull, hüppas üle reelingi, ujus kaldale ning hakkas tuliku poole liduma. Toora Jookus aga seisis, sigar suus ja kell peos, ning ootas. Ja kui siis Peeter saabus, lõi Toora Jookus pudeli vastu reelingi äärt puruks ja hüüdis: ma ei taha säärast jooki, see pole toodud ühe jooksuga! Palun korrata. Ja Peeter sulpsatas teist korda vette. Vaata, niisugune on sinu Toora Jookus. Aga siin räägitakse temast kui jumalast, ollakse tänulikkusest tummad, kui kutsutakse veidikeseks sumplaevale. Tema ees käiakse küürus ja võetakse värisevate kätega vastu need pennid, mida ta oma upsakuses maksab angerjate eest. Ei, ära räägi, ma tean seda. Isegi sinule viskas ta silma ja oli armastusest nagu

kohevil kana. Võta Eerik, ütles ta mulle, see noor hülgekütt oleks sulle parajaks meheks. Kuid ta enese silmad olid nii udused, nad meenutasid kärbsepaberit — nii kollased ja himurad olid nad. Teadsin, sind pakkudes himutses ise — see vananenud naine, keda meri loksutab ühest maailma kaarest teise.

Ning sõrmed nagu kulli küüned hüppavad Eeriku juukseisse. Mütski lendab nagu ehmudes kõrvale.

Poiss on hädas, ta sirutab vaid käed kaitseks vastu.

— Kelli, pomiseb ta, Kelli!

— Sinagi pole parem! hüüab Kelli. Ei, mitte pisutki pole sa parem!

— Ma pole teinud midagi halba, katsub Eerik vabandada.

— Pole teinud?

Kelli jääb välkuvail silmil vaatama.

— Ah pole teinud, hüüab hingeldades. Kui jätsin su tormi kätte Jõõrilaiule, miks ei ujunud kaldale? Laine oli valmis iga hetk sind haarama, veed vahutasid su ümber, kuid sa ei liigutanudki end, sa ligunesid vihmast ja ootasid. Sa lakkasid isegi hüüdmast mind. Muidugi, sinust polnud vähimatki, Epp Loona pidi pisi-poisu laiult ära tooma. Ma seisin puu taga ja vaatasin — isegi käe ulatas sulle vastu. Ja kaldale jõudes ei rutanud sa koju. Sa läksid märjana ning külmanuna Toora Jookuse juure, et tol naisel oleks midagi haliseda ja kahjatseda. Väike, vil-lane karupoeg, ütles ta, just-just nagu loomaaia puurist! Ning andis sulle maiustusi ja tubakat, mida sa oma juhmuses poetasid minu tuppa. Sa ei mõtelnud sellele, et isa oleks võinud näha seda pakikest — maiustusi ja tubakat — mida oleksin talle kostnud? Sa ei mõtelnud ka sellele, et Toora Jookuse armuandi ei sobi tuua mulle. Või sa pole midagi teinud! Kui olin mitmed päevad sind asjatult otsinud, hiilisin su aida juure ning hüüdsin: Eerik! Sa tulid välja, unine ja mossis, kuid sa ei näinud mind. Mu jumal, sa ei näinud mind, kuigi olin astunud vaid pisut-pisut eemale aida nurga taha. Või sobis mul veel kord hüüda: Eerik! Sa ei näinud sedagi, kui panin kivi su kalakotti, sa tõstsid selle õlale ning sammusid laiskade, lohisevate sammudega kodu poole. Vaata, säärane oled sa, Toora Jookuse armuke! Mul on tihti sinu pärast häbi: vahel ärkan öösel ja tunnen, kuidas mu põsed kuumavad. Nüüdki ei oska sa muud kui kaitseks käsi sirutada. Sul pole julgust vastu hakata, mind kannu kõrvale paisata ja ütelda siis paar lahet sõna. Ja see olevat julge hülgekütt ning ajujääl kihutaja! Kõlbaksid pigemini memmele tule kohendajaks, laiad õlad üle paja küürus, nägu tahmane ja silmad suitsus. Tõepoolest, selleks kõlbaksid hästi. Poleks teha muud kui aegajalt tukke kohendada ja liigutada, kehas säärane roidumus ja sajaastane uni!

Ta turtsub, punetab, täis viha. Viskab Eeriku kampsuni kõrvale ja istub uuesti kannule.

— On kindel, ütleb ta, nüüd kirjutan Amadeus Lokkile. Ütlen: anna andeks, armas, mu keeldumine oli vaid tuju. Rumal, pisike tuju, mille all tütarlapsed sa-geli kannatavad, kui tuleb ütelda otsustav sõna. Kirjutan: kallis professor Lokk, olen sind ikka armastanud ja nüüdki igatsen ma sind, tule ja vii mind ära. Tõepoo-

lest, Amandeus Lokk viib minu ära, võib-olla viib minu Ameerikasse? Miks mitte, kui läheme pulmareisile, oleks see kõige sobivam koht. Võib-olla kohtaksin seal emagi? Ja siis räägiksin temale — siis, kui oleksime kahekesi, pärast suudlusi ja sülelusi — räägiksin: ma tundsin üht poissi hülgesaarel, Eerik oli ta nimi.

Ta vaikib, vaatab üle öla poissi.

— Mida räägiksid? küsib Eerik.

— Võib-olla räägiksin: too oli lihtne, rumal poiss, oleksin peaaegu armunud temasse, peaaegu. Kui ta oleks käegi mu sülle pannud. Kuid ta oli nii rumal ja saamatu, et sedagi ei julgenud!

— Ma pole rumal, ütleb Eerik. Ta on täis otsustamistahet, ta hüppab püsti ja ta silmad välguvad.

— Ma pole rumal, ei, seda mitte, kordab ta punetades.

Kuid nüüd tuleb Peeren Anders oma pojaga tagasi. Nad on puu maha raiunud, nüüd lähuvad koju. Nendel on kirved seljas ja nad astuvad kõikuval sammul, poeg isast märksa pikem. Ent nüüd märgatakse neid, seepärast võtab Peeren Anders mütsi peast.

— Tere, preili Lund, ütleb ta.

— Tere, preili Lund, lausub ka poeg, ta sikutab küll ka oma mütsi, kuid see kerkib vaevalt-vaevalt.

Nad astuvad edasi, vaatavad teineteisele silma — muidugi, polnud vähematki kahtlust, ikkagi preili Kelli ja postivedaja poeg! Nojah, mis sellest rääkida, istuvad juba pool päeva lähestikku, aga lahti teineteisest ei saa. See on imelik lugu, sellest peaks pisut rohkemgi mõtlema. Võib-olla kõlbaks ka mõnele teisele jututada. Kus on postivedaja Tehve Lammi silmad? Nojah, nad sammuvad edasi koju, nad on tõsised ja ei räägi.

— See oli Peeren Anders oma pojaga, ütleb Eerik.

Ta on rõõmuski, et möödusid parajal hetkel. Ta oli nii lähedal hädahüle — nüüd langes nagu kivi südamele. Kui Kelli ei jatka sama juttu, võib-olla möödub karikas? Kellil on õigus — mis sinna parata? — ta on pisut arg. Ta ei julgeks panna oma kätt ta sülle, ei söanda suruda oma õlga tütarlapse manu — miks nõutakse võimatuid asju? Nüüdki lõdiseb ta nagu palavikus ning kuumad hood läbistavad teda nagu piksenooled. Kui Kelli ei jäta ja räägib edasi, pole teist nõu kui langeda ta ette ja hakata nutma. Ta on niigi liiaks palju kuulnud — süda on lõhkemiseni tulvil. Nüüd tahaks ta pigemini olla üksi, nüüd oleks nii hea joosta mööda metsa ja hõisata. Hõisata kõigest kõrist tuulele vastu, võib-olla saaks liiast rõõmust ja õnnest tühjemaks?

Kelligi on tõusnud püsti.

— Mul on külm, ütleb ta lõdisedes.

— Kas lähme koju? küsib Eerik.

— Koju?

Kelli naeratab, ta huuled tõmbuvad valusaks grimassiks.

N. TRIIK

EMAJÖE VAADE

— Muidugi, nüüd lähme koju, ütleb ta.

Võtab Eeriku kampsuni ja viskab õlgadele.

Minna koju — see on uus mõte, järsk ja ootamatu. Keris nagu kuldset lõnga, ent nüüd lõigati see äkki katki ja ots tuli pihku. Tõsi — võib-olla on siiski nii targem, ta peab kirjutama ühe kirja Posti minekuni on veel aega, kuid on siiski mõistlik, kui otsus on paberil.

Nad sammuvad vaikides.

Ent siis, kui puude vahelt hakkavad juba paistma küla hooned, peatub Kelli ja ütleb:

— Eerik, ma ei kirjuta kirja Amadeus Lökkile, pole midagi parata. Ma ei ütle talle, et armastan teda, sest keegi teine seisab mu meeles. Ikka ja alati mõtlen vaid temale, olen õnnetu sellest. Mulle pole vaja suuri linnu ja võõraid maid, isegi Ameerikasse ei sõida ma. Võiksin jääda siia kogu eluks, künda ta põlde, talitada ta loomi, kududa talle sokke ja kampsuneid. Võiksin nagu teisedki kalurinaised oodata kannatlikult nädalaid, kui ta viibib merel hülgejahil. Eerik, sind tahan ma!

See on nagu valus hüüd. Ja siis oleks kui saanud tiibu — kiiresti jookseb nõlvakult alla.

Pastor Joosep Lund on aias, tal on käärid peos ning ta lõikab roosipõõsaist külmanud õisi. Mõni üksik nupp on veel puhkemisel, ääred külmast juba mustad. Ent kui pöörduvad tuuled ja ilmub päike, ehk saab neist veel asja?

— Kelli, hüüab pastor Lund, nähes tütart väravast sisse tulevat ja ukse poole minevat.

— Jah, isa, lausub Kelli, kas soovisid midagi ütelda?

Jaa, kuidas see nüüd oli? Kas Kelli ei võtaks õlalt kaluripoisi räpase kampsuni — see lehkab higi ja hülgerasva järele.

— Ja muud midagi? küsib Kelli punastades, kampsunit pihku haarates.

Muud? Ei, muud ei midagi — esialgu.

IX

Eerik Lamm on lõhkemiseni uhke.

Pea kõrgel, süda kuum — nõnda kõnnib ta tarest kotta ja kojast aita, lakkamatu jorin suus. Talle pole enam ukсед kuigi kõrged ja lävi kuigi madal, ta ei mahu enam vabalt liikuma. Näh, jälle ütles ema, et kohendagu tuld paja all, nagu oleks ta alles poisike ja säära-
rastele töödele just paras. Ta on suur mees ja sellest tuleb veel juttu, kui vanemate hooletu käitumine ei muutu pisut viisakamaks. Jah muidugi, tal on siin oma väikesed kavatsused, ta tahab neile ütelda, et tõmbaksid end pisut nurka koomale ja annaksid noorusele ruumi. Just nõnda, sest noorusel on oma plaanid ja ta kavatseb end varsti lajutama hakata.

Tal on suur tegutsemisiha, ta ei oska oma jõudu küllalt rakendada. Lõhkus sülla puid, see polnud nagu midagi, pilpad lendasid ümberringi ja valmis oligi see töö. Seadis emale kangaspuid, klops, klops! ja — näh — seegi töö oli tehtud.

Suur rõõm on vallanud teda.

Pühapäeval on Eerik juba vara kirikus. Ta istub isa kõrval, käsi lauluraamatul. Ja kui hakatakse laulma, kisendab Eerik üle kogu kiriku: Önnista ja hoia, vaimuga meid võia! Ta on hull poiss, ta ei oska põrmugi pidada viisi, ta läheb oma asjaga hoopis viltu. Ent see ei tähenda midagi, pakitsev rõõm ja ülevoolav önn trügib välja, ettekirjutatud lauluviisist hoolimata. Juba on naised kohevil, mehed tema ümber jäävad vaiksemaks, pastorgi altari ees tõstab ehmunud silmad: mis too hull poiss seal mõtleb ja kisendab nõnda asjast mööda ja hoopis viltu? Isa Tehve müksab poissi, kas oled ometi kord vait, põrguline! Ent see ei tähenda midagi.

Kirikust väljudes jääb nagu sõnn vaatama. Kas puutub midagi pihku? Ja siis ta pillub omavanuseid poisse hunnikusse — nähku terve ristirahva kogudus, mis-sugune mees on Eerik Tehve poeg Lamm! Ja ägeduses ning õhinal ei märkagi, et oleks peaaegu haaranud käärkambriist väljuva pastori pihast. Tvui, kurat, oleks peaaegu virutanud oma kalli naiseisa poiste hulka hunnikusse! Vaat, see oleks olnud üks nali, laseks rahval kaua naerda.

Ent rahvas ta ümber ei naera, rahvas ei muhelegi, ei kiida teda, kuigi ta on näidanud oma suurt jõudu. Isegi tütarlapsed ei jää tavalise kombe järgi kilgates vaatama. Astutakse vaikselt koju, ikka üksteise järele, ning Eerik leiab end äkki kiriku ees üksinda. Jumal Issanda pojuke olgu nendega, ega temal seda rahvast pole vaja! Nüüd läheb ta metsa või randa, sest ta tahab veel kord laulda: Önnista ja hoia, vaimuga meid võia!

Kuid paar päeva hiljem juhtub veel midagi ning uus sündmus mõjub Eerikusse otse masendavalt. Postiga saabub pakike ja seal sees on nahast kuub, siidist voodriga soni-müts ning merivaigust piip kullast rõngaga. Nad on ehmatuses keeletud, nemad kolmekesi seal tares — isa, ema ja Eerik.

— Ma ei tahtnud pakki vastu võtta, seletab isa Tehve Lamm. Meie lugesime leitnant Sauverega mitu korda aadressi. Ikka ja jälle: Eerik Lammile, saatja Toora Jookus, Stockholm. Küllap mu käed värisesid, sest leitnant ütles naerdes: võta, võta ja vii pojale, ega meie tea arvata ta suuri tutvusi laias maailmas. Ja nõnda ma võtsin paki ning tulin koju.

Kuid nad pole sugugi õnnelikud, need vanemad. Nad vaatavad teineteise otsa ja ei tea, mida arvata. Eks ole see pisut kummaline, mis? Kuidas selle asjaga õieti on — Toora Jookus, rohketel laevade reeder, saadab kaluripojale kuue, mütsi ja piibu? Ei ühtki kirja seletuseks, ei ühtki rida. Kas pole see tembutamine ja nende poja narrimine? Need on ometi kallid asjad, too kuub, müts ja merivaigust piip — ega rikaski pilli oma raha mõttetult? Aga mis mõtted on Toora Jookusel poisiga? Sel elatanud daamil, kes rändab mööda maailma ja peatub vaid harva paariks päevaks nende saarel. Kui paki lugu satub küla kõrvu, kas ei teki sellest naeru?

— Anna siia, ma panen kasti, ütleb ema otsustavalt.

— Kasti? ehmub Eerik. Ta on kiiresti tõmmanud nahast kuue selga, visanud soni-mütsi pähe ja võtnud piibu suhu. Nüüd keerleb ta peegli ees: ohoo, ta on nagu inglane, jumal hoiaks, nii tore ja uhke, et kogu küla, kui teda praegu näeks, kukuks üllatusest pikali. Kena naine too Toora Jookus, suurepärane! Laevale teki- poisiks ei võtnud, kuid rikkusi saadab koju. Läkitab lausa laulatusülrikonna, mis nüüd viga! Ning otsekui lind on ta paari sammuga väljas.

Kahju — on juba õhtu, küla on taredes, pole ühtki vaatajat ega imetlejat. Jumal, kui kohtaks nüüd Kellit, küll ehmuks tummaks. Ning Eerik jookseb randa, ta lendab nagu tuul üle kivide ja kändude. Tahaks laulda ja kisendada, kui see oleks vähegi võimalik. Kuid see pole kahjuks võimalik, sest ta ei hakka ometi oma uhket piipu võtma suust, mis nõnda naljakalt klõbiseb hammaste vahel. Taevane jumal, kui sinna veel pisut tubakat sisse panna — missugune rõõmus ja uhke suits tõuseks taeva poole!

On juba hilja, kui ta pöördub tagasi koju.

Ta astub aita ning langeb voodisse. Ta ei raatsi võtta kuube seljast, isegi piibu jätab suhu. Nõnda avasilmi lebades on ta täis õnne ja õndsust.

Jah muidugi, nüüd tuleb see rääkimine isa ja emaga. Kauaks seda juttu enam jätta ei saa. Nüüd varsti toob ta tütarlapse koju — endale naiseks. Ning siis tuleb jätta kõik vallatused, siis võtab ta noore naise käekõrvale, astub kiriku ja istub väarikalt pinki, mille otslaul on tema kojamärk: kaks püsti katusega joont ning neid ühendav madu nende vahel. Räägi, minu äi, sinu kogudus kuuleb! ütleb ta siis pastor Lundile ja noogutab teretuseks pisut-pisut pead. Ning Kelli ta kõrval on nagu söetükk kuum, ta särab õnnest ja heastmeelest, lilleline rätt ümber pea, teine õlal, piha ümber, ütleme, kaksteist villast undrukut. Säragu, sest ta on siiski saanud oma ihaldatud poisi, jumalale tänu. Aga temal endal on seljas pruunist nahast kuub, siidist voodriga sonimüts on ta põlvedel ning merivaigust piip on ta peos. Hea küll, võib-olla tuleks sosistada Kellile, et pastor Lund peaks pärast jutlust ühe tänujumalateenistuse Toora Jookuse auks, mis? Muidugi eri tasu eest: Sugulased jäägu sugulasteks, aga, ütleme: kümme angerjat ja kaks rasvast siiga? Ei? Nojah, see asi välgatas nii äkki, on alles värskelt peas ega ole põhjalikult kaalutud. Sellest võib rääkida edaspidi. Aga kogudus vaatab vaid neid. Pastor Lundi manitsused ja pühakirja sõnad langevad küll robinal kantslist alla, ent nad ei leia kuulajaid. Anna andeks, armas naiseisa, siin on tähtsamat kui kuulata sinu jutlust, siin on vaadata toredat noorpaari, kes istub seal pingil.

Ah et Kelli ütleb äkki ei! See kummaline tütarlaps ütleb jonnakalt ei?

Missugune rumal lugu sel viimsel tunnil.

Hea küll, pole midagi parata, Eerik ei lange kurbusest kokku. Eerik on haavunud, südame põhjani liigutatud, kuid ta näos ei liigu ükski lihas. Ta pöörab vaid silmad mere poole ja ütleb: hea küll, Toora Jookus, võtan su laevad ja ärid! Antud olukorras astun sinu sumplaevale, sest sa oled mind tahtnud ning minulgi pole sinu vastu midagi. Mul oli küll seal külas üks tütarlaps, peaaegu oleksin temasse

armunud, peaaegu. Kui ta oleks vaid pisut lahkem olnud, siis muidugi. Ent nüüd on mul tuju juua ja lärmata. Mina, Eerik, olen hull poiss, aga minu viinatagavarad on otsas. Toora Jookus, palun leitnant Andrus Sauverelt tuua pudel viskit, kuid ühe jookuga! Keegi sulpsatas vette, keegi ujub kaldale ning hakkab tuliku poole liduma. Ei, ütleb siis Eerik ning lööb pudeli vastu reelingi äärt puruks, see jook ei kõlba mulle, sest ta pole toodud ühe jookuga. Palun korrata!

Tont võtaks — piip langeb suust, on ta siis tõesti juba unine?

Ta on unine. Varsti kostab ta norskamine.

Kuid hommikul on ta juba vara üleval. Ta ei taha end näidata isale ja emale — ehk võtavad ta kuue, mütsi ja piibu ning millega siis uhkustada Kelli ees. Aga Kelli peab teda säärasena nägema, kindlasti, sinna pole midagi parata.

Ja ta käib hiilides pastoraadi ümber. Kui leiaks mõne põhjuse, et sisse astuda?

Ent kui kaua ta ka ei mõtle, säärast põhjust pole nii varasel tunnil. Nii möödub palju aega ning Eerik on nagu kütt puu taga varitsemas saaki. Siis vilksatab seal midagi Kelli akna taga. Meedla tuleb kaalpuu ja pangedega kaevu juure. Pastor Lund astub viivuks lävele, vaatab taevast ning läheb tuppa tagasi.

Aken lükatakse lahti. See on Kelli aken ning Eerik hüppab lähemale.

— Tere hommikut, Kelli! hüüab ta sosinal.

Kelli tuleb akna juure, ta on ehmunud.

— Sina siin! hüüab ta kartlikult.

— Tulin vaid soovima sulle head hommikut, ütleb poiss.

Ei, tõepoolest, see on ikkagi Eerik, hull poiss. Miks ei astu ta lähemale ja seisab seal kaugel? Seal võiakse teda näha. Ja mis kuub see tal seljas, müts peas ja piip suus? Ta on äkki nii võõras ja naljakas.

— Jaa, ütleb Eerik tähtsalt ning astub veelgi paar sammu tagasi, et Kelli võiks teda üleni silmata. Jaa, kordab ta uhkelt, seda toredust saatis mulle Toora Jookus. Eile tuli pakk ja sinna oli kirjutatud: Eerik Lammile Toora Jookuselt, Stockholm.

Ja sina veel uhkustad! hüüab Kelli.

Ning nüüd juhtub see, mida Eerik on kõige vähem oodanud. Meedla tuleb uuesti kaevu juure ja Kelli hüüab:

— Meedla, kihuta too kaluripoiss meie aiast. Ma ei tunne teda ja ta räägib siin häbematusi!

Ja Meedla tuleb, kaalpuu käes. Too tüdruk on pisut lihtsimeelne, kindlasti — teda on kästud ja ta talitab selle järgi, pole tema asi ega mure. Kaalpuud löömiseks hoides astub kindlal ja sõjakal sammul lähemale. Hull tüdruk, ta on nii tõsine ja sünge, läheneb nagu kõuepilv. Ja Eerik Lamm on sunnitud põgenema, ta hüppab üle tara ja kaob.

Ei, tema ei mõista naise, pagan võtaks. Sulle räägitakse nii armsalt ja leebelt, sind ihaldatakse nii tungivalt, kui sa aga tõmbad, nõnda ütelda, oma toreda lauatusülikonna selga ja ruttad pruuti tervitama, ässitatakse tüdruk sind välja kihutama. Säärast häbi ja teotust — seda on võimata taluda. Hea veel, et seda ei näinud küla, oleks neil millest rääkida!

Kuid see päev on üldse Eerikule õnnetu.

Kui ta koju läheb ning tuppa astub, istub isa emaga akna juures. Nad on tõised ja ei vasta teretusele.

— Eerik, ütleb ema, meil jäi jutt isaga pooleli, võib-olla astud viivuks kotta?

Naljakas, nad pole kunagi olnud eriti jutukad ja salapärased, mida nad siis nüüd? Kuid olgu, täna on üldse kummaline päev, ta astub kotta, kohendab tuld ja istub tule lähedale. See viimane jutt Kelliga on jäänud ta hingele mõrkja saastana, kurguski oleks nagu suutäis jäänud kinni, ta neelab ja neelab, kuid alla ei saa. Täna on õnnetu päev, jumal hoiaks, peaks ta vähemalt paremini lõppema. Või minna nüüd ja kõndida pisut külas — nähku rahvas tema toredust?

— Eerik, hüütakse tarest.

Ta astub sisse ja jääb keset tuba seisma, pikk, sirge poiss, nahast kuub seljas, soni-müts peas, piip suus.

Isa astub välja, ema aga lausub rahulikult:

— Eerik, viska oma uus kuub nurka, ka piip võta suust, sest sa pole kellegi suitsetaja. Võta ka kampsun seljast ja püksid jalast, võib-olla tahan sulle anda puhast pesu?

— Mida sa kavatsed ema? küsib Eerik.

— Ei midagi tähtsat, vastab ema endise rahuga. Meil on isaga siin pisut toimetamist. Ta on peegli eest võtnud piibli ja asetanud selle lauale. Ka prillid on tal ees ning siis loeb ta vaikselt mõned salmid evangeeliumist. On nii pühalik nagu pühapäeva hommikul. Isa tuleb tagasi, ta varjab midagi selja taga.

— Eerik, ütleb ta siis väriseva häälega. Sul on tekkinud suursugused pruudid, nagu küla räägib. Su tembud pastori tütrega on tekitanud kõnelusi ning nüüd on ka Toora Jookuse paki lugu nende suus. Sa oled suur poiss ja meie peame sind häbenema. Ma ei tea, kas julgen sind teretada, ütles Peeren Anders, kui astusin ta kotta, Eerik mureseb sulle suursuguseid sugulasi ja seepärast on sul põhjust uhke olla. Nõnda ütles Peeren Anders. Aga ta tütar Neemi, keda oleme kavatse- nud sulle naiseks, puhkes nutma ja ütles, et ta ei taha enam sinust midagi teada. Vaata, Eerik, sa oled suure häbi toonud meie majja, nüüd peame sind pisut õpetama. Kahju küll, oled juba nii suur ja tugev poiss!

Ema on lugenud oma salmid, ta võtab prillid ninalt, paneb ohtes piibli peegli ette tagasi ning astub lähemale. Siis astuvad nad kahekesi oma poja manu kõige tõsiduse ja valjusega. Ning Erik teab, et siin pole enam midagi parata, et see asi on lõplikult otsustatud ning oleks hoopis rumal vastu panna või külla joosta karjuma. Ta on ennegi vitsu saanud, see tuleb nagu saatuse löök ikka äkki ja ootamata, ning see on vanemate säärane eesõigus, mille vastu noorus ei saa midagi kosta. Ning Eerik langeb tõugatuna pingile, isa hoiab ta õlast, ema käes aga hakkavad vihisema vitsad, üha ägedamalt ja kiiremini. Tugev käsi sel emal, mis seda rääkida!

— Anna veel, hüüab isa, anna talle nende suursuguste pruutide pärast!

Nad on higised ja väsinud, kui lõpeb see vastik toiming. Ema viskab Eerikule puhta pesu ning hakkab toitu lauale kandma. Ja siis söövad nad kolmekesi, Eerik seisest, aga juttu sellest asjast enam pole.

— Heida pisut voodisse, ütleb ema.

Nad on ikka veel väga asjalikud, nende kavatsused pole veel hoopiski mitte lõpul. Nad riietuvad pühapäevaselt, hoolikalt ja pikkamööda. Ema pistab uue kindapaari vöö vahele, isa aga võtab Dobbelmanni poolpaki ja pistab tasku. Ja siis nad astuvad oma tapuaiast välja, nad on nii pidulikud ja tähtsad. Ning rahvas külas ei naera enam, rahvas teab, et postivedaja Tehve Lammil ja ta naisel on teha paar asjalikku käiku. See on Eeriku pärast, ütlevad nad. Kena inimene see postivedaja ja ta naine, küllap nemad juba teavad, kuidas asja heaks pöörata. Ning naised silmitsevad sõbralikult Lammi ema, mehed aga kergitavad mütse ja ütlevad: paha ilm täna, eks ole?

Nad astuvad esiteks Matt Ruhve tallu. Nad räägivad ilmast ja kalapüügist, nad arutavad pikalt, et varsti on aeg loomi tapma ja soolama hakata, ööd on juba külmad ning egas päevalgi tunne enam suurt soojust. Tehve Lamm ulatab tubakat, nad suitsetavad, neil on aega.

— Jah, tõesti paha ilm, ütleb Matt Ruhve ning vaatab aknast välja.

— Paha jah, kuid ega ta praegu liiga tee, arvab Tehve Lamm. Vaata talvel, kui algab hülgeküttimine, siis olgu räägitud ilmast.

Nüüd ongi jutt suure vaevaga nihutatud sinna, milleks tuldi. Seda teab ka Matt Ruhve, kuid ta popsutab piipu ja vaikib. Ega temal ei kõlba jutuga ette rutata? See oleks külalisele haavav.

— Jah, ütleb Tehve Lamm pärast vaikimist, sel talvel läheb meie talust kaks meest merele. Ja mina ning mu naine arvasime nõnda, et oleks parem, kui Eerik läheks mõne teise rühmaga.

— Seda küll, venitab Matt Ruhve. Seda minagi arvan. Kaks meest ühest talust ja ühes paadis, eks see või õnnetuse korral viia mõlemad mehed? Seda ei tehta. Aga kui sa arvad, siis...

Kuulatakse põnevalt.

— Siis võiks Eerik tulla minuga, lõpetab Matt Ruhve. Ta on tugev ja tore poiss, see sinu Eerik.

Nõnda, nüüd on see asi räägitud, sinna pole enam midagi lisada. Nad istuvad veel natuke, nad jutlevad Matt Ruhve peatseist pulmist, nende süda on äkki kergem ja rõõmsam. Ja kui nad väljuvad Ruhve tarest, ütleb Lammi ema Katrinale:

— Tule ikka ka mind vaatama, ära põlga vanemat naist. Tapame varsti loomi, eks ole siis toitu ka külalisele.

Nüüd suunduvad nad Peeren Andersi tallu. Siingi oodatakse neid juba, tuba on küüritud, laudad liivaga puhtaks nühitud, pere talitab kojas. Suitsu seest vaatavad tütarlapse kaks põnevil silma, need on Neemi omad. Kuid ei Tehve Lamm ega ta naine vaata sinnapoole — neil pole selleks veel vähematki õigust. Nad astuvad tuppa, kus Peeren Anders oma naisega istuvad laua taga ja ootavad.

— Ega meie kauaks, lausub Lammi ema. Oli paar tähtsuseta käiku ja nõnda arvasime ka sõprade juure sisse astuda.

Ja nüüd räägitakse uuesti ilmast ja kalapüügist, loomatapust ja talvisest hülgeküttimisest. Popsutatakse uuesti piipe ja on aega. Naised räägivad oma uutest kangastest ja tänavusest kehvast põllusaagist. Andersi emal on pisarad silmis, kui ta mainib rukki pisikest tera, kõrre lühidust ja seda, kuidas kartul jäi vihma kätte ning needki mugulad, mis saadi, olid tangu-suurused. Jumal, mis küll saab sel talvel, ohkab ta ja pühib silmi. See jutt on tal kauaks südame ligidal, teda pole võimalik rahustada.

Siis jätavad Lammid jumalaga ja hakkavad tulema, sest nüüd on seegi asi aetud. Ega neil polnud tarvis muud kui jätta kindapaar Peeren Andersi lauale — jätetakse nad sinna, on Eeriku kosjad vastu võetud, tuuakse aga tagasi — noh, siis on häbi ja pole midagi parata.

— Paha ilm täna, eks ole? hüüavad mehed uuesti, kui nad sammuvad koju.

— Jah, ütleb postivedaja Tehve Lamm pisut seisatades, tõesti on paha ilm.

Kuid häälest, millega see on üteldud, taipavad mehed, et Tehve Lamm on oma asjaga rahul, et ta käigud on läinud just nõnda, nagu ta lootis ja et nüüd pole enam midagi sosistada või naerda: see asi on korras.

Nad astuvad tuppä, istuvad lauda ja ootavad. Ootavad Peeren Andersit või ta naist, sest üks neist peab tulema ja tooma vastuse. Ning seepärast ei riietu nad lahti, vaid jäävad pühapäevarõivastuses ootama. Nad istuvad ja kuulavad, kuidas nende poeg Eerik vähkreb ja oigab voodis, nad vaatavad teineteisele otsa.

— Võib-olla sai antud pisut palju? küsib Tehve Lamm. Sul on kõva käsi, ema.

Ent ema pole sellega nõus.

— Ma arvan, ütleb ta väarikalt, et väsisin enne, kui ta sai kätte oma paraja osa.

Ta astub voodi juure ning ronib trepile.

— Eerik, tule alla! hüüab ta käskivalt. Meile võib tulla mõni külaline ja siis on rumal, et noor ja tugev poiss põõnab voodis. Võib-olla tuleb koguni Peeren Anders ise ja sa tead küll, mis asja on meil temaga ajada. Võid minna metsa, randa või kijas aega viita.

Muidugi — ta läheb metsa. See pole midagi, et talle anti vitsu, see jääb siia tarre saladuseks, ega sellest minda rääkima. Ja kui tõsisemalt kaaluda, ega too Kelligi asi pole nii hull. Tütarlaps polnud lihtselt tujus. Oli unine ja talitas rumalasti. Ta on ennegi talitanud rumalasti, see on juba tema iseloomus. Küllap tuleb uuesti ja siis on ta sõnad jälle nii magusad ja leebed. Aga kui ei tule? Noh, siis on Eerikul veel üks teine tagavaraks. Toora Jookus, reeder ja äritseja. Ei, pole midagi viiga!

Ning Eerik Lamm, hull poiss, läheb metsa ja sealt on varsti kuulda ta laulu: Jeruusalem, sa püha taevalinn! Ta pole läinud kaugele, ta seisab kannul ja karjub kõigest kõrist küla poole: Jeruusalem, sa püha taevalinn! Ta laul peaks kostma pastoraati ja siis võib tulla Kelli, vihmast ja tuulest hoolimata.

Peeren Anders tuleb muheleval näol, tal on natukene juttu postivedaja Tehve Lammiga.

Kuid tapuaia värava juure jõudes kaob näolt äkki muhelus, ta kuuleb Eeriku kisendamist ja on hämmastunud. Kuidas see siis nõnda, mõtleb ta, tuldi nagu kosima ta tütart Neemit, kuid peigmees kisendab metsas üht püha laulu ja pealegi hoopis, hoopis viltu ja viisist mööda. Ta ei tea, mis nüüd edasi teha — kas astuda sisse või pöörata tagasi. See viimane oleks õigem, kindlasti, siis võiks naisega veel pisut arutada ja kahekesi üheskoos kaaluda. Kuid seal, Toomas Andla väravas, seisavad mehed ja vaatavad siitpoole. Nad teavad, miks Peeren Anders läheb Tehve Lammi juure. Nad pole näinud kindaid ta käes ja kui ta nüüd tapuaiast sisse läheb, on asi otsustatud ja korras. Nad vaatavad ja ootavad, mõni nainegi on seltsinud nende hulka.

Ohates astub Peeren Anders tapuaia väravast sisse.

Kuid ta pole sugugi tujus, kui alustab juttu ilmast ja kalapüügist. Ta nägu on sünge ja piip väriseb käes. Ema Lamm on imestanud — kindaid ta tagasi ei toonud, kuid ometi on sünge? Tähtsaks sündmuseks on ta keetnud kohvi, ta lükkab kruusid meeste nina alla, ikka jälle ja jälle lähemale, kuid Peeren Anders ei puuduta kruusi. Ta istub nagu sütel.

— Eerikut polegi kodus? küsib ta siis nagu jutu jatkuks.

— Saatsin ta metsa või randa, seletab ema õhinal, on nagu hubasem omaval rääkida.

— Ah siis too oligi Eerik, ütleb Peeren Anders, kes seal kisendas, kui astusin tapuaiast sisse.

Isa ning ema on hämmastunud, nad vaatavad hirmunult teineteise otsa.

— Kisendas? pärib ema. Mida ta kisendas?

— Ega mina tea, vastab Peeren Anders. Oli vist üks püha laul.

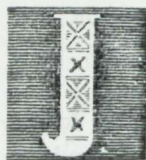
Püha laul? Ja seda kisendatakse metsas?

Ta kohendab pisut rätti ja jookseb välja. Jääb lävel kuulatama. Tõepoolest, sealt kostab täielt kõrilt: Jerusaleem, sa püha taeva linn!

Nüüd jookseb ema Lamm haohunniku juure, kahmab paraja rooviku ja hakkab metsa poole liduma.

Ei, see pole hoopiski mitte õnnelik päev Eerik Lammile!

X

Ja nüüd saabuvad rõõmsad päevad, kus pussitatakse sigu ning tapetakse loomi ja lambaid. Hommikul, kui astud koja lävele, kuulduv mitme talu õuest sigade vingumist — see algab üsna varakult Andres Oorema juures, siis Toomas Andla man ja hetk hiljem juba Siimen Tara talus. See on tähtis toiming, millest võtab osa kogu perekond ja siis pole millekski muuks enam piiskagi aega. Näod erutusest punased ja tõsised, joostakse auravate veeämbrite, soolikakausside ja lihapottidega kojast

V. ORMISSON

NATÜÜRMORT

lauta ja laudast aita ning sammud, mis muidu nii ujuvalt pikaldased, on äkki tip-piivalt kiired ja energilised. Isegi lapsed seisavad kausside juures ning klopivad vitsadega kiiresti, kiiresti auravat verd, et see ei tarduks.

Kel on oma töö tehtud, see jookseb vaatama, kuidas on lood naabriga, kas nuga tabas otse südamesse, kas sea pekikord on küllalt paks ja tihe, kas lambad küllalt nuumatud, lehm lihav? Jaa, seda laseb vaadata — vastu tara roovikut toetudes peab seda õige üksikasjalikult nägema, sest võib sageli juhtuda ka seda, et mõnel suuremal perel on siga olnud haige ja pekikord õhuke, siis tuleb talle kombekohaselt anda lisa ja selle vastu pole lausumist.

Õhtul, kui töö on viidud lõpule, lõikab pereemand sea südame, mao ja osa soolikaid ning kopsu pisikesteks tükikesteks, laob patta, lisab tange ja kartuleid ning keedab supi, mis on nii maitsev, et pere sööb lõhkemiseni, aga ikka ei saa isu täis. Mitmel päeval ei pisteta lusikaid seinu prakku, sest emal on nüüd järjest uusi üllatusi ning siis on parem, kui lusikas on kohe võtta taskust.

See on rõõmus aeg ja seda jätkub mitmeks päevaks. Või kui liha on raiutud tükkideks ja laotud tünnidesse soolvette, siis võtab ema looma suuri konte ja paneb patta. Pere istub kojas ümber lõkke, kohendab tuld, sest see on tore leem, mis nüüd pajast tuleb, seda neeldakse kuumalt, kuumalt tuhas küpsetatud kartulitega — pärast seda on üsna kindlasti kõrvetatud nii suu kui näpud. Ent veelgi suupärasem on võtta pajast konte, lõhkuda nad kirve või kiviga ja urgitada seda üdi — see oleks just nagu pulmas, paneb kohe purju. Inimesed käivad nüüd läikivate lõugadega ja nõnda on juba kaugelt näha, kus ollakse tapuga valmis või kus see on alles ees. Lapsed on nõest ja rasvast mustad, nad on nüüd nagu õgivad kalkunid, ei tahagi muud, kui süüa ja magada. Isegi koerad, need karvased ja väledad abilised hülgeküttimisel, on äkki nii laisad, nemadki on saanud oma jao, ja nüüd vaid haigutavad ja sirutavad tagumisi jalgu.

Nii — ja nüüd võib ka Matt Ruhve mõelda oma pulmadele.

Ta on kaval mees ja viivitas paar nädalat. Ta ootas kannatlikult, kuni kõik oma loomatapuga on jõudnud lõpule ning rahuldanud oma esimese suure isu — nüüd võib ka tema pussitamisele mõelda. Kas täna? küsis väike Katrina igal hommikul. Ning Matt Ruhve vaatas oma kummaliste silmadega nii õige pisut naisest mööda ja ütles sõbralikult: kindlasti! Kuid ta ei võtnud nuga, tal oli palju käimist ja vaatamist naabrite õuedel ja koju tulles oli tal rohkesti Katrinale jutustada, kuidas oli Tuiska või Oorema juures, kuidas Lammi või Andla taludes. Tal oli aega nendeks juttudeks ja oli rahulik.

Ent nüüd ometi jõudis kätte ka tema päev.

Pulmavanemad ehk kupjadki juba valitud, nendeks on Siimen Tara ja Peeren Anders. Ta soovis küll Tehve Lammi, kuid seal talus on väikesed arusaamatused — pole hea mõnel päeval sinna minna. Eeriku vasem põsk on paistetunud ja silmaalune pisut sinine. Seda asja seletab vana Tehve Lamm nõnda, et nad läinud pojaga metsa puid raiuma ja seal see juhtunudki. Tehve Lamm räägib: vaat, mina seisin siin ja mu poiss, vaat, seal, ja kui too puu hakkas langema, siis otse

Eeriku suunas. Mina karjun küll, et poiss, saadan, hüppa kõrvale, kuid jumal seda ise teab, kus viibisid nooruki silmad! Ta ei kuulnud ega näinud midagi, ja nõnda üks oks riivaski nägu — noh hea, et rohkemat ei juhtunud! Jah hea, vastavad mehed, sest puu on ikka kärmas langema just sinna, kus seisab raiuja.

Lammi ema ise on väga rahul, et puu riivas Eerikut — ta ei varja oma suurt rõõmu. Nüüd on mu poiss poole mõistlikum, seletab ta rahulolles. Säärane sõnakuulelik ja vaikne, üsna armas peig Neemi Andersile. Ja Neemi tuligi oma poissi vaatama, tõi talle lihapirukat ja paar kompvekki, ja need said ühiselt söödud.

Kesknädala hommikul tulevad pulmakupjad Matt Ruhve tallu ning jäävad nüüd siia mitmeks päevaks. Kuigi Matt Ruhve oli lesk, Katrina elanud siin juba ligi pool aastat ning nad on abieluks juba ammu registreeritud, ei tähenda see ometi jumala ega inimeste silmis midagi. Neid tuleb ikkagi käsitada kui pruutpaari ja vastavalt sellele talitada.

Katrina viiakse aita ja sinna asetatakse ka tema voodi, sest pole sünnis, et pruut oleks enne laulatust oma peigmehe läheduses. Peeren Andersil on palju tegemist, et Katrina ei ulatuks silmama Matt Ruhvet, kelle kannul samuti kõnnib Siimen Tara.

Ja lisaks tuleb kubjastel joosta ühest kojast teise, tuleb pärida naabritelt, kes tahavad tulla pulma, ja kui tahavad, mida mõtlevad pruutpaarile tuua kingiks, kas pisut liha ja leiba, natuke tange ja võid, või kartuleid ja suitsukala? Ja kui on seda juba mõteldud ning kaalutud, siis kupjad panevad annetuse kohe kirja ning viivad ära, sest kokad on juba Matt Ruhve juures koos ja nüüd on hea seda kõike üheskoos keeta ja küpsetada. Või on lahkel pereemal pruudile mõteldud mõni rätik, pihik või pits, mõni lilleline põll või sukavarraste tasku? Sellegi viivad nad kaasa, sest Katrina kastid on küll pungil täis, kuid ehk leidub veel siiski pisut ruumi?

Kokad on tõesti koos, osavamad ja kuulsamad — nemad juba mõistavad keeta toredat suppi ja praadida liha. Nende leem on nii tore ja sinna panevad nad rukkijahust klimpe, mida võtad suhu nagu luuda — nii toredasti pühkides ja kurgulage kõditades trügivad neelates alla. Kojas on mitu tuleaset ja mitu suurt parda on podisemas, suur ahigi on liha või leiba järjest täis. Õlle on pruulinud Matt Ruhve ise — seda maitstakse ja kiidetakse.

Neljapäevaks kogunevad pulmalised juba suuremal arvul, nad pole küll veel päris tulnud pidule, kuid nad peavad ometi nägema, kuidas siin keedetakse ja praetakse, sest üks ole nendegi osake loomast või seast seal pajas või ahjus? Ja seda peab nägema ja seda peab pisut maitsma. Ning selleks, et nad ei tolgendaks jalus, istuvad juba lauda. Eks või kokad ja nende abilised toitu ja jooki kanda neile siia tuppa lauale, eks kosta siitki nende kiitus kotta ja Matt Ruhve kõrvu?

Ning kui on nad söönud ja joonud, siis lähevad nad aita vaatama Katrina kaasavara.

Seal seisab neliteist kasti üksteise otsa laotud, ning pulmalised on viisakad — nad ei lähe sorima alumisi, nad tõstavad vaid pealmiste kastide kaasi, viskavad pilgu sisse ning on üllatunud ja rõõmust jaurad.

— Oi, oi! hüüavad nad käsi kokku lüües. Oi seda väikest Katrinat, küll aga sel on undrukuid, pihikuid, pitse ja rätte! Ei, see on ometi kindel, Katrina vastu ei saa keegi. Rikka naise oled saanud, Matt Ruhve, kadestame sind ja ütlemele sulle lausa suu sisse. Tõepoolest, midagi säärast ei teadnud nad oodatagi.

See on mõteldud muidugi vaid meelitusena, see on vana komme nõnda rääkida, kuid see on nüüd ikkagi üteldud ja seepärast on Matt Ruhve pisarateni liigutatud.

— Jah tõsi, ütleb ta, peoga silmi pühkides, sain rikka naise ja seda ma poleks teadnud lootagi. On ikka hea tuua naine mannermaalt, on ikka hoopis, hoopis midagi muud. Ma pole veel näinud kõike, mida Katrina on pannud sinna kastidesse!

— Muidugi, ütlevad pulmalised, ega sul kõlbagi vaadata, võiakse arvata, nagu oleksid ahne ja võtnud Katrina vaid ta vara pärast. Selleks on sul ju homme päev.

Homme päev, tõsi — see on Matt Ruhvele ja Katrinale kurb päev, sest niisugune on komme, et kupjad lukustavad nad juba vara hommikul aita ning sinna peavad nad jääma kogu päevaks. See on mõteldud selleks, et peigmees võiks põhjalikult tutvuda pruudi kaasavaraga, vaadeldes kasti kasti järel, hoida ise korda paar iga undrukut, rätiti, pitsi, helmeid oma peos, kiita nende tegijat, olla hämmastunud nende ilust, tunda õnne oma rikkusest, tänada jumalat piirita lahkuse ja vastutulelikkuse eest — ei, see kõik võtab ometi väga palju aega ning mine tea, kas selleks jätkub päevastki?

Jaa — ning nõnda nad istuvad seal poolpimedas ja külmas aidas, Katrina ja tema mees Matt Ruhve, istuvad kumbki oma kastil ning on vaiksed ja kurvad. Mida seal ikka enam vaadata — nad on üle poole aasta elanud juba abielus, Matt Ruhve on meisterdanud kaste ja Katrina kudunud ja õmmelnud. Ning kaste sai hulga rohkem kui Katrina vara, mis sinna parata? Jatkus vaid ülemistesse üht ja teist, nendegi jaoks pidi Epp Loonalt lisa tooma. Aga alumistes on vaid takkudesse mähitud kivid. See on selleks, et mõnel kurjal eidel võib ometi himu tulla ka alumisi kaste sülle võtta ja katsuda: ons Katrina tõesti nii rikas, nagu seda räägitakse, ons mannermaa pruut tõesti hoopis midagi muud? Ei, Katrinal ja Matt Ruhvel pole siin enam midagi vaadata. Nad istuvad ja kuulavad, kuidas pulmalised söövad ja joovad lärmitsedes. Neist siin aga ei hooli keegi. Katrinal on piinlik ja häbi, ta vaatab meest ja ütleb:

— Sa ei teinud siiski targasti, Ruhve, et tõid mind endale naiseks. Saarelt oleksid rikkama saanud, nüüd oleks sul rõõm olnud vaadata, mida kõik sinu pruut on kaasa toonud. Ehk oleks kastides imetoremaid hõbedast preese, merivaigust helmeid, laevakujutusega sõlgi ning lillelisi rätte, undrukuid, pihikuid ja särke mitu hobusekoormat? Ja siis minu Ruhve vaataks ja rõõmustaks, tohoh! ütleks ta üllatusest ning oleks tumm. Kuid mul pole midagi — sa nägid ise, kui tulid mulle järele: sealt polnud midagi võtta.

Ning Katrina jääb kuulatama, ehk vaidleb Matt Ruhve vastu? Ta sooviks seda nii väga. Ütleks paar õrna sõna, nii imepehmet ja paitavat sõna, et külm ait muutuks pisut hubasemaks ning oleks asja, millele mõtelda. Ta on siiski veel nii noor ning pole kohanenud siin, ta otse mangub mõnd pisikest õrnust.

— Pole viga midagi, Katrina, lausub Matt Ruhve ning rohkemat pole tal kahjuks ütelda. Ta istub seal kastil nii osavõtmatuna ja tõsisena, sest, kahju küll, ta pole enam poisike, kes hakkab oma tundmustega praalima. Eks naine, mõtleb Matt Ruhve, kui ta on tulnud oma eluga üsna lähedale, pea ise oskama vaadata ja näha — ja seepärast on sõnad ja jutud liigsed.

Nüüd lähenevad sammud, need on pulmakupjad, kes jäävad aida ukse ette seisma.

— Kadestan Matt Ruhvet, ütleb Siimen Tara, sest kuigi ta naine pole meie keskel, on ta siiski väga töökas ja hoolas. Ning noor.

— Ja rikas, lausub Peeren Anders.

— Rikas muidugi ka, vastab Siimen Tara. Küllap nad istuvad seal kastide juures ning rõõmustavad iga undruku ja räti üle. Küllap Matt Ruhve särab õnnest, nähes kõike seda hiilgust, on otse pimestatud. Ei, ütleb ta hämmastunult, seda poleks ma siiski lootnud. Ja ta pigistab tänulikult pruudi kätt, sest rohkemat ta ei tohi veel, enne laulatust mitte!

Nõnda nad räägivad aida ees, ja ütlevad seda valjusti, sest nende kohuseks on hoolsalt valvata, et pruutpaar ei langeks kiusatusse, vaid viidaks päeva just nõnda, nagu nõuab seda komme. Vaadaku oma varandust ja rõõmustagu! seda on isegi küllalt, muule ei tohi mõtelda.

Siis seisatavad aida ees naised. Neil on hoopis teised jutud.

— Nüüd kallistab Matt Ruhve oma pruuti. On aga tuline see mees!

— Ja tugev — hull, ta kisub särgi lõhki!

— Ent Katrina paneb vastu. Ta väriseb nii hirmsasti, ta katsub lahti rabelda, ta on hirmust kaame!

— Ega aita — Matt Ruhve on tugev, ta haarded nii järsud.

— Nüüd ei jõua enam Katrina.

— Jah, nüüd ei jõua ta enam. Nüüd langes ta Matt Ruhve sülle!

Naiste hääles pole naeru ega pilget. Nad on tulnud siia jutlema vaid selleks, et veel kord meele tuletada ise oma noorust — ah, kui kena ja armas oli nende Siimen, Peeren, Matt või Tehve, ainult mõtelda! Jah, too oli alles päevake, Issand halasta! — ning vanad silmad löövad hetkeks põlema, ehk valgus sealt piisargi, nii kollakas nagu vaik puu värskest haavast? Nad vaikivad ja seisavad, nad vaatavad nüüd maha — see on nende elus suur elamus, mis on nii hetkelühike ja kordub nii harva. Siis, ruttu, ruttu kohendavad rätte ja eemalduvad aidast. Neile aitas — mida siin kauemini seista?

Need kaks seal aidas kuulsid seda kõike, neil on piinlik ja nad häbenevad. Äkki nagu oleksid võõrad, kumbki ise maailmakaarest juhuslikult siin kokku satunud. Nad vaikivad ja vaatavad enese ette, Matt Ruhve ohkab vaevalt kuuldavalt, Katrina aga lödiseb külmast.

Ning õhtul, kui kupjad päästavad vangid lahti, kui nad on jälle inimeste keskel, tuleb rõõm uuesti tagasi ning nad tunnevad jälle soojust teineteise lähedusest, võib-olla isegi pisut armastust, millest ei räägita.

— Katrina, ütleb Matt Ruhve, sul oli täna ikka raske päev, küll tahtsin sind kuidagi lohutada, kuid ei osanud. Meil on säärane rumal komme panna pruutpaar kogu päevaks aita. Mida teed sa seal aidas? Katrina katsub naeratada ning temalgi on kahju, et mees on pidanud istuma kogu päeva külmas aidas kasti otsas, milles polnudki midagi sees — ainult paar takkudesse mässitud kivi. Miks ei lohutanud ta Matt Ruhvet, vaid ootas ise kaastundmust ja armastust?

Pühapäeva hommikuks on Matt Ruhve talu ette kogunenud kogu küla. Isegi lapsed ja raugad on väljas, isegi kõik need, kelle sugukonnas on oodata pidulikke sündmusi ja kes seepärast pole saanud tulla pulma.

Teistest eemal seisab vana Lööne.

Vana Lööne on pime, ta ei näe kõige vähematki, ta silmad on kaetud valge kattega, kuid ta vaatab siiski üksisilmi siia poole ning seisab liikumatult. Tal on käekõrval tütretütre pisike poeg ning sellele ta räägibki:

— Vaata, missugune toredus, kui palju rahvast ja kuidas ta on end ehtinud! Naised nagu heinakuhjad — mõnel koguni viis paari sukki jalas, ümber niuete aga paarteistkümmend seelikut. Ja rätte — neid lillelisi, kiirgavaid rätte, otse ime, kust on nad seda kõike võtnud? Ja preese, sõlgi, helmeid — terved kuhjad säravad rinnal, ning see on midagi hullu ja ennenägematut!

— Aga sa ei näe ju seda, lausub poisike.

— Miks ma ei näe, ma näen kõike, toriseb vana Lööne.

— Oled silmist pime! hüüab poisike.

— Aga mina vaatan südamega, ütleb vana Lööne salapäraselt ja sosinal. Ning südamega vaadates näed rohkemat ja näed kaugemale. Inimsaatused on nagu kirjutatud su peopesale nii selgesti, sa näed kaugele ette.

Lapsel hakkab pisut hirm, ta kisub oma pisikese käekese vana naise luiste sõrmede vahelt ja astub paar sammu kõrvale.

Matt Ruhve läve ees seisab hobune, pruut viiakse sõites laulatusale, kuigi rikuni on vaid paarsada sammu. Siimen Tara, Katrina kubjas, istub juba vankril, nüüd hüppab ta kõrvale ka pruut. Katrina on end toredasti ehtinud, Epp Loona hoolas käsi on siin abiks olnud. Mehed vaatlevad teda heakskiitvalt — jaa, just niisugune peab olema ühe hülgeküti pruut!

Siimen Tara juhib hobuse õuest külavahelisele teele. Kuid nüüd algab midagi hullu. Tee on palistatud rahvast, see hakkab nüüd kõigest kõrist kisendama, vehkima. Mehed kõmmutavad püssidest, lapsed taovad panne. Nende ülesandeks on igal juhul hobust ehmatada ning koorem kraavi ajada. Nad on püüdlid ja teevad selleks kõik, jooksevad kaasa ning kõmmutavad üha sagedamini püsse. Kuid Siimen Tara on kaval kubjas, ta on rakendanud vankri ette kõhne-ma ja vaiksema hobuse, see suudab vaevalt vedada koormat. Nad liiguvad samm-sammult ja vaevaliselt. Vankri rattad on rummuni poris, hobune kisub hingeldades — mis tal veel kraavi poole vaadata!

Kui Siimen Tara jõuab õnnelikult kiriku ette, on rahvas nagu pettunud. Nende vaev oli asjata. Kuid nad on siiski rahul. Tore pruut see Katrina! ütlevad nad kisades. Ei lennanud kraavi? Ning nad jooksevad nüüd tagasi, sest võib-olla õnnestub neil Matt Ruhvega?

Matt Ruhve ootab juba oma hobusega ning kui ta on sõitnud õuest teele, hoiab tugevasti ohje peos. Tema hobune on noorem, see, kuuldes püsside raginat, kothutavat lärmi ja kisendamist, jääb äkki ehmunult seisma ega liigu enam paigalt.

— Hiljaks jääd, naerab rahvas. Kuule, Matt Ruhve, neitsid viisid juba Katrina kirikusse ja ei jõua sind ära oodatagi.

See on sõbralik nali, kuid Matt Ruhve punastab siiski — mis, pagan, selle hobusega? Ta kergitab piitsa, taob pisikest looma ja siis see hakkab liikuma, kuid kraavi ei lähe temagi.

Kiriku ees seisavad poisid, nad võtavad Matt Ruhve endi keskele ja viivad kiriku, kus altari ees seisab juba Katrina.

— Sind me viime kiriku, kuid abielumehed toovad sealt välja, ütlevad poisid.

Matt Ruhve teab seda kommet, teab ka seda, et nõnda peavad nad lausuma ja nõnda on see käinud põlvest põlve. Ta astub Katrina kõrvale, Ahe Tara ja Epp Loona katavad nende pead linikuga, ja pastor Lund astub altarile.

On tulnud ka Kelli. Ta istub vaikselt teiste kõrval, ta ei piilu ringi ega vaatagi rahvast. Ei, teda ei huvitagi ei noorpaar ega ka poisid seal kantsli ees, kelle keskel võiks olla Eerik.

Ent Eerik Lamm pole tulnud laulatusele. Tal on silma all sinine laik ja põsk on pisut kriimustatud. Ta on küll pulmas, ta ei häbene rääkida, kuidas käis isaga metsas ja kuidas siis langev puu riivas ta nägu, see on ometi nii lihtne ja selge. Kuid säärase silmaga kirikusse tulla ning süütu südamega jumala palge ees seista — seda ta siiski ei julge. Võib-olla peaks ta siin tunnistama, et lugu tolle langeva puuga oli siiski hoopis teisiti? Ning nõnda ta istub pulmalauas, vaikne ja tõsine ega näe Neemitki, kes katsub talle ikka läheneda, liha ja leiba lähemale lükates ja õllekruusi täites. Ta sööb ja joob, kuid tütarlast ei näe, Issand halasta! Eerikust oleks nagu äkki kadunud kõik praaliv uljus ning isegi siis, kui tema poole pöördutakse palvega, et ta laulaks midagi, sest praegu on paras aeg kisendamiseks, vastab ta avameelselt, et ei oska laulda. Pole kunagi osanud. Ehk kui, siis pisut mõnd kirikulaulu, kuid seegi ei istu ta suus kuigi sirgelt. Epp Loona poeg Pirre küsib, kuhu on jäänud Toora Jookuse saadetud toredused? Miks ei kannata ta nahast kuube? Küsigu veel, mõtleb Eerik. Ja toredat merivai- gust piipu? Rääkigu veel, arvab Eerik. Ja siidvoodriga soni-mütsi? Nüüd aitas, nüüd lööb veri Eerikule pähe, vihasena ja punetavana tõuseb ta pikkamööda, astub Pirre manu, haarab poisi õlast ning lükkab ta nurka pikali. Siis istub uuesti lauda ja rüütab õlut: säärane nolk, tuli oma jutuga! Ent säärane nolk Pirre Loona ei mõtelnud tõesti midagi halba — oleks temal olnud niisugune kuub ja piip, ta ei konutaks praegu siin, vaid seisaks kirikus kohe esimeses reas. Ning see- pärast tõuseb Pirre Loona teiste naeru saatel ja väljub toast — ei, too Eerik on tõesti hull!

Kui noorpaar on laulatatud, tullakse hõisates ja kisendades kirikust pulmajja.

Alles nüüd algab too õige pulm ja tralling. Isegi pastor Joosep Lund astub viivuks sisse. Ta ei söö ega joo, ta vaid maitseb seistes pisut õlut, paneb kruusi huultele ja kiidab jooki. Siis soovib ta veel kord Matt Ruhvele ja Katrinalle õnne ja läheb minema. Aga Kelli ei tulnud sissegi. Kahju, pastori tütrele ei sobi see.

Vanad hülgekütid istuvad lauda ning varsti käivad neil jutud kaugetest mere-sõitudest. Ning isadest ja vanaisadest, kes alles olnud mehed, kihutanud pisi-keste julladega Jäämereni välja. Jaa, kuni Jäämereni. Aga Soome lahes ja Bot-nias on nad isegi käinud, see pole midagi.

Kui on joodud õlut ja katsutud viina, on neil lugusid, millest rääkida.

Ja lapsed piiravad neid nagu parmud, avasui ja särasilmi kuulavad isade ja vanaisade jutte ning nende pisikesed südamed hakkavad nii tugevasti põksuma. Nad kuulavad, kuidas nende isad on kihutanud ajujää tükkidel ulgumerel kolm pikka nädalat, mitte kord, mitte kaks, vaid enamasti igal aastal.

Ning meri, mille kohin praegugi kostab siia, astuks nagu veelgi lähemale. See on nende elu ja nende jumal, suur ja salapärane, ikka jälle uus ja muutlik. Ning nemad oma mure ja rõõmuga on nagu tähtsuseta kübemekesed selles lakkama-tus rahutuses ja liikumises, kui kivikesed, mida nühitakse järjest siledamaks ja visatakse lõpuks ühes kõntsaga kaldale.

(Järgneb.)

Loojaku linnu

unnpaabukse - pugu - punane
päev vaadas viil üle puu,
kui tigase - kõtu - kõllane
juba kerkime nakas kuu.

Murds sisse neid muste varessit,
terve taeva täitän täis;
kikka kirivets' kakelden karassiv'
ja pessev' üitstös'te päid.

Udsuluike ulgandi ojomen
all Veskejärve olli viin;
päevä - pääsukse vette vajoden
laasist siibege lagist kiin.

Tontide rahapada

Oi Otti Orava vallast,
taati tarka Tarakverest,
nädala päeval neljandal
küttis sauna kümluseksi,
kandis veed ja köitis vihad,
puges ise pööningulle,
vaatama silmi sirutas,
kuulama kõrvu kikitas.

F. SANNAMEES

LINNAPEAABI A. UESSON

PRONKS

Tuli tontisi tosinaid,
kurjevaimel kümne kaupal,
segiläbi ent sagisid,
vihitlema ei ükski ürgand.

Lõpuks lingi lõksatades
lonkas sisse too lombakas,
kellelt ülemkurat küsis:
„Kuhu panid rahapaja?“
„Seadsin sauna seinä alla,
küllap see kindlasti kätketud.“

Mis Otil muud murekest —
katel kaenla, kannad kukla,
koju ja kulda koukima.

Naudi tõi teinegi neljapäev,
kolmandal asi nii kujunes:
lombakas ütles panevat
paja paju juure alla,
arvas hästi ära peitnud.

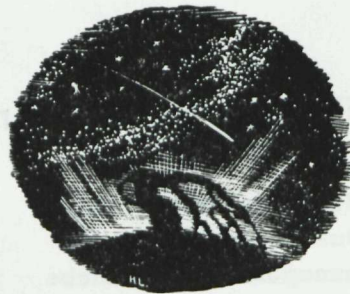
Ülemkurat ent kaheldes:
„Aga kui ehk keegi kuulab?“

Ja siis tuiskas tondivägi,
kuradid üksteise kukil,
paharetid parves paksus
Oti peale ootamatult,
heidutasid hingetumaks,
kohe koolnuksi kohutid.

Kivikübär ja Vesikaare neiu

Külmä see kivikübärä,
Pakane päekasukas,
punapõsk ja härmähabe
kõndides kannukseid kõlistas,
viisi lustilist vilistas,
puusil pussak põhja paistest,

vööke virmaliste valust,
vöö vahel puudi jääpurikas,
kümne kaalune kurikas.
Sellega mõtles sõdida,
rahvad maha kõik rabada;
Tuli vesikaare tuuli,
sula siia see soetas,
piiga pikapatsilise,
muidu mustajumelise.
Silmist üha sel sirises,
maha nutuvett nirises.
Heitis Külm kivi-kübärä,
Pakane paese kasuka,
puusilt põhjala pussaku,
vöökse virmaliste valust,
jättis suure jääpurika,
kadus saju kahisedes
udude ümber haaratu.

Vana ahi

1

ui väike purjelaev kündis oma vagusid meredel, mis asuvad laiuskraadide all, kus talviti vesi külmub ja jääpurikad ehivad reelingeid, poome, vante ja isegi takelaaži — niikaua oli too kolmele jalale toetuv ese paratamatuks ruhvikaaslaseks, otse igamehe armsamaks sõbraks laevas.

Koguneti tema ümber all madalas ruhvis, kui vingusid tekil vihased loodetormid; tuldi ja silitati südamlikult ta sooje külgi isegi siis, kui valitses vaikus, aga pakane jäätas liikmed, tuldi varahommikul roolivahilt vabanedes ja hilisööl sinna minnes, igal hädalisel ajal. Saama ja võtma muidugi, sest vanal petrooleumihjul piisas igale külmast kügelevale mehepurakale midagi pakkuda oma ammutamatutest tagavaradest — ühele näo-, teisele pihasooja, vahest isegi anda julgust märgade riiete mahavõtmiseks ja kuivama riputamiseks konksu otsa.

Ta oli laeva kaasa võetud nii muuseas, nagu mõnikord võetakse ettenägelikkusest ülemäärane tekipoiss või kera trossi, kaalumata pikemalt, kas trossi just hädapärast tarvis peaks minema või kas vahest ei suudeta toime tulla tekipoisita. Nüüd aga oli ahi end vajalikuks teinud kestvate talvesõitude tõttu külma-meredes, paratamatult vajalikuks ning asendamatuks nagu on laevnikule merrikaardid või kompass, sama armsaks ja kõiki mehi laevas ühendavaks lüliks, nagu seda on vahest hea ja meestest armastatud kokk.

Tõsi, algul ju ka nuriseti aegajalt tema üle. Tähendati halvustavalt, et ta raiskab roput petrooleumi, et annab vingu, mis võtab silmad kibedaks kitsukeses ruhvis ja — haiseb.

Ent kes meist ei haisenuid soolasest veest ja tõrvast oma alati rõsketes rõivastes, või kellel meist polnud teisigi vigu sõprade silmis? Vaimselt vingustena ning aineliselt kulukaina tundume teistele õige tihti. Mõnede muude väikeste vooruste tõttu lepatakse aga siiski, harjutakse ja vaadatakse üht silma kinni pigistades üle meie puudustest — eriti siis, kui meid vajatakse. Nii ka tolle vana esemega:

andestasime talle suuremeelselt ta asjalikud puudused, harjusime ja pidasime teda kalleimaks ardeks, õnnistuseks koguni — niikaua kui...

Jaa, meil oli põhjusi.

Meie käed muutusid sagedasti lillaks raudkülmas vees märgade seilidega ja jääklõmmides vantidega mässamisest Läänemeres, meie ihud lõdisesid ja hambad laksusid külmast karedal talvisel Põhjamereelgi. Meil oli inimlikke põhjusi. Sest kellelt oleksime pidanud siis anuma ihusoojust, kui poleks laevas olnud vana, armast, vingutekitavat ja haisu hingavat ahjukosu? Laevas puudus kambiiis ja kolle, puudusid loomulikult ka naised ja kanged joogid — meremehe tavaliisemad soojuseallikad sadamais.

Ainult jäädes kõikuv, nädalate viisi oigav ja ägav laev, peotäis karme mehepoegi ja — külm, igasse liikmesse ning lihasesse lõikav talvine huilgav tuul, tuiskvesi.

Ihulik piin ja inimlik viletsus — need tegid meid leplikuks. Meil polnud millegagi uhkustada ega suurustella. Olime õnnelikud oma vana ahjuga, ainsa sõbraga, kes suutis leevendada piinu ja hõõgutada sooja meie kehadesse, võib-olla südamessegi sädemekeste kaupa noil karmidel aegadel kesk möllavaid vesi ja tormitsevaid tuuli. Sest ta oli ainuke järelejäänud, mis meile meenutas kodusust, hubasust, leegitsevaid lõkkeid ja sooja heaolu keset külmast särtsuvat veekõrbe triivivate jääpankadega. Ta oli sidemeks meie tillukese eluahne rühmakese ja suure elava elu vahel, mida teadsime palavalt voogavat, vahest kõrvetatavalt leegitsevatki sealpool hukatuslikku valkjas-halli lagendikku, mis laius meie ja maailma vahel tihti sadade miilide ulatuses.

Alalõpmata surmaga silm-silma vastu seisev meremees ei armasta midagi tõsisemalt kui elu; tihti ka eset, mis kõige reaalsemalt meenutab kodust elu, mis äratub kujutelmi ja unistusi, mis sunnib looma pettepilte, õhutab illusioone — sest üksinduses muututakse tundeliseks, hellaks ja tähelepanelikuks asjadegi vastu. Neile ei häbeneta näidata oma tundeid nagu kaaslasile, nendega võiakse vestelda ja neid südamlikult hellitada oma üksinduses — niikaua kui...

Kui... sest tunded on tuulised ilmad, mis hoognevad ja rauguvad, tulevad ning lähevad. Nende üle ei ole kindlaid isandaid, nad ise valitsevad ja käsutavad, on ohjeldamatud ja tujukad eriti meremeeste elus — nagu see merigi, mis neid meestesse uhub.

Me oleme uhutud järk-järgult vetest, kasvatatud karmiks ja halastamatuks nagu tolle laiuskraadi alune loodus, kust tulime, suundudes lõuna-läände, leebetele sinivetele, saama vastset lasti ja võtma võõrast kesktalvist päikest. Meie südamed löid põhja kaines taktis edasi, aga meie tunded sulasid lõuna soojades tuultes ja kõrvetavas päikeses nagu tõrv laevalael. Meie vanad tunded... sest uusi sigines meis iga saavutatud uue laiuskraadiga nagu kajakaid kiiliveses, kräuksuvaid, anuvaid, ligisuruvaid ja meie südameisse sisselaskmist manguvaid, kui tarmukaid sadamancisi võõras lõunas.

Sest lõuna mõjub veidralt põhjamaalasesse: siin unustab ta kergesti enese, oma vanad vaenlased ja sõbrad, rõõmud ning mured. Lõuna on võimeline tihtigi rikkuma põhjamaalast, muutes ta kergemeelseks ja truudusetuks.

Õiga pikka ja märkamatuult see algas — tuulte peibutusel ning taevapäikese meelitusel. Jäeti töö ja — mõnuldi paitavas õhus. Unustati toitmast vana sõpra — ahju — õliga, taht oli põlenud kuivaks ja elustav leegike kustunud ta plekk-südamikus.

— Tõuka nurka see kolu, haiseb! turtsus meist keegi ühel kaunil päikesepais-telisel päeval viidates raudahjule.

Ja vana kallid sõber sõidutati hoolimatult pimedasse, eemale silma ning käe ulatusest. Pead vangutades jäi ta ootavalt seisma oma kolmel kõveral raudjalal seal nurgas. Nüüd oli ruhv nii täis valgust ja soojust, et ahju katsudes tundus va-remalt alati soojusest õhkuv keha nüüd külma, võika laibana. Ning tume ja pisut ähvardavgi oli ta ilme sealses autus asendis, ja see ilme oleks nagu tahtnud hoiatada, sõbrana küll, aga siiski kindlalt ja karmilt, et vaadake, noormehed, maailmas on mitmeid meresid ja laiuskraade...

Ent kes suvatses mõista tema elutarka hoiatust? Jahtunud tunded on kõige ha-lastamatumad tunded. Talle löödi jalaga külgedesse, sajatades:

— Ahjunäru siin ees, kui õige saadaks üle parda...

Aga mõtte teostaja siiski puudus laevas. Mingid vanad mälestusekatkendid ta-sandasid ta vastu aegajalt kerkiva vastumeelsuse, ja ükskõikselt tõugati ta koi-serva all: jalust ära, kõrvale jooksva, edasitormava elu eest.

Raudne sõber hingeldas, tal oli seal umbne ja palav. Ta sile plekkpale kattus jämedate higipiiskadega ning ta abitust olemusest vaatas nukralt vastu igatsus tagasi põhja, vahustuiskevate vete, jääpankade ja -purikate riiki, kus oli olnud ta õige elu, tema olemasolu mõte ja otstarve.

Vana ahi nuttis, leinates taga külma ja jääd...

Noored mehed aga rõkkasid naerda heastmeelest: taas oli soojust, taas oli tui-kavat elu nende ümber. Vesi hiilgas öösiti miljonitest vosvorloomakestest ja värvilises videvikus sõudsid vaikselt merepinnal man-of-war'ide ormuspurjedes parved võidu hispaania kalapaatidega, millel nukrad kolmenurgelised seililapid rippusid vastu masti nagu hulk ahastavaid õnnistegijaid ristipuudel.

Raugesid kiuslikud tuuled ja ununesid tormid. Laev hõljus tinedas loksuvast vees nagu unenäosõiduk. Päeval kõrvetas tekki kesktaeva tuline päike, öösel valgustas teed madal, piimane kuu nagu kollane latern.

Mehed jäid loiuks ja lõdvaks, kaebed talvise karmuse üle kustusid täiesti. Harva veel keegi tõmbas selga raskema riidetüki: hea oli paljaltki, sest veest ja tuulest hõõgus uimastavat sooja. Palavgi hakkas juba.

Ahi aga oigas nurgas. Säärast sõitu polnud tema looja ette näinud. Võõras ja veider oli see, jõuetukstegev, rammestav nagu vastik südasuvi põhjas. Ahi oigas ja — haigestus, laiuskraadi tavalisse haigusse. Palavikupisarad ta näol tõmbu-sid krobelisteks kärnadeks, muhukesteks, kärnade vahele tekkisid sügavad armid

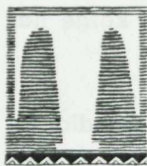
ja lohud, pale kattus võika pruuni korbaga, sarnlev sellele, mis katab tihti hari-likku, väärtusetä vanaräuda.

Ning siis tuli mees ruhvi, uuris teda esiteks hämaras, siis leekivas päikeseski, otsustades lõpuks:

— Roostetab näru, vaja visata minema...

Vana sõber oli raudsüdame sügavama põhjani solvunud, ta enesetunne surmavalt haavatud. Hakkas senisest veelgi enam higistama, haigestudes ikka ränge- malt lõunamaa kurja haigusse. Varsti oli ta nägu täitsa rikutud, inetu, üleni roos- terõugetes, need hakkasid purema ta kehagi. Kuid ta raudsüda jäi kindlaks, tui- gates endiselt igatsuses põhja karmi talve ja jääde järele. Ning kui ta poleks olnud tehtud külmast rauast, oleks võidud rääkida tulisestki igatsusest, mis teda kurnas ja pures nagu salaõel vamm.

2

a käib vildakuti nagu mõni koer, pahem külg pisut ette lükatud, hall sonimüts kuklas, habemetüükais lõug üleskergitatud kuue krae vahel. Võitleb kõrgel kivikail tugeva tuulega, mis kisub ümber säärite ta värvi kaotanud püksid ja ähvardab paisata vette kõhnal kehal lode- valt rippuva kuue. Kuid viimaks surub ta end siiski laeva juure.

Vaatleb enne küsivalt tükk aega väikest sõidukit ja askeldavaid mehigi, siis torkab käe mütsi ääre ning sõnab kähisevalt, kuid lõunamaalase pehmusega hää- les: moor-ning. Millegipärast pingutab ta end, ta kuivetanud kehal on raske seista tikksirgelt tuules, kannad koos, aga ta teeb seda mingist vanast harjumu- sest, kombekohaselt, ja ta kõhetus, sisselangenud silmadega näos võib märgata kerget piinlikkust, mis ütleb just niipalju, kui mees jätab sõnul ütlemata: andes- tage, aga ma olen siiski sunnitud teiega alustama kõnelust.

— All right. Mida's kuulub?

— Oh, nothing... Ei midagi erilist. Tulnud vaid vaatama meie laevukest, taht- nud ütelda tervitusi vana meremehe poolt, kes õnnetul kombel jäänud maarotiks ja kes püüab abiks olla igale värskete merehulkurile võõras sadamas, kahistab naerda.

Ta naer on hääletu, tundub nagu tulevat tühjusest ja surevat huulepiirdel. Sil- mad ega ilme ei naera kaasa. Seal valitseb tõsidus, vaikne, alistuv nukrus, mille tõttu meest mitte nähes palgesse võiks toda naerukähistust pidada nutuhää- litsusekski. Ta kipub äratama kaastundmust. Seepärast küsitakse:

— Millega — abiks olla?

— Well, nii nagu kunagi vaja. Kord linna tutvustades, kord juhatades, kust kasulikumalt teha sisseoste või ka... leida viisakamat lokaali ajaviiteks, seletab monotoonselt, kõhnade, kollaste kätega ise siludes oma riideid.

— Sissesõõtja, naerdakse tekilt vastu.

— Mitte seda. Ei sugugi mitte, puksab kõhima pikalt ja vaevaliselt. Ning kui hoog on möödunud, seletab kerge piinlikkusega hääles, et vana Miguel, kauni Madeira saare aus poeg ja kauaaegne madrus paljudel laevadel, ei seisa kellegi teenistuses. Teda tundvat kogu linn ja tema linna. Tema pakub oma väikesi teeneid ainult ajaviiteks, armastusest meremeeste vastu. Vaadatagu ta pabereid — ta ulatab need ebakindlal käel põuest — mis inglise sõjalaeva kapten annud... Tema, vana laevaküürija, ei saa ometi soovida teistele omasugustele paha. Ainult annab head nõu ja juhatust, kui seda tahetakse vastu võtta...

— Kena tasu eest, teadagi, hüütakse.

— Tasu! toonitab Miguel nüüd esmakordselt halvustusega. — Tasu on minule see, kui saan koos käia merelt tulnud meestega, tunda oma ninaga soolast ja tõrvast lõhna, puhudes sõnake armast merejuttu, maitsta tilgake džinni, madeirat või muud, millega kurgulagi harjunud headel päevadel. Miguel ei ole turistide-kütt. Miguel on aus vana meremees. Kui keegi tahab maksa rahas, jah, paar peseetakest ta võtab muidugi vastu, sest ega inimene, kuigi vana meremees ja kalur, ei ela ainult sinise vee ja taeva vahtimisest, ei ka mitte igavusest ja vastumeelsusest, mis täidab ta hinge siin „hespanjade“ näruses sadamas...

Temas on ärganud lõunamaalane. Ta silmis lööb lõkkele eriline üleolev ja härrasmehelik helk. Kogub ennast, ajab enese siis taas sirgu, kergitab käe mütsi ääre ja pöördub uhkelt minema:

— Good-bye, boys!

Vana Migueli vajades võidavat teda igal pealelõunal leida sadamahoone esiselt. Nii ta viskab üle õla, rühkides siis endisel vildakul kõnnakul minema mööda pikka kivivalli, kitsas piht vägivaldselt surutud püsti, aga õlad vajunud ripakile, pea nagu murdunud varrega vili vaarumas ettepoole, kuuekaeluse vahele, mille avausest paistab riba määrduvad särki ja tükk tõmmut karvavõsas rinda.

Seda lahkumisel näidatud järskust ja kõrkust arvesse võttes oleks võinud oletada, et ta solvus, mis omakorda oleks eeldanud ta eemalejäämist laevast. Aga seda ei juhtunud. Ta oli varsti jälle kail ning peagi igapäevane külaline. Ta unustas sama ruttu kui süttis.

Tal on mõningad omadused, mis meelitavad temaga leppima. Ta ei küsi ega mangu kunagi armuandi teiste sadamapättide kombel. Ta ei püüa end pealetükkiva ligisurumisega teha vajalikuks, et olla tõlgiks või pakikandjaks. Uurides vaatab ta eemalt, pisut nukralt ja ootavalt, kuid siiski enesest lugupidamisega, mis ei luba teda arvata kaugeltki nonde viimaste inimvrakkide hulka, keda sõuab sadamais. Ta peab distantsi, kuigi tervitab iga meremeest nagu vana tuttavat viisaka tõsiduse või lahke naeratusega, nii kuidas meeoleu ja vahekord laevaga. Ning ilmselt piinlik on tal, kui teda nähakse seismas tarbetute inimeste rivis sadamahoone ees. Seepärast ta seal palju ei seisagi. Miguel jalutab; kord võib teda näha pargis, kord kail või lähedastel bulvaritel. Tihti tormab ta juure mõnele allakäinud isandale ja sõimab selle ägeduses läbi, kui see kipub tülitavaks minema möödujale, kui jookseb järele, vatrab kiidusõnu ja

püüab välja manguda väikest almust, käsi õieli. Säärast häbiväärset käitumist Miguel ei salli. Kuidas võiakse sellaselt end alandada ja võõrast tüüdata? küsib ta. Ei ole au- ega häbitunnet neil hispaanlastest tööbrastel, tööreleb ta. Tehtagu business'i — jaa, aga niimoodi koerana haukuda... see on alatu.

Ning tema seisukohaga arvestataksegi pisut, kui ta juhtub silmapiiril olema. Osa tema kaashulguseist suhtub talle halvakspanevalt, teine osa peab tema noomimisi aga õigustatuks, teades ühtlasi, et Miguel säärase käitumisega on võitnud laevameeste usalduse ja heatahtlikkuse. Seepärast nad alistuvad talle, tõmbudes häbelikult kõrvale, kui läheb sõnavahetuseks, sest portugallasel on terav keel ja leekivad silmad. Õige tihti pääseb sel kombel nende käest ka sadamasse rühkiv võõras, kes loomulikult ei jäta näitamata oma tänulikkust Migueli vastu, kui see mõni aeg hiljem nagu möödaminnes ilmub laeva juure, lööb käe kõrva ääre ja vaatab üles.

Teda võetakse nagu mingi juhina temataoliste hulgas. On tema laeva juures käinud ja oma osa saanud, pääsevad alles teised ligi — üks manguma suutäit süüa, teine riidehilpu. Miguel paistab nagu pidurdavatki neid vahest, sest laeva, kus tema käinud, ei tule neid pea kunagi troppis. Ei ka iga söögiaja järel. Miguel ise ei tule üldse teiskordselt laeva ilma erilise teeneta kellegi ees või kutsumata. Ja kui ta siis kord seal on, kui talle midagi pakutakse, ei lükka ta loomulikult tagasi. Võtab vastu sügava kummarduse ja rohkete tänusõnadega, täpselt nii nagu kogenud kelner rahuldava jootraha: kainelt ja härrandlikult, kuigi viisaka tänuavaldusega. Ning selle tõttu kutsutaksegi teda tihti, ulatatakse rohkem ja parematki kui teistele. Ta tundub selle alati teeninud olevat. Ükskõik kuidas, isegi siis, kui ta otseselt kellegi kasuks midagi pole teinud.

Ka ei jää ta kunagi liiga kauaks laeva, tehes alati minekut, niipea kui päike hakkab jõudma linna piiravate kõrgete mäetippude kohale, kui esimestele majadele orupõhjas langeb sügav vari. Olgu vaikne või tuuline, ikka läheb ta vildakuti, kuuehõlmu tasku põhja surutud kätega ümber keha hoides. Need nagu ei püüski ilma hoidmata ta kuivanud kehal.

Ühel leebel veebruari õhtupoolikul, pealegi pühapäeval, kui ta jälle on kutsutud laeva ja kui meeskond istub parajasti tekil ümber veinipudele, pääsevad ta keelepaelad pärast paari lonksu lahti. Oma tavalise kombe vastu läidab ta sedapuhku sigaretigi, enne kui küsib:

- Nüüd teie laev varsti sõidab välja, kas lähete ka Madeirasse?
- Miks just sinna?

Portugallane sügab lõuga, ütleb siis aeglaselt:

- See minu kodusaar, viiksite ehk kaasa...
- Kahjuks, Miguel, kihutame sedapuhku Vahemerre, seletab pootsman. — Ja mis sinna Madeirasse minnagi?

— Oi, Madeira, see on jumalik! süttib Miguel. — Ei ole maailmas paremat kliimat ega kenamat elu kui Madeira, minu kodusaarel.

E. LEPP

VÄRVIPROOV

— Miks sa siis seal ei logele, vaid siin rāpases Hispaania sadamas oma päevi suure vaevaga surma poole vead? nõutakse.

Portugaallane vaikib. Teda ei näi vihje riivanudki olevat. Tõmbab veel korra suitsu, heidab siis otsa üle parda vette ja ütleb:

— Tragöödia, lapsed. Miguel on sõitnud palju meresid, tunneb kõiki ookeane ja sadu sadamaid. Neid laevu on mitukümmend, milliseid roolinud Migueli käsi. Aga nüüd ei taheta teda enam kuhugi, ta ei suutvat enam midagi. Armu poolestki ei võeta pardale, et viia vana meremees kodusaaarele...

— Kes sind sealt ära ajas? torkab keegi noorem.

— Ajas! kõlab halvustavalt portugaallase suust. — Kes sind ja teid kõiki meredele on ajanud? küsib. — Inimene on juba kord seesugune. Inimene püüab sinna, kus teda ei ole. Kui ta elab lõunas, on ta unistuseks rikkad ja uhked põllumaad. On ta kasvanud põhjas, kipub ta lõunasse. Ikka sinna, kust jutustatakse lapsepõlves muinasjutte... Minu isa oli korra käinud Inglismaal ja rääkis surmatunnini sealsest jõukast, külluslikust, mureta elust. Rääkis suurtest linnadest ja salapäras-test vanadest lossidest, ehitustest ja masinatest, börsist ja ärist... See jäi kõrva ja verre. Kui kasvasin, oli esimeseks asjaks minna merele, et jõuda Liverpooli või Londonisse, New Yorki või San Franciskosse, et ajada kokku raha ja tulla tagasi miljonärina. Kõiki neid uhkeid linnu nägid mu silmad, kuid kuskil ei oodanud mind rikkusehunnikud. Viletsus ja vaesus valitses meiesuguseid nii siin kui seal. Tõved ja hädad kurnasid põhjapoolseid inimesi veelgi rängemini kui meid, kehvi saarlasi, oma armsal kodusaaarel. Ma ei leidnud kuskilt toda imede-maad, millest oli räägitud. Ma pettusin maailmas, elus ja eneses... Tuli tahtmine uputada kõik viina ja lüüa käega unistustele... Aga siis olin ma juba neljakümne-aastane mees... Maakerale mitu triipu ümber vedanud, naisi pidanud mitut värvi ja mitmes maailmaosas, kuigi mu pärisnaine, nooruse armastus, elab veel Madeiras... Olime reisil parajasti põhjast lõunasse üle Biskaia, olin otsustanud loobuda mere-sõitudest ja minna tagasi kodukülla... Laev hukkus karile joostes Cape Finisterra lähedal... Pääsime mõne mehega, lainetest randa uhututena... Oli külm aeg, kaljune rand, imekombel viskas vesi minu kividele ainult murtud jalaluuga. Paar teist vajusid samas igavikku, mind aga tassiti hospidali... Lamasin kuude viisi seljal, jalg kipsis, tohtimata liigutada... Külmanud ja kurnatud — mõne aja pärast avastati kopsutiisikus... Jäin lahjaks ja näruseks nagu vana hobueesel... Parajasti, kui olin saamas taas jalgu alla, tuli kirjakeene naiseõelt Madeiras, et naine on uppunud kalastusretkel ja jätnud järele kaheaastase poja... Poja? mõis-tate, kes ei olnud minust, sest mina polnud viis aastat pääsnud jalaga kodusaa-rele. Mul oli nüüd poeg, aga ei kodu ega naist... Maalapikene oli tagasi võetud caballero poolt, tasumata rendi katteks müüdud seapõrsas ja kanakesed... Mina olin vrakk, elav aga mädanev inimesenärü, kodukohata ja omasteta... Kuhu minna, mis ette võtta? Kompanii, kelle laevas varem teenisin, ei tahtnud tõbisest vanamehest enam teadagi... Suuri väevu poetasin end siia sadamasse... Maha-jäetud, üksik, tarbetu, koormaks teistele ja iseenele... Keegi ei vaja, keegi ei taha...

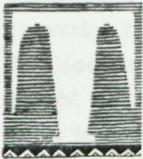
Talle tuli järjekordne kõhahoog peale ja ta läkastas nii, et vesi sirises silmist. Siis lisas:

— Aga mina tahan, tahan tagasi Madeirasse, oma kodusaarele... Kas või surema, kui mitte muuks...

Mehed vaikisid. Ta tõusis, ei lausunud sõnagi, astus kaile ja hakkas kõhides, üht külge ees ajades sammuma sadama poole. Ja siis märkasime esmakordselt, et tal oli tiisikushaige kobav samm, ebakindel kõnnak, mis tuules muutus vaarumiseks.

Päike kadus mäetippude taha, Miguel sadamahoone te varju. Lillakas pimedus laskus. Migueli ei nähtud enam mitu päeva.

3

emast oli puudus, teda nagu oodati. Kuid ta ei tulnud. Ei nähtud teda bulvaritel ega sadamahoone esiselgi. Vist oli tal piinlik oma avameelsusest ja hürdusest paari klaasi veini mõjul. Olime mures tema pärast. Ja kui me laev oleks läinud sinna poole, kuhu igatses vana portugallase süda, oleks leidunud kindlasti enam kui üks mees, kes oluks valmis teda salaja laeva võtma, et viia lõunasse.

Aga teda ei saadud enam võtta. Tema oli niikaugel.

Ühel hommikul maale minnes leidsid laevamehed pargipingilt räatsakil mehekoogu. Tükk leiba peos, hingeldas ta seal palavas päikeselõõsas.

— Miguel! hüüatati kaastundlikult.

Vana portugallane ajas end sirgu.

— Ei midagi, lapsed, hakkas veidi paha... Nõrkusehoog, teadagi, püüdis näeratada koopapõhja vajunud silmamunadega. Ja saanud enesest võitu, toibuski ta niipalju, et võis õige rahulikult käia.

Ta toodi laeva ja pakuti kosutuseks tilgake konjakit.

— Ei. Seda mitte, mitte piiska... See tapab Migueli, tõrjus ta kõige kindlamalt.

— Ütelge, et viite mind Madeirasse, siis on mul jälle hea ja terviski tuleb tagasi.

Loomulikult ei saanud seda talle keegi ütelda. Poleks saanud isegi mitte kapten, sest laeva sihtsadam oli määratud. Aga midagi taheti tema heaks teha, midagi säärast, mida vana meremees kaua ja sooja südamega oleks mäletanud. Pootsman tegi omavahelise korjanduse. Kümnekond peseetat ulatati talle koos lohutavate sõnadega. Ta oli ülimalt tänulik, kuid nukker. Veeretask raha kohmetult peos, pomises tänusõnu, kuid kindel olles, et säärase annetusega kodusaarele siiski veel ei pääse, ei osanud erilist rõõmu tunda. Istus kaua liikumata, vahtides sihitult kaugusesse. Istus niikaua, et pootsman viimaks oli sunnitud ütlema:

— Hakka nüüd minema, Miguel, me hiivame ankrusse.

Ta polnud oma tusahoos märganud ettevalmistusi, mida kogu aja laevalael tehti sadamast lahkumiseks. Üllatudes ajas end püsti, ütles:

— Olete head inimesed, väga head, aga mind kaasa ei võta?

Raske oli vastata talle ta anuvaid silmi nähes. Aga pootsman rääkis siiski:

— Oota, Miguel, võib-olla järgmine kord. Praegu viiksime sind kodusarest kaugemale. Aga kesteab, ehk kunagi saame sind otse koju viia, Madeirasse..

Nii räägitakse lastega, kui need on haiged. Pootsman, kes oli niisama vana ja niisama palju maailma näinud kui Miguel, oskas temaga käituda. Portugaallane tõusis ja ütles hüvasti, silmades imelik kimelus. Ta oli juba kail, kui keegi jooksis talle järele, hüüdes:

— Pea, Miguel!

See hüüe nagu lõikas katki ta sammu. Vist tärkas temas veel mingi lootus. Ta pöördus, vaatas üle õla tagasi.

—Võta see, vana ahi. Ja talle ulatati tekilt üleni rooste- ja røugetõves vana-
raua hunnik.

Sügav oli see pettumuseviire, mis lendas üle Migueli näo. Kindlasti palju sügavam kui kahjutunne meis, mis läbis meid kõiki, loobudes vanast, põhjapoolsetes meredes armsaks saanud asjast.

— Mis mina sellega? kohmas ta segaselt.

— Võta ja müü maha, julgustas pootsman. — Mõned peseetad saad, pane juure see, mis enne anti — ehk pääsed juhuslikule kalalaevale..

Ta haaras ahju roostetanud käevangu pidi pihku, kummardades:

— Südamest tänan, härrad. Mulle ei ole keegi midagi nii suurt ja väärtuslikku kinkinud. Kõige südamlikum tänu. Mina jään siia, teid ootama.. Mina ei ole hispaanlane, et saan kerjata ja korjata sõiduraha.. Mina olen portugaalane.. Mina..

— Hüva, hüva! Võta ja mine.

— Portugaallane ei palu ega kerja, Miguel vähemalt mitte.. Suurim tänu, härrad..

Kõlasid komandosõnad, ankrukett ragises. Mehed ruttasid kohtadele tekil.

Ning samal ajal, kui purjelaev kerges kaares libises eemale kai äärest, tippis mööda kõrget tuulist kivivalli sadamahoone poole elust hüljatud mees, elust hüljatud asi käe otsas. Mida kaugemale nad jäid laevast, seda enam näisid nad kokku sulavat meie silmis ja teadvuses. Mõlemad tõbised ja kurvad, mõlemas suur igatsus, kuigi ühes lõunasse, teises põhja. Ning kaugelt merelt vaadates oli raske ütelda, kumb neist paremini vastu pani lõõtsuvale tuulele: kas vana, põhjamaa tormides karastatud plekkahi või hulkur-madrus Miguel. Nad võitlesid ühiselt oma viimast võitlust: inimene ja asi. Või ei olnudki seal enam inimest — ainult kaks asja, kaks tarvitatud, roostesõõdud, tarbetut eset.

Milleks ma laulsin

Laulust ma punusin sideme, —
sellega südame sidusin,
viisin ta vabasse õhusse
keset päikese pidusid.

Laulsin südame tuulutuseks:
kergem tal oli hingata,
kergem mul käia oma päevateed
hepleva südamekoormaga.

Kaks luuletust

VARJUTUS

äev roomas mööda kui madu,
kel hammastes mürgisapp.
Külm keha öhkumas kadu
ja silmades halvav tapp.

Sa teisel pool päevajõge,
me vahel ta salaroom.
Pääl mustavad pilved nõge,
maas loitsiv madalusloom.

Ning öö toob haudade hõngu,
saab viimasest sõnast tard.
Veab ämblik linikuks lõngu,
näol tiheneb kaalikard.

Nii keeletu kõik, et kuuled,
kuis surnuks pimeneb hahk.
Aeg pigistand kokku huuled,
jäi seisma süda ja vahk.

Näen, lähil varjatud ime,
ju haaramas käest Suur Tumm.
Ma karjun, karjun su nime,
et käriseks öö ning lumm!

ÜLESTÕUSMINE

Kuulen kaugelt kellegi nuukseid:
nagu kurgede kaduv kaik.
Äsja silund käsi su juukseid,
kuni minejast tühi paik.

Tulid ööga, südames tanner,
nutus jumala nimi suus.
Prægu teine paistmas ju manner:
ise vastne ja mina uus.

Kõik, mis umbe kasvanud valust,
äkki kisendand välja hing.
Eile poodud kätest ja jalust,
täna sõlmitud lahti ling.

Öösse maetud nimetu tunne,
kelle kalmule jalg ei käi.
Ümbert kõik kui unede-unne
vajus alla ja maha jäi.

Lendad läbi hommiku punast,
luksuv hääl su hüvasti-hüüd.
Ei ma iial ärata tunast:
ülestõusmine ise nüüd!

Meri

ahest kevadel praginal, kohinal
tuul ulgule jäätükid uhtus;
meil, lastel, siis ootuste õhinal
uut igapäev midagi juhtus.

Igal kevadel aulid ja kajakad
rannas otsisid pesaks aset,
ning sageli saare majakas
huugas vägevalt udupasun.

Me maja ees mühasid männikud
üle ahtakse põllusiilu,
ei annudki muud meie rannikud
kui kesise leivaviilu.

Meid meri ja avarus meelitas
ju aegsasti hoidma aeru,
ja südames kevade keelistas
uljast ja ennakat naeru.

Siin usuti saatust ja vaimudest
heitusid uhked ulmad,
kuid majas ja kujal ja vainudel
olid igapäev nagu pulmad.

Tulid purjekad kaugelt lastiga,
maailm sai koju toodud,
aga männikut varises mastideks
viimati ühtesoodu.

Nüüd sisemaa rahulik sügavus
mu mõtteid ja meeli kui ängib:
sest ukse ees, minu südames
nii veiklevalt meri mängis...

A. JOHANI

PEEGLI EES

Meie kirjanduse seniseid teid ja suundi

Vaatlusi omakultuuri nädala puhul

Et mõista eesti kirjandust, on soovitatav heita pilku selle kirjanduse algusse, s. o. aega, oludesse ja tingimustesse, kust tulid selle kirjanduse esimesed loojad ja milline on olnud selle kirjanduse tee.

Parima selguse saame võrdluse teel. Kui vanad kultuurrahvad oma kirjanduse tähtpäevi võivad lugeda sajandite ja isegi aastatuhandetega, siis meie loeme: Eesti luule ema Lydia Koidula surmast täitus 1936. a. 50 aastat; Eesti romaani isa ja euroopalikule tasemele viija Ed. Vilde suri alles mõni aasta tagasi, Eesti kunstidraama looja A. Kitzbergi kandsimine hauda tosina aasta eest; ja Eesti kunstinovelli looja Fr. Tuglas elab alles — vaevalt üle 50 a. astununa ja sama mehe poolt on rajatud ka meie nõudlikum ning põhjalikum kriitika.

Kuid võrdpilt läheb veel plastilisemaks, kui vaatleme seisukordi siin- ja sealpool piiri umb. 100 a. tagasi. Tollal, kui Saksamaal lõpetas oma toreda elukäigu Goethe, kui Venemaal oma kuulsuse tipul viibis Puškin, kui Inglismaa oli äsja matnud lord Byroni, kui Prantsusmaal tõusu teed sammusid Balzac ja Hugo — rääkimata muist, varemate sajandite ja antiikaja vaimusuurusist —, siis valitses Eestis veel vaimne öö. Selle illustreerimiseks olgu toodud tsitaat dr. Kreutzwaldi kirjast soome ajaloo professorile ja rahvusliku liikumise juhile Yrjö

Sakari Yrjö-Koskisele aastast 1866: „Die Bestrebungen der nationalen Fortschrittspartei in Ihrem Vaterlande in den letzten Jahrzehnten haben mich von der einen Seite mit Freude und Bewunderung erfüllt, während anderer Seits oft ein empfindlicher Schmerz mich niederdrückte. Alles daran setzten, um die Gemert, hie u. da etwas Somnambules zum Vorschein kommt. Die Chancen der beiden Nationen waren vom Hause aus verschieden: Ihre Nation hatte offenbar ein besseres Loos aus Fortunae Urne gezogen als unsere, denn die Esten mussten Jahrhunderte hindurch das Loos der Neger-Sklaven theilen, wo ihre Unterdrückter Alles daran setzten, um die Geknechteten auf einem thierischen Standpunkte zu erhalten, und wenn ihr Wille vollständig gelungen, wären die Esten wohl unter das Vieh gekommen. Es konnte daher die persönliche Freiheit in den ersten Decennien keine Früchte tragen, weil das Erwachen aus dem zur Gewohnheit gewordenen Schlummer schwer fiel“... „Es mögen etwa 40 Jahre her sein, dass in den Jahren 1826—1831 ein paar hervorragende junge Männer ihre besten Kräfte daran setzten, die verachtete Nation der Esten zu einigen Ehren wieder zu bringen.“

Lühendatud tõlge: ...et meie pool kõik veel uinub, siin ja seal midagi uimast (kuutõbist) nähtavale ilmub. — Teie rahvusl on olnud ilmselt parem saatus kui meie omal, sest eestlased pidid aastasadu kandma

Kolm ärkamist on eesti teadvus läbi teinud vähem kui saja aasta jooksul. Need ärkamised kajastusid kõige selgemalt kirjanduses, kaks esimest renessanssi olid õieti kirjanduse poolt välja kutsutud. Need kolm olid: esimene, möödunud sajandi 60-ndate aastate paiku, rahvuslik ärkamine; teine, käesoleva sajandi esimese kümnendi piirides, kultuuriline ja kolmas, riigi iseseisvumisega, poliitiline.

Esimene andis eestlasele eepose — „Kalevipoja“ (Fr. R. Kreutzwaldilt), patriotilise hümni ja lüürilise kunstluule ning näidendi (Lydia Koidulalt) ja ajakirjanduse (J. W. Jannsenilt ja C. R. Jakobsonilt).

Teine ärkus suunas eestlase pilgud kõigi Euroopa kirjanduslike varade poole, ütles enese järsult lahti senivalitsenud Balti-Saksa mõjust ja püstitas loosungi: „enam euroopalist kultuuri“. Ei ole enne ega pärast eesti ajakirjanduses ja artiklikirjanduses nii palju jutlustatud ning vaieldud Euroopa üle kui kõnealusel, Noor-Eesti perioodil. Ühtlasi katsetasid praktiliselt selle rühma noored kirjanikud ja mõningad noored eemalseisjad Euroopas moesolevaid ja vast moestlänud kirjanduslikke voole: sümbolismi, uusromatismi, isegi dekadentismi ja futurismi, tundes end üle kasvanud olevat realismist ja eriti külarealismist.

Eesti noor kirjandus tundis end kohustatuna läbi tegema mõne aastaga kõik need kirjanduslikud voolud, millele Euroopa oli kulutanud aastakümneid ja sajandeid, sest — olgu uuesti korratud — eesti kirjandus pidi kõiges jõudma järele Euroopale! Noor-Eesti kirjanikud ja sellest ringist eemalseisjad-võistlejad andsid Eestile lüürika (G. Suits, Juhan Liiv, E. Enno ja t.), novelli (Fr. Tuglas, A. H. Tammsaare ja Jaan Oks), kriitika (Fr. Tuglas), esse (G. Suits) ja romaani ning draama ja komöödia (Ed. Vilde, A. Kitzberg), milles juba teostusidki läänekultuurilise taseme igatsused, ehkki mõni neist loeteldud kirjandusliikidest piirdus vaid üksikute teostega, millele hiljem

järgnes ka mõningaid tagasilangusi — aga ka ületusi ning uusi võite (A. H. Tammsaare jt.).

Noor-Eesti tendentse ja esteetilisi kalduvusi jatkas 1917. a. revolutsiooni päevil moodustunud kirjanike rühm „Siuru“; selle luuletajad*) võitsid eesti lüürikale lõplikult ja eesti avalikkuse poolt üldtunnustatud euroopaliku nivoo.

Kolmandat ärkust iseloomustab kainenemine eurooplusest, omakultuuri esiletõstmine ning suurim huvi kodumaiste seikade vastu. Selle perioodi algul, riiklike iseseisvuse algaastail, kui maailmasõjas katkenud kontakt Lääne-Euroopaga jälle jalule seati ning eesti kirjanik jälle üle piiri pääsis, noil aastail mõned kirjanikum huvitusid ekspresionismist kui antimilitaristlikust, humaansust jutlustavast ja maailma südameannistusele koputavast voolust; koguni mõnd katsetust dadaismis ja taaskatsetust futurismis prooviti mõne noore poolt (A. Kivikas, E. Hiir). Kuid peatselt, poliitilise iseseisvuse tunde süvenemise ja põlistumisega ja ühtlasi kriitilisemaks muutuva suhtumisega kaasaegsele Euroopale ja selle hädadele ning äpardusile, kontsentreeriti pilgud oma kodu olevikku ja tänapäeva ja kaugemasse ning lähemasse minevikku; seda enam, et eesti üldsus just ootas eesti kirjanduselt tegutsemist omaenda asjade ja sündmustega. Tekkis uusrealism, asuni-kuromaan, elulähedusevool jm.

*

Välja arvatud teatav osa lüürikat, mõningad fantastilised ja formalistlikud novellid Noor-Eesti ja Siuru ajult ning üksikud muud erandnähted, on eesti kirjandus ikka olnud lähedas kontaktis reaalsusega ja tihedas seoses oma rahva saatuse ning olukordadega. Ta ekskursioonid vormi erinevusis ja vooludevõrsustesse on peale muu olnud ka lihtselt väljakipp balti hallusest, küla kitsusest ja provintsi umbusest.

**) Kuuludes küll nende hulka, ei hinda ma seejuures ennast. A. A.

neeger-orjade saatust, kus nende rõhujad kõik tegid selleks, et orjastatud pidada loomalikus seisukorras, ja kui nende tahtmine täielikult oleks teostunud, oleksid eestlased küll muutunud tõbrasteks. Seepärast ei võinud isiklik vabadus esimeste aastakümnete kestel veel mingit vilja kanda, kuna juba harjumuseks saanud unest ärkamine oli raske." — „Umbes 40 a. tagasi, a. 1826 — 1831, paar silmapaistvat noort meest rakendasid oma paremad jõud selleks, et põlatud eesti rahvust tõsta taas mõningasse lugupidamisse.“

Nii siis, Euroopas Goethe, Puškin, Byron, Hugo jt. Ja veel: Dante, Cervantes, Molière. — Eestis aga esimesed katsed tõsta rahvast seisukorras, mis võrdus „loomasarnasele olukorrale“ ...

Kui kirjandust käsitleda omaette nähtusena, lahus rahvast, siis oleks kirjanduse kasuks lohutusi ja võiks tekkimising arenemisvõimalusi leiduda ka pärisorjuse ja feodalismi ajal — kuid mitte Eestis, sest eestlasil ei olnud muid rahvakihte kui talupojad ja mõisaorjad. Siin oli kujuteldamatu kirjanikust eesti mõisniku ja lordi tüüp nagu Puškin, Turgejev, Byron, samuti rikkast kaupmehe majast võrsunud ja salanõunikuna elutsev härrastüüp nagu Goethe. Ka luuleproletaarlast ei saanud siin tekkida: üksainus katse tehti siin saatuse poolt, see oli Kristjan Jaak Peterson, kes sündis a. 1801, kuid tiisikuse ohvrina suri juba 21-aastasena. Eestis võis säilida ja vaevalt edasi areneda vaid nimetu ja tundmatu rahvalaulik ning muistendivestja — kuni kadus pärisorjus ja rahvas hakkas vaimselt pikkamisi ärkama ja looma.

*

Kõige varem loodi kirjandus, kõige enne ärkas eesti kirjanik: luuletaja. Tema, tutvunenud tolleaegse maailmakirjanduse taseme ning sisuga, pidi olema otse jube näha, kui kohutavalt kaugel ees on Euroopa Eestist. Ja siit peale, s. o. Eesti ilukirjanduse tekkimisest saadik, on eesti kirjanik alatasa vahtinud Euroopa poole, on ühtesoodu püüdnud Euroopale järele jõuda, katta ikka seda ääretut vahemaad, mille võrra Eesti oli saatuse tahtel maha jäänud kultuurimaist ja riikidest; katta kilomeetrite kaupa seda, mida Euroopa oli võinud arendada sentimeetrite viisi.

See on olnud otse kangelaslik võidujooks, ajuti rohkem teadlik, ajuti vähem, puhuti väljakuulutatud teooria-loosungite all, siis jälle ainult tegeliku töö ja teo näol. Selle Euroopale järelejätmise püüde nimel on siirdatud eneseohverdamise teele, mis on lõppenud vaestemaja ja hullumajaga, on aga ka ette tulnud poolebatedadlikku eneseehtimist võõraste sulgedega, nimelt: tõlgitud luuletuste, poeemide ja novellide enda nimel väljandmist algupärandi autorit nimetamata; kõnelemata jäljendamisest. Kuid sada ja vähemgi aastat tagasi oli eesti keel nii kirjanduslikult harimatus uudismaa seisukorras ja ilukirjanduse põld sellane lage kõrb, et lihtne tõlkiminegi oli väärt tegu, et lihtne paistev katsetamine, anda võõrale kunstluulele eestikeelne vorm, oli vastuvaidlematu teene.

Keeles, milles varem oli kirjutatud vaid vigaseid ja kangekeelseid valla-kohtu protokolle ja milles oli trükitud ainult piibel, lauluraamat ja katekismus ja kasinaid praktiliste õpetuste raamatuid — samuti vigases vormis, selles „alama“ rahva keeles avaldada tõlkeid ja katsetusi vanades kultuurkeeletes kirjutatud teostest, mis sisaldasid abstraktseid, rafineeritud ja eesti keeles lausa olematuid mõisteid — see oli tõepoolest niivõrd raske ja enneolematu tegu, et selle eest võib nüüd takkajärele andestada nood juhtumid tõlke algupärandi autori nime mahasalgamisest. Võib andestada seda enam, et need tõlkijad ja jäljendajad ometi on loonud ka puhtalgupärandeid, mille kunstiline väärtus ja mõjuvus on väljaspool kahtlust tänapäevalgi. Nõnda et, puhastades nende produktsiooni tõlkeist, jääb neist eesti kirjandusajalukku ikkagi kaaluv saak ja mälestus.

Siit peaks olema selge, et oleks aeg kord jätta mainitud pioneeride süüdistamised plagiaadis ja kahjurõõmutsemised uute tõlkeavastuste puhul seni algupärandeiks peetud toodete suhtes.*)

*) Mõistagi kehtib see ainult pioneeride, ärkamisaja sulemeeste kohta.

Alguse sai eesti kirjandus muulaste poolt viljeldud vaimulikust kirjandusest, mis ometi mõjus kõlbeliselt, kasvatavalt, nii siis elugi teenivalt, sellele järgnes koolmeisterlik praktiliste teadmiste ning igapäevast elu juhtiv tarbekirjandus, edasi — eesti päris kirjandus, kirjandus sõna tõelises mõttes — rahvustunde äratajana ja eneseteadvuse levitajana; selle kannul romantiline, kauget minevikku idealiseeriv romaan (A. Saal) kui natsionaalse sirgumise tugi ning süvendav õhutus; siis realistlik ja sotsiaalselt häälestatud kirjandus (Ed. Vilde, E. Peterson, Juh. Liiv jt.), kajastav valitseva klassi poolt levitatud ülekohut nii omaaegses olevikus kui lähemas minevikus, milline kirjandus ühes ajaloolise romaaniga (Ed. Bornhöhe) õieti tõhusasti ette valmistas viimast iseseisvuse-võitlust. Ja nüüd lõpuks eesti kirjaniiku intensiivne kaasaelamine, arvustamine ja ehitamine omakultuuri aluste ja kantside loomisel.

Viimases voolus olid küll kõige nobedamad reageerijad rida luuletajaid ja näitekirjanikke: väevalt said puhkeda pärast õnnelikult lõppenud sõda kõrgekonjunktuurist tingitud gründertumi ja tõusikluse esimesed pungad, kui juba eesti luuletajad oma ajalaaludes ning artiklis ruttasid maha lõikama neid punge ja õisi (kirjanduslik rühm „Tara-pita“ ja üksikud autorid väljaspool viimast)

Ei olnud möödunud kuigi palju aega üldist edu halvavast, poliitilise parteidevõitluse ja demokraatia egoistliku värtõlgitsuse esilepuhkemisest, kui eesti näitekirjanikud neid tõttasid peegeldama ja karistama laval, lausudes oma otsuse ammu enne seda, kui tegelik elu need nähtused ja nende põhjused likvideeris.

Kuid eesti kirjaniikud ei piirdunud mitte üksi negatiivsete nähtuste fikseerimise ja paljastamisega, vaid andusid ka puhtloovale ning ülesehitavalegi tööle, ka ajaloo ning mineviku idealiseerimi-

sele, ometi viimane on kaugel nii hurraapatriotismist kui puht agitatsiooni-literatuurist ja kroonulikust programm-kirjandusest.

*

Unustamata kõrgema taseme taotlemise oma teostes, kuid vabanedes harsartsest järelerühkimisest Euroopale, võib eesti kirjaniik rahulikult anduda rahva iseseisvuse vaimsele kindlustamisele nii otseselt ainevaliku ja teemakäsitluse kui kirjanduskunsti vabadele avarustele ning ülimusele püüdmise kaudu.

Eestis on antud kirjaniikele õigegi vabad käed. Kuigi üldsus kirjanduselt ootab vahel üht ning teist, näit. ulatuslikku ja põhjaniimutatavat suurromaanit Vabadussõjast, tööpaatost ja mõnd positiivset sangarit kujutatavat teost, ometi see ootamine ja need soovidki ei ole kujunenud mingiks surveks ega diktaadiks, mis nõuaks ilmtingimata ja kiiret täitmist ning püüaks välja lülitada teisiti mõtlemist ja kirjutamist. Ka ei tehta kirjaniike riiklikul toetamisel ning auhindamistel tingimusi selles või teises laadis kirjutamiseks.

Vaadates tagasi viimasele umbes kolmeveerand sajandi pikkusele eesti kirjanduse arenemisloole, näeme, et oleme nii palju etappe läbi käinud, nii häbemata palju end pingutanud ja sellastele saavutustele jõudnud nii lühikese aja kestel, et mõistetav oleks hetkeline peatumine, et hinge tagasi tõmmata ja andestatav oleks mõnigi ajutine puhkus.

Samuti mõistetatav on, selt perspektiivilt vaadates, mõnele kirjandusliigile seni osutatud vähesem tähelepanu.

Nõnda vaatame asjadele peatus- ja tagasikaemise momentidel, kuid jooksvas töös ning järjekordsete ülesannete ja tulemuste puhul muutume jälle nõudlikumaks ning kärsitumaks, siis on meil jälle tasategemise ja järelejäõudmise tuhinad sees.

Eesti luule arenemise teid

Kirjanduslikud võitlused on niisama vanad kui kirjandus ise. Iga tõusev värsiseppade põlv on tahtnud olla targem ja tähtsam oma eelkäijaist. Juba Catullus, kes kuulunud noorpoetide *poetae novi* kilda, ironiseerinud vanameelseid luuletajaid, et nende värssid vajuvad unustusse niisama kiiresti kui nad on kirjutatud ning kõlbavat vaid kalade pakkimiseks turul. Ta ülistanud oma sõbra Cinna lühikest poemi, mis pidanud jääma elama sajandeiks. Kuid seda raamatut, mis olnud nii tark ja õpetlik, tunneme vaid nime järgi ja Cinna ise on tuttav meile peaaesjalikult vaid Catulluse luuletuse kaudu. Just see kunstiloomingu kaduvus manitseb meid ettevaatusele lõppotsuste tegemisel kaasaegsete üle. Ka raamatuil on oma saatus ja meie maise kiigavikus jääb maksuma vaid tulevaste põlvede hinnang, kuigi ka see muutub aegadea. Meile jääb üle vaid otsene muljete-avalduis, vaid meie isiklik, tänapäevane suhtumine kunstiteoseile. Just oma elamuste põhjal peame arvustama ka kaasaegset luulet. Sest luule, ka kõige elukaugem, vajab ometi lugejat, kuulajat, on määratud elamuste äratamiseks temas. Ei ole seejuures tähtis, kas on palju või vähe luulest liigutatud hingi, kuid liigutatud peavad nad olema. Mitte külma imetlemise ega targa arutlemise osaliseks ei pea saama kunstiteos, ei, ta peab mõjutama meie sisimat hingeelu, kutsuma meis esile meeletu liigutusi. Mõistagi, elamusi on mitmesuguseid ja mitte kõik nad ei ole mõõduandvad luuletuste väärtustamisel. Ainult elamu-

sed, mis õilistavad meie hinge, on tõelise kunsti sihiks. Ka luule peab päästma meid argipäevase elu näilisest hallusest, peab ravima meie haigeid, tülpinud südameid, peab mõjuma kas julgustavalt või hingevalu vaigistavalt. Luule ülilmaks sihiks aga on viia inimesi vaimustusse, ekstaasi. Ei tähenda see liigset moraalitsemist ega ka inimloomingu sfääri kitsendamist. Teame ju, et mitte iga programmiliselt elujaatav teos ei ärata meis üllaid tundusi ja et ka meeletu ja sapilisedki värssid mõjuvad meeltülendavalt meisse, kutsudes meie hinges esile kas hardumust või viha. Luule aga, mis jääb paberile, mis ei mõjuta lugejaid, olgu see kuitahes meisterlikult kirja pandud, ei vääri muidugi poeesia nimetust, on vaid „literatuur“.

Just säärasest, võib-olla ebamäärasestki arusaamisest luulest väljungi mina alljärgnevais märkmeis, sest iga täpsem defineerimine piiraks luule sisu.

Ants Oras oma sõnavõttudes „Akadeemia“ veergudel (Nr. Nr. 3, 5, 6 — 1937. a.) toonitab, et eluläheduse esindajad eesti lüürikas olevat jäänud kuivale liigse pinnalisuse tõttu, et intellektil on täita tähtis, kaaluvamgi osa luuletuste loomisel ning ka lugemisel, ja viimaks, et uus noorpoetide põlv „on raamatute kaudu pääsnud üle koduse kitsuse“, et sellel avaneb au „kuuluda... vaimuaristokraatiasse“, et „peaks olema ime, kui nad ei jaksaks meie luulet viia uude süvenemise ja selgimise järku“.

Nii siis A. Oras tahab olla teejuht meie nooremale luuletajate-põlvele, tahab valvata ja kaitsta selle loomingut. Kuid ta räägib oma

kaitsealuseist nii, nagu moodustaksid nad mingi suurearvulise ning ühtlase rühma. Nende endi õnneks pole see siiski nii. Meie näeme õige mitmepalgelist noorluuletajate hulka, kelle arenemisteed on loodetavasti lahkuminevad. Kuid vaid Betti Alverist räägib A. Oras eraldi, sedagi eri artiklis. Ta püüab küll leida mingeid üldisi omadusi noorpoetide loomingu, kuid tema iseloomustus haarab vaid eitavaid ning osalt ka väliseid jooni. Kuid sellest hiljem.

Ants Orase artiklid on suunatud esijoonen. eluläheduse vastu, kuid ühes sellega ta võitleb üldse tundelüürika eelistamise vastu. Ning siin ta toob näiteid meie vanemate luuletajate „saatusist“, katsudes nende najal tõestada primaarsele elamusile rajatud luule närbusust. Muidugi, näiteid võib leida selle väite kasuks. Maailmas on olnud küllalt nii tunde- kui ka mõttelüürikuid, kes on katkestanud vara oma luuleloomingu või ei ole suutnud kesk- eas ületada oma noorpõlve saavutusi. On ju lüürika peamiselt noorusliku hingeelu väljendusviisiks, kuigi leidub külluses erandeidki. Kui mõni meie tundelaulik elaski läbi oma loomisvõime kahanemist, ei tõestaks see õieti midagi ja ei teeks tedagi vähemtähtsaks, kuna ühe poeedi loomingu üle otsustatakse siiski ta luule paremiku põhjal. Ants Oras ei nõua vist isegi, et luuletaja areneks kogu oma elu jook- sul ning luuletaks oma kaunimad värsid vaid surivoodil. Tõusud ja mõõnad on iga sureliku elus paratamatud. Ants Oras aga toob ette vaid suurluuletajate saavutusi ning katsub igal juhul võrrelda meie poetide arengut nende suuruste arenguga. Kuid ega Shakespeare ja Goethe ei või olla üldisiks mõõdupuiks.

Siiski jälgigem A. Orase eeskujul meie poe- tide „saatusi“. A. Oras tõstab esile vanemaist peale Gustav Suitsu veel Marie Underi ja Jo- hannes Semperi, kes olevat „Euroopa tõugu“. Halvaks eeskujuks osutuvat seevastu H. Visna- puu. Jätame kõrvale Gustav Suitsu loomingu, kelle värses leidus alati kaasaegseid motiive, kelle luuletuste klassiline kuju on olnud vaid abinõuks ja mitte sihiks. Keegi ei mõtlegi ala- hinnata tema teeneid seepärast, et ta 39-aasta- sena lõpetas luuletamise ja et meie ei tea, kas ta sellest peale oleks paremini või halvemini luuletanud. Marie Under on kehtastanud ju

„Siuru“ päevil oma sonettides paremini kui keegi teine, Henrik Visnapuu välja arvatud, selle liikumise ürgset tundmuseküllust. Hiljem süvenes ta elutunne, ta tajus nägemuslikult- selgelt maailma viletsusi ja hädasid. Ning siis tungis ta oma südameid värisema panevate ballaadide kaudu müstika valdkonda. Kuid kas kõiges selles on põhjuseks tema euroopa- llikkus, nagu seda väidab A. Oras? On ju aa- bitsatõde, et kultuur on rahvaste ühisloomingu saavutus, kuid ta a v a l d u b ju iga rahva juu- res isemoodi. Ja just M. Underi luuletusis ei leia meie tahtlikku kultuuritsemist, euroopatse- mist. Tema keel on puhas barbarismest, tema ei tarvita liiga tarku sõnu, ei kuhja oma luule- tusis pärisnimesid. Ta on täiel määral rah- vuslik luuletaja oma keele ja oma luule aines- tiku poolest. Ta elutunnegi on eriti viimasel ajal sügavalt eestiline, kuigi mitte programm- rahvusluselt laenatud. Tema värsside tõlkimine võõrkeele ei ole kerge ülesanne. Andekaski tõlkija Šumakov ei saanud sellega kuigi hästi toime. Võrrelda tema euroopalikkust näiteks Betti Alveri omaga oleks liiga julge.

Johannes Semperi luule on küll väga kul- tuurne just oma peenuses ja näilises lihtsuses, kuid, andestatagu mulle mu otsekohesus, liiga kuiv, liiga mõistuslik. Muidugi, tema mõistus ei sarnle meie noorpoetide kiidetud intellek- tile, mis on lõppude-lõpuks liiga käegakatsu- tav. Ei, tema luuletusis on tunda tõsise mõtle- mise vilja. Ta luuletusis tuleb lugeda aeglaselt ning nad pakuvad tõelist vaimset naudingut, eriti viimases värsiraamatus, näiteks luuletused: „Ekvaatori all“, „Mure“, „Tuuleratas“. Kuid miski puudub ta luules — ta ei ela oma värssi- des välja, ta ei andu täielikult oma muusale. Kuivõrd elavamad on näiteks ta reisikirjeldused. Tema võib küll õpetajaks olla luule alal, aga kas ka suunanäitajaks?

Henrik Visnapuu osutub Ants Orase sõna- võttudes hernehirmutiseks, kes veetleb noori meeleolutsemise ja joovastuse libedale teele. Temal puuduvat „sügavam enesevaatlus“, puu- duvat „laiem ja sünteetilisem pilk“, puuduvat ka „sügavam kultuurne põhi“. Küll olnud ta esimesis luuletuskogudes „elu ja meelte avas- tamise hoogu“, kuid see haihtus ja kõik tema pärasised otsingud olnud abitud ja viljatud.

Nii kirjutab Ants Oras. On tal õigus?... Jaa, Visnapuu varasemais värses on olnud ürgset meelelisust, neis on olnud uljust, jõhkrust ning õrnust. Ei ole meie lüürika ajaloos teist raamatut, mis väljendaks nii siiralt mehelikku tundeelu kui Visnapuu „Amores“. Kuid ei ole meil ka nii otseseid reageeringuid meie riigi sünniaastate sündmusile. Tema karmid, kuid pateetilised isamaaluuletused, tema inimlikkus keset sõjamõllu on tõesti südantliigutav. Ning samal ajal sündisid ka õrnad „kirjad Ingile“. Neid Visnapuu saavutusi on sunnitud tahe- tahtmata tunnistama kõik eesti luule armastajad ning harrastajad. Kuid siis algas Visnapuu ande näiline langus — tema hakkas otsima õigust, tema hakkas meeleheitlikult, võib-olla abitultki, kuid kindlasti täie andumusega, otsima teed, otsima väljapääsu äritseva ümbruse hallusest. Ei tema toetanud seejuures targule sõnule, ei tema rahuldunud kätteantud vastustega. Ning need ürgsed tõeotsimised peegeldusid ta loomingus. Võib-olla on ta selleaegsed värvid konarlisedki, kuid neis on tunda elava inimese elavaid tundeid. Ning lehitsedes tema „Puuslikke“, ei saa meie jääda külmaks Visnapuu seesmiste võitluste vastu. Mitte abstraktne maailmamure, vaid kannatava isiku valu peegeldub neis vär- ses. „Ma olen ometi elav ja verine seest“ — ütleb ta täie õigusega enda kohta. Ei ole lite- ratuur säärasel luuletusel nagu nägemuslik „Kõige elava ebajumal“, kurb „Hele mälestus“ või primitiivne „Aheldet inimene“.

Sääraste isiklike ahistuste ja otsingute kõrval käsitleb Henrik Visnapuu hilisem luule ka teisi motive. Siira halastamatusega vaat- leb ta „Maarjamaa lauludes“ noore riigi saatuse- teid. Tõsine mure ja tõsine isamaa-armastus peegeldub neis. Ka ühiskondlike küsimusi puudutab ta, kuigi ilma lahendust andmata. Tema viimane luuletuskogu tähendab uut suunda ta loomingus. Looduslüürika, katse kirjeldada kalade elu — kõiges selles on tunda uusi otsinguid. Lõpuks ei tule sugugi alahin- nata ta saavutusi värssjutustuste alal — tema hiljuti ilmunud värssromaan „Saatana vari“ on eesti kirjanduses sündmuseks. Henrik Visna- puu on teiseilmelisi poeete kui Suitsi ja Underi, ta on katsetaja ning otsija hing, kelle suhtu- mine elule on tundmuslikum, on seetõttu va-

heldavamgi. Tema üle otsustada saaks vaid ta luuletuste valikkogu põhjal, tema luule pare- miku põhjal, mis aga vaevalt oleks vähem- huvitav kui Underi oma. Ants Oras, alahinna- tes kergekäeliselt Henrik Visnapuu loomingut, on olnud ilmselt ülekohtune.

Kuid miks puudub Ants Orase artiklis Jo- hannes Barbaruse nimi? Eks ole tema ju meie euroopalikumaid poeete, eks kasuta ta oma värses prantsuse luuletehnika uusimaid saa- vutusi. Kuid mida teeks temaga Ants Oras? On ju Barbarus läbi ja läbi mässaja hing, kes ei hooli oma luuletuste silumisest, kes on viimse üdini tundmuslik, oma alalisele ning selgeltväljendatud elulähedusele vaatamata. Tal ei ole kohta Ants Orase luuleaias, kus kul- tiveeritakse viisakaid ning kõigiti ilusasti rõi- vastatud värse. Poet, kes julgeb ütelda: „Aitab riimide plaastrist /südamete konnasil- mile/ ja meeolelu kreemist /hinge kanavarbaile“ ja kes siiski ei hääbu, vaid aina lõkendab oma luule tervisest, on vastuvõtmatu Ants Orasele, eriti neis kirjutuses, kus ta manitseb noori olla targad ning vaiksed. On üsna arusaadav, miks ta ei kõrvuta näit. Sütiste-Hiire luulet Barba- ruse omaga, kellega neil on nii palju ühist. Johannes Barbarus jääb kogu oma luulemeel- ses hingeavaruses ometi püsima eeskujuna neile noorile, kes igatsevad täisverelist luulet.

Olemegi otsaga jõudnud eluläheduse probleemi, mida A. Oras on tahtnud lahendada eita- valt. Juba mainisin, et ta ei võta sugugi ar- vesse Barbarust ja piirdub vaid „ametlike“ eluläheduslaste loominguga arvustamisega. Lõpuks ta kuulutab eluläheduslikkuse pankrotti. Kuid ka see küsimus nõuab ümberotsustamist. Ma ei kuulu nende hulka, kes hindavad ülekohtige vaid luule positiivsust, tihtigi arvestamata vär- side sisulisi ja väljenduslikke väärtusi. See oleks sama ühekülgne kui liigne vormi austa- mine, mida harrastab rohkem kui vaja Ants Oras. Ma ei kavatsen siinkohal analüüsima ha- kata Sütiste ja Hiire loomingut, kuigi ka sel- leks oleks tarvidust. Käsitlen nende toodangut vaid seoses üldise probleemiga.

Mis kutsub esile tahtmise läheneda elule? On siis tarvis üldse just läheneda sellele? Kas ei tuksu ta juba meis? Olgem avameel- sed — juba literaadi amet, juba alaline raama- tuis tuhnimine tahe- tahtmata v õ r u t a b

meid tõsielust, summutab meie südameis kaasaelamistahet välismaailmale, selle hädadele ning rõõmudele. See ongi, mis sundis suurluuletajat Aleksander Blokki hüüdma: „Vaikige, neetud raamatud, ma pole teid kunagi kirjutanud!“ Sama protest avaldub ka meie intiimselima liüriku kurvameelseis ridades: „... on ilu, elu, valu / nii palju ilma sees, — / ja sellest kõik nii vähe / on teie lauludes.“ On poete, kes oma loomingus ei kaota otsest kontakti eluga, kelle luule peegeldab õieti nende mõtteid ja tundeid — sääraseid hulka kuulubki näiteks Barbarus, kes võib häid värse kirjutada nii haigeist kui ka maailmast üldse, nii hotelli ehitamisest kui oma nukrusest, ja on teisi, kes eralduvad oma ümbruskonnast, kes luuletavad vaid Jumalast ja omaenda kujutavast „minast“. Ja kaitstes viimaseid tungibki A. Oras kallale eluläheduslasele.

Johannes Sütiste olnud vaid siis lootusiäratav, kui ta laulnud ühiskondlikel motiividel — väidab A. Oras. „Sotsiaalse luuletajana Sütiste andis suuri lootusi“ (minu sõrendus. B. T.) — kirjutab ta. Kas ainult lootusi? Ants Oras isegi ütleb, et ta „ei pääsnud sellele kunstile kaasa tundmast“. Minu meelest Johannes Schütz (lubatagu mulle sel puhul arhaism) teostaski neid lootusi, andis meile luuletusi, milliseil on enam-vähem jäädav väärtus, milliseid tabaks uuesti ja uuesti lugeda. Ja mitte ükski elulähedus ei tee neid sellaseiks, ei, neis on tunda jõulisi elamusid, on tunda ürgset dünaamikat. Meenutagem kasvõi sääraseid värse kui „Matus“, „Lihtsalt“, „Kaks leeri I ja II“, „Mis jääb“ jne. jne. Südamest tulnud luuletused on need. Ja kui ta võitleb nende vastu, kelle „tõel ju rinnal valgelille märk“ (minu sõrendus), kel on loorber marineerinud pea, siis ei ole see sõnakõlkude tegemine. Sütiste on olnud „meie masside poeta laureatus“ — tunnustagem seda ironiata. Kuid ühes aegadega muutus ka tema, ta on näinud maid ja meresid, on katsetanud leida uusi teemasid. Ning Ants Oras seletab nende otsingute puhul kahetseval toonil: „süvenemist on vähe, dünaamika on loitud“. Kuid lugesin uuesti läbi tema viimased „langusaegsed“ luuletuskogud ning pean tunnustama, et Sütiste uuedki luulemotiivid on tihti elamusäratavad, et neidki on poeet suut-

nud väljendada värskelt ning kujukalt. Tema värse leiame meie õige meelejäävaid kirjeldusi, mainigem kasvõi luuletusi „Vana Tallinn“, „Madalmaade rannal“ (Kuu kolletab Maasi kaldal, / suur lihav ja rahulik kuu), „Vana türklane“ (Allah, Allah! lõõ vihan risuks / too vilets Kristust paluv koer) jne. Ja kui Sütiste asub kirjeldama loodusjõudude mässulist võimu, saavutab ta haruldase mõjuvuse („Täitmatu haud“). Tema mõtted ja sümboolika näib Orasele olevat pinnapealne, kuid näiteks luuletust „Idamerel“ lugedes naudime lihtsaid, kuid meeldivaid värse tõsise kunstina. Vahest kõige vaiksem ja tagasihoidlikum Sütiste loomingus on ta viimane luuleraamat, milles nagu oleks tunda väsimust. Kuid ka selles leiduvad südamlikud värnid „Võõrad mõtted“, „Kiri udus“ ning eriti „Ringkäik“ (Siis kevadpäike päevi kuldab / ja nägemusist ärkas vaim — / ma võtsin pihku tüki mulda / ning inimeseks jälle sain.). Ei hakka mina eitama Sütiste ebaõnnestumisi — temal kui otsijal on neid palju olnud, ka „Ringkäigus“ tundub mulle mõnigi värss liigne olevat, kasvõi luuletused „Puškinit lugedes“ (muuseas ka Adamsil ebaõnnestusid Puškini-värnid). Kuid veelgi kordan — poeedi üle otsustatagu ta värsside paremiku põhjal.

Päris lihtselt likvideerib Ants Oras Erni Hiire. „Ta on oma tööriistade jaoks valinud vale ülesande.“ Hiire „pole midagi mõistatuslikku ja ta püüab glorifitseerida tavalist töötavat eestlast“ (milline ironia!), kuid tema värnid ei saavuta oma sihti, „rahvale on ta harilikult arusaamatu, kirjanduseharrastajale liiga vähe kirjanduslik selle sõna hääs mõttes“ (sõrendused minu. B. T.). Kõik on siis korras. Poeet Erni Hiir võib puhata rahus, ta on olnud vaid väärsünnituseks.

Hiljuti mul oli juhus pikemalt sõna võtta Hiire puhul („Uus Eesti“ 26.01.38). Ning jälginud ta loominguteed, jõudsin ma otsusele, et „ta loomisjõud on alles kasvamas“. Ei kuulunud mina Erni Hiire pooldajate hulka, kuid tema luuletuste valimik valmistas mulle — lugejale (mitte kirjanduseharrastajale!) tõsise üllatuse. Nii ürgne on siiski tema loomingu kandepind ja nii veendunult käib Hiir oma rada! Orasele vahest ei meeldi Hiire värsside konarlikkus, kuid selles on tunda tõelist tahet väljendada end, on tunda, et Hiir on otsinud

A. BERGMAN

KOMPOSITSIOON

sõnu ja rütme ega ole olnud rahul mõne vana ja mugava kestaga. Ja ühiskondlik suund, tööeestluse rada on olnud alati ta luule selgrooks. Just Hiire viimane luuletuskogu „Raudvärvid“ annab põhjust loota temalt uusi saavutusi. Just uusi, sest vastandiks Ants Orasele siiski väidan, et Hiirel on olnud saavutusi ka senini. Loetagu sääraseid lihtse ja ehtse paotsega luuletusi kui „Kaugel eemal“, „Kahe sõja vahel“, „Hiiglaslik aeg“, „Poisu“, sääraseid lüürilisi palu kui „Maa“, „Ema“, „Mu maa“ jne. Võib-olla esteeditsevale kirjanduseharrastajale ei ütle midagi südamest tulev paatos, ei meeldigi Hiire värsside raskepärane samm, kuid julgelt ütelda, et ta on õieti tajunud meie eposhi. „Eposh — see on paljupäine kahekümneaastane noorem vend ja targust raamatuist on talle sadakorda armsamad sõjamängud“ lausub üks vene noorpoet. Mitte ainult sõjaline mehisus, vaid ka tahe sooritada rahulikke kangelastegusid on kasvava noorsoo südameis. Eks avaldu see mitmel viisil. Võib-olla moodustab säärane noorsugu fašistlikes mais diktatuuri alustoe, kuid samavanused sooritavad kangelaslende Arktises ning võitlevad vabariikliku Hispaania eest.

Viimaseist lausubki Hiir: „Iga langenu rahvarindest / eemal langend sääl nendegi eest, / kelle tahe on siiras ja kindel / käia rahun tööloomingu teed!“

Samasse poetide generatsiooni kuulub ka Valmar Adams, keda Ants Oras mainib vaid Suitsu, Semperi ja Underi kõrval kui intellektuaalse luule esindajat. Kuid ka Adams, vaatamata oma kiindumusele raamatuisse, on osalt sama „tõugu“ mees kui Sütiste ja Hiir. Küll seisab ta vaimu eest, kuid ta luule on ometi seotud kaasajaga. Temagi võitleb ja teab, mille eest ta võitleb. Ta luule ei ole ilutsemisvahend. Ja see ühendabki teda Hiire ja Sütistega. Tema luuletusil nagu nende omil on palju puudusi, ka tema maadleb värssiga. Tihti ta kirjutab päris siledaid, korralikke luuletusi, kuid mitte neis „rahvusvahelisis“ palus ei seisa ta luule tuum. Ja kaevata lugejate puuduse üle tal ei tarvitse — üks ta luuletusi on saanud meie lendurite marsilauluks. Just isiklikud motiivid — kuid mitte abstraktse, vaid kehastunud isiksuse rõõmud ja hädad on tema luuletuste peateemaks. Dünaamiline isik-

sus aga on võimeline saama elamuste allikaks. Muide on Adamsil õnnestunud luua ka sügavalt läbituntud isamaalisi luuletusi, mis tunduvad oodidena (näiteks „Riigi sünd“ — ja sirgus talupojast sõdur, / kes võitis hiiglasegi taas). Ka Adamsi luule ei ole elukauge, vähemalt oma paremikus.

Nüüd siis vaatleme noor-luuletajaid, kelle nimel õieti Ants Oras võttiski ette sõjakäigu „eluläheduslaste“ kui noorpoetide otseste eelkäijate vastu. Olen juba selle kirjutuse algul nentunud tõika, et Ants Oras ei nimetagi oma kaitsealuseid, välja arvatud Betti Alver. Samuti mainisin, et arvatavad noorpoeedid ei oma mingit üldist nägu.

Võtame näiteks Heiti Talviku — tema hilisem toodang koosneb peamiselt aforistlikest, väga jõulisist lühiluuletusist, mille sisu on otse päevakajaline. Tema kõrval on skeptitsev, kuid omapärase mõtteviisiga, teravapilguline matemaatikust poet Paul Viiding. Samas on A. Orase ülistatud Betti Alver, kelle mänglev värss puudutab küll maailmaprobleeme, kuid ei püüagi neid lahendada ja kelle seisukohaks jääb üldiselt passiivsus.

Nooremate hulka kuuluvad nukrutsev August Sang, kelle värsses on nii musikaalsust kui ka sentimentaalitsemist, siis elujaatav, maiste elamuste väljendaja Kersti Merilaas. Kõrval seisavad veel vormikindel, kuid proosaline eluläheduslane Johannes Sinimäe, hävinevate vanade majade ja soostuva looduse laulik Bernard Kangro, pisut robustne ja ennast veel mitte leidnud A. Vihalemm ja teisedki.

Ants Oras ei jaga neile küll käske ega õpeta neile uut luuletamisviisi, kuid siiski kaitstes nende luule teatud omadusi, püüab ta neid mõjutada. See on aga juba õige vastutusrikas ülesanne.

Betti Alverist kõneleb ta, nagu juba eespool mainitud, eri artiklis. Ning väidab koguni, et „Tolm ja tuli“ etendab kord samalaadset osa kui Suitsu „Kõik on kokku unenägu“, mis jääb „lätteks, kust võib ammutada veel mitmegi põlve vaimne valimik“. Säärane ütlus veel noore poeedi kohta, liiatigi üsna rahulikult kirjutatud artiklis, paneb mõtlema. Meie tunneme Betti Alveri luuletusi ja poeeme, loeme neid tõelise mõnuga, kuid ei mõtlegi seada neid eeskujuks teistele luuletajaile. Meie imetleme küll Alveri

värsside kergust ja painduvust, tema mõttemängu tulevärki, kuid ei soovigi säärase luuletamisuuuna levimist Eestis. Miks? Ants Oras arutab pikalt ja laialt küsimust intellektuaalse luule väärtuslikkusest ja massinimeste mittetaipamisest. Ta toob meile näiteks küll Shakespeare'i sonette, küll Ivanovi luulet, küll Goethe „Fausti“. Ja siiski meie ei veendu Betti Alveri värsside surematuse väärtuses, kuigi tunnistame nende voorusi. Asi aga seisab kõigepealt elutundes. Ja see on Betti Alveri nõrgim koht. Ta elutunne on liiga raamatuline, liiga kirjanduslik. Ta on skeptik, kuid skeptik, kes jääb rahule oma kahtlusega. Meenutagem suurt Voltaire'i — tema tundis inimmõrku paremini kui keegi teine, tema ei uskunud heasse lõppu, kuid siiski võitles kogu eluaeg pimeduse vastu, kaitses süütuid ning manitses võimsaid. Kuid Betti Alveri tunnustab ise, et „mul ei ole üldse pisaraid“ („Ulla“). Ning ta kirjeldabki inimsaatusi, üsna traagilisi, mänglevas toonis. Vastutustunde puudust on märgata Alveri luules. Elu on talle kui luuletajale vaid naljakas. Oma viimaseis värsses ta kirjeldab rõõvleid, elus hukkuvaid isikuid, kes tõeliselt on vaid päevavargad („Pühapäevalaps“, „Ants Ablas“, „Pigilind“ — kes „pidas inglit konstaabliks“). Just päevavargad — inimesed, kel ei olegi hingel patte, sest neil ei ole arusaamist heast ja kurjast. Tema laulik aga „kaob... et altari, mis hulkade eest peidet, / kui viimne usklik ümmardada valgust“. Süüliste kirjeldab oma viimati avaldatud luuletuses ka laulikult, kuid hoopis teisiti:

„Ta rahva hinges selleks sündis siia,
et tõde lõikaks iga mõtte kant,
et hüüdjä hääil ei vaikiks kõrve liival,
et anda kõik ja midagi ei viia
ning surra asjalikult nagu sant.“

(Looming nr. 1, 1938.)

Just pagemine elu eest, just ennast mitte määrada tahtmine on iseloomustav Ants Orase poolt loodud luuletaja ideaalkujule. „Ei ole enam andumust millelegi, isegi mitte maailmumurele“ ja „kandvat ideed või kirge ei näi enam olevat...“

Õnneks need noored, keda niiviisi iseloomustab Oras, omavad siiski elamusi. Vaatame Heiti Talviku teist luuletuskogu — selles on kirge, on

elavat reageerimist kaasajale. „Ei! Kõhklejad kõik üle parda / ja kindlamalt pihku tüür!“ hüüab ta aastal 1934, Eesti kriitilisemal ajal. Ning samal aastal kirjutab ta: „Meie jumal jääb inimekätest voolimata / ja meie tee, mõttekammitaist hoolimata, / viib tagasi ellu“. Hiljem „Orjade kooris“ ta vaid selgitab tahet elada ja võidelda:

„Vajame ahelaid, et neid murda
ikka ning uuest“.

Laps, ära kurda
kasvades välja kallistki kuuest.

Vanaga olgu rahul
raukade meel.

Loomingu pingest kõik liikmed vahul,
noored, me sirgume veel!“

Ka nüüd proosale andunud Paul Viiding ei ole mitte naljatlev targutaja. Tema arvamised ei ole umbmääraselt põiklevad, vaid oma relatiivsuseski selged: „Kuigi arvule, mõõdule, kaalule / on alistet kõik / — pime juhuse mängki / on tõik.“ Ta tunneb selgesti ka passiivsuse laastavat mõju hingele: „Ja jääb sinu ainsamaks palgaks nähtust ja kuuldust ja tuntust nüritet hing!“ Ta tunneb ka raamatuhaiguse hädaohtu — „saanud paberiks on mõtted kuumad / kui laisad, liiva jooksvad kõrvejõed.“

August Sangal on oma elutunne, kuid, olen mitmel korral seda ütelnud, liiga verevaene on see veel. Ta on melanhoolik. „Madalikel istudes / halvab aeg me kire / kõrve liivaluidetes / närbub viimne nire.“ Kuid tal on eeldusi saada heaks luuletajaks — ta värsses on tunda haruldast voolavust, on tunda südame tuksumist, kuigi aeglast. Ning ta suhe eluga on palju otsekohesem B. Alveri omast, ta tajub loodust ja ei targuta. Kuid ta meeoleolutsemine on liiga nukrutsev. Ja kui ta püüab sellest lahti saada, sünnib see närvlikult ja mitte uskuma panevalt — „Mu jumal! Elu! Armastan Sind, metsik sünk! / Sind, vihm! Sind, torm! Sind öö! Sind, meri!“ Viimasel ajal käsitleb ta religioosseid motive. Kuid tema tulevikusuund on alles kristalliseerumata. Kuigi oma hingelaadi poolest lüürilik, ei ole ta veel saanud läbi käia suurte elamuste puhastustulest. Ja siin ei aita teda raamatud.

Kersti Merilaas on hoopis maiseim, hoopis elulisem. Ta esikluuletuski „Loomingus“ lõppes sõnadega: „iga pisike pilveke naerab / va-

na maailm on jälle armund“. Teda ei vii mee-
leheitele pettumused — „Aga süda ikka jälle
kipub / ennast kinkima ja ära andma.“ Ja ta
loodustunne on jõuline, oma sügislaulus ta lau-
sub: „Käed taevani tõstad — ja karjud, ja kar-
jud.“ Ning kogu ta maailmavaade avaldub järg-
mises ridades:

„Ma tean, et see, mis kiusamas mind käib
ei ava end Jeruusalemma kullas,
tee õigem näib
mus eneses ja mullas.“

Mul oli juhus tutvuda trükki mitte näinud
Arnu Vihalemma värssidega. Neis tihti jõhk-
rais luuletusis oli midagi õige töotavat. Mingi
terve, võib-olla liiga naturalistlik maailmavaade
õhkus neist. Ta „Loomingus“ ilmunud luule-
tused ei ole niivõrd iseloomulikud temale, kuigi
ka neis on tunda mahlakust — „su sõnad on kui
tihnikud, kus linnud teevad pesi.“ Tal on julgust
olla ise: „Aga mina tahaksin olla / pigem
võõras kui oma, / hüüdmärk aga mitte / mõni
punkt või koma.“

Hoopis omaette maailm avaneb Hugo Ma-
singu värses, usuliste otsingute ja näge-
muste kujutu, haihtuv, kuid siiski elamusist
võrsunud maailm. Tema ainulaadne fantaasia-
lend on vaba mõttekammitsaist. Ta loob oma
taevast vabalt. Kuid see taevas on ligi maad
ning ta Jumal on elus Jumal, kelle poole ta pöör-
dub nukra palvega: „Issand, vaata puudki hak-
kavad surema... Ütle ise, kuidas ma hüüdma
Sind peaksin, et Sa tuleksid välkudes üle mu
halli maja.“

Jatkub ehk neist noorpoetide iseloomustu-
sist, kuigi kõrvale on jäänud Bernard Kangro
ja Joh. Sinimäe, teisist rääkimata. Mida siis
soovitab neile Ants Oras? Esijoones seesmist
süvenemist raamatute abil. Goethe, Shakespea-
re, Homeros, Sophokles jne. jne. Ega see halb
pole. Maailmakirjanduse lugemine on lihtsureli-
kulegi naudinguks. Karl Marx'ki, kelle peahuvid
olid teisel, armastanud Goethe, Shakespeare'i
ning Aischylose teoseid. Noorpoedile aga on
säärane lektüür otse tarvilik. Selle üle on kir-
jutanud juba Martialis, kelle ajal raamatuid ei
trükitudki: „Sa pole lugenud midagi ja tahad
näida poedina. Ole kes tahes, Mamercus, —
vaid värssisid ära loe“ (muidugi omi). Kuid on
küsimus, kas poet peab olema kirjandusteadla-

ne, kas ta peab lugema kõik. Poedi suh-
tumine raamatutele peab ometi olema tundmus-
lik. On muidugi ka noorpoete, kes elavad raa-
matute keskel. Kuid kas see teeb neid noori suu-
remaks, kas see saab nende loomingu süütenõ-
riks? Meie teame ometi, et kõik suurvaimud on
arenenud eluvõitlusis, meenutagem Baudelaire'i
ning Cervantese valurikkaid elusaatusi. Teame,
et Goethe on olnud Saksa väikeriigi tegelikuks
valitsejaks, tunneme Tolstoi ja Dostojevski
traagilisi hingevõitlusi, rääkimata juba viimase
karmist elust. Just elamuste rohkus oli kõigil
neil tõukeks loomingule. Mis on selle kõrval
mõnest auhinnast ilmajäämine või kirjanduslik-
kude vastaste intrigeerimine, mida nii tõsiselt
võtab Ants Oras.

Ja siin tõusebki küsimus, kas raamatutarku-
sust üksi aitab poediks saamiseks? Kas laena-
tud teadmiste rohkus teeb targemaks? On ju
kerge saada targaks raamatute abil. Kuid vaid
inimene, kes on oma kogemuste põhjal õppinud
hindama maailma, saab tõeliseks isikuks.
Ning iga kunsti taga peab seisma isik. Ei taha
ma eitada raamatute tähtsust — nad on osa
meie elust, kuid vaid osa. Raamatute taga ko-
nutamine nüratab viimaks hinge, teeb selle tui-
maks. Raamatuidki tuleb lugeda värskes a n d m
u s e g a, kuid seda suudab vaid elav, jõuline
isik.

Veel üht soovitab Ants Oras noortele — vor-
mikultuuri. Muidugi, see on eeltingimuseks
igale kunstiloomingule, see on alus, aga ka
ainult alus, millele toetub kunst. Ning välise
vormi kultuur on kaheteraga mõök. Võib pee-
nuseni ära õppida mõni luuletamisviis, võib
õppida kirjutama veatuud värse ning seejuu-
res mitte saada poediks. Et värssid, olgu nad
nii korralikud kui tahes, ei moodusta veel luu-
let, näeme selgesti Joh. Sinimäe mõndagi luu-
letust lugedes. A propos — hästi kirjutamine
ei tähenda veel vormi täiuslikkust — rütm peab
vastama ka luuletuse sisule. Ning selle vastu
patustab Betti Alver. Tema hüplev rütm on
hästi sobiv ta poeemele, iseäranis kergesisulisile
(„Pirnipuu“, „Lugu valgest varesest“), kuid
kirjutada tõsiseist asjust säärseis lühikesis ri-
dades ei tohiks. Ants Oras on vaimustatud luu-
letusest „Maailma saatust alati“. Minagi loen
neid ridu mõnuga, kuid võtta neid tõsiselt ei
saa — segab rütm. Ja et ma olen kord haka-

nud arvustama Betti Alveri värsse, olgu mulle lubatud veel paar märkust: esiteks barbarismide rohkus, mille eest on hoiatanud juba klassilise luule seaduseandja Boileau, segab lugejat, teiseks häirib tema kurikuulus intellektuaalsus, mis muutub kuivuseks. Üldse Alveri luuletused on üleküllastatud võrdlusist.

Kuid pöördugem vormiprobleemile. Ants Orase poolt kiidetud noorte värsste „täiuslikkus“ on õige suureks hädaohuks nende loominguks. Sest lõppude lõpuks — riimi kohus on olla orjaks (ütleb Boileau). Just võidelda tuleb vormiga, just otsida vastavaid rütme ja sõnu. Ja see otsimine sünnib vaevaliselt. Noorpoetide laitmatud värsid aga on oma mõjul üksluised. Ja ega hästi kirjutamises ei seisa veel luule. Pariisis elutseb praegu mõnikümend noort vene värsiseppa, kes kõik kirjutavad korralikke luuletusi, kuid ei leidu nende seas sääraseid, kes liigutaks südameid, kuigi mõnegi värsid ei ole halvemad Betti Alveri omadest (tuleb arvestada ju vene luulekultuuri kõrget taset). Ning samas Pariisis elanud, kuid noorelt hukkunud (25-aastaselt), Nikolai Gronski konarlised värsid lendureist, alpinistidest, pühakuist ometi vaimustavad lugejaid oma ebatäpseist rütmest ja riimest hoolimata. Meiegi luules on säärane juhus olnud — kuigi Jakob Liivi värsid on laitmatud, loeme meie siiski ta venna Juhani katkendlikke luuletusi ja ammutame neist inspiratsiooni.

Milles siis seisab luule tuum? — Selle mõjuvuses, looja elutunde intensiivsuses. Ja selleks, et mõjuda, peavad luuletused vastama ajavaimule, peavad reageerima nii või teisiti kaasajale. Ei tähenda see sugugi Ants Orase poolt nii kardetud pärivett-ujumist. Mitte väliselt ei peatajuma luuletaja epohhi, vaid hingeliselt. Ja seda on tunda nii Barbaruse kui ka Hiire toodangus, on tunda ka Heiti Talviku luuletusis. Mida aga pakub meile näiteks Betti Alveri luule — küll üsna vaimukat, küll üsna huvitavat mõttemängu, kuid isiku elutunnet, kes vaid vaatleb ümbrust ja naljatleb selle üle. Ei ole see mitte elukauge luule, müstilise maailma tajumine, nagu see on Hugo Masingul, kelle värsid on küll arusaamatud esimesest pilgust, kuid kelle luuletus on tunda seesmist mõtteküllust, vaimulma lopsakust, ei, see on vaid iroonitsemine õndsas Heinrich Heine vaimus. Kuid see heine-

lik maailmatajumine, see ebaotsekohe surenda ja maailma vastu ei ole ajakohane. Liiga tõsine on meie aeg selleks, meie aeg nõuab kaaluvaid värsse. Maailmasõjale järgnenud vaimse spekulatsioonide ajajärk on möödas. Ants Oras vaatab küll üleõla „vanavarale“, kuid ta ei märkagi, et Betti Alveri värsides on küllaltki „esemelised vanavara“, kuigi välismaise euroopaliku päritoluga. Mitte iga pärisnimi ja iga barbarism pole õigustatud tema luules. Milleni viib säärane luuletamisviis, näeme näiteks Aleksei Ranniti puhul. Otsekohene olles, pean ütleva, et vaid Alveri ilmne andekus päästab säärast euroopalikku luulet muutumast provintslikuks. Just provintslikuks — sest provintsi elatab end vaimset suurlinnade kultuuri jätsidest.

Ei ma eita puhta kunsti olemasolu, *l'art pour l'art* luule võimalikkust. Kuid säärane ülipeen luule on vaid harulduseks. Seda tahtlikult kultiveerida oleks vääri. Meie naudime Verlaine'i ja Batjuškovi värsse nende musikaalsuse tõttu, meid õilistab Shelley, Baratõnski ja Tjutševi sügav mõttelüürika. Kuid ega meie noorte poetide loomingus ei olegi mingeid viipeid säärase kunsti poole.

Maailmamure luule aga, omaenda kahtluste ja teiste tarkuste värsistamine, tõesti ei tasu end ära.

Sest luule eesmärgiks on ometi, nagu ma alguses juba ütlesin, lugejate hingede üllastamine, nende elutunde süvendamine. Ja seda ei anna meile paljas intellektuaalne mäng. Ma ei räägi siin mõttelüürikast endast, see on täiesti õigustatud ja tarvilik, kuid selleks, et luuletada maailmast, meie olemasolu küsimusist, peab palju läbi elama ja läbi tundma. Sügavused ei tule iseenesest — olen selles Ants Orasega ühel nõul, kuid mitte raamatute kaudu ei saavuta meie neid. Mõttelüürika jäägu küpsenud isiksuste luuleks. Noortele jäägu siiski tundmuslik luule — otsekoheste elamuste viljana. Kuid meie noori ähvardab oma rüppe haarata see tuimus, millest räägibki Oras juba tsiteeritud lauseis. Ja selle tuimuse vastu ei saa võidelda väljastpoolt. Luule vajab avarusi, laia hingeelu. Ja seda ei saavutata raamatute kaasabil, mitte ka analüüsi teel. Tundmusi on tarvis kultiveerida, nende pooldest oleme vaesed — seda ütles ka intellektuaalse luule esindaja Valmar Adams. Et saada

Euroopa vääriliseks, ei puudu meil intellekt, puuduvad vaid tundmused.

Ja asjata laidab Ants Oras Sütiste teed — uute muljete kogumise teed. Ning samuti eksib ta mõistes hukka elulist luulet (elulähedus on halb sõna). Ma ei räägi siin rühmitusist, vaid suunist. Ning ega üksnes Sütiste-Hiir ole elulise luule esindajaiks. Mainimata Barbarust, kellest juttu oli eespool, kas ei ole ka meie kodulaulikud — Artur Adson ja Hendrik Adamson — tihedalt seotud eluga, oma rahva, ta looduse ja keelega. Just viimast tuleb mainida — keelevaist on igale luuletajale hädatarvilik ja nii mõnigi vana ja noor meie poeetkonnast patustab keele vastu, mitte selle puhtuse, vaid just elulisuse vastu.

Et oleme juba kord luule sisu probleemi juures, puudutan ma seda pikemalt. Meie noorpoetide luulemotiivid on siiski liiga vähearvulised. Olemasolu küsimus ja isiksuse traagika ei moodusta veel tervet elu. On väidetud, et luule käsitleb lõppude-lõpuks vaid kaht elumomenti: surma ning armastust. Ka sellest seisukohast väljudes ei kasuta meie noorpoeedid kõiki motiive. Eriti vaene on nende armastuslüürika, mis on ometi luule emamaid. Vaid Kersti Merilaas ning vähesel määral ka August Sang laulavad armastusest ja needki harva. Armastuslaule puhtal kujul leiame nüüd vaid Ed. Visnapuu loomingus. Tema viimane luuletustekogu sisaldab õige läbituntud luuletusi kogu inimest haaranud armuvalust ning -janust. Kuid surma ja armastuse kõrval õilistavad meie hingi ka teised suured tundmused — tung saada vägevaks ning kuulsaks, tung võidelda, tung avastada ning vallutada maid. Säärast pateetilist luulet esindas juba Pindaros; kangelaslikkudest meresõitjaist lõi oma mõjuva eepose Camões; sama suursugune vaim elustas ka prantsuse klassikute teoseid. Juba mainisin, et meie aeg on suurte sündmuste aeg. Ei saa meie elada rahulikult ning muretult. Mõõdunud on ajad, mil nähti tulevikus vaid jätkuvat edu ning elu mugavnemist. Ning on tõusmas ka meie ephohile vastav luule.

Alverlik ironia oma targutavas jõuetuses tõesti ei ole ajakohane. Ei saa kõrvutada tema

mänglevaid värse näiteks Alle tõesti „karmide rütmidega“ ega Jaan Kärneri ajalaulega. Iroonitsev, elupagulaslik luule ei oma praegu õigust tähelepanuks ega väärtustamiseks.

Kuid mitte ükski inimesed ja nende saatused ei vaimusta meid, ka loodus, selle vägevus, selle stiililine ühtlus võib inspireerida poeete hümneks ning oodeks. Reageerimist loodusele leiame nii Sanga kui ka Merilaasi, nii M. Raua kui ka B. Kangro värses, kuid ülemlaul loodusele puudub eesti luules, samuti võiks leiduda kirjeldusi kalurite ning meremeeste elust, mis vastaksid Mälgu novellele.

Veel üht küsimust tahtsin puudutada — pateetilise luule aineks võib olla ka rahva minevik. Isiklikult arvan, et poeem juba oma luulelisisuse tõttu rohkem sobib ajalooliste motiivide käsitlemiseks kui tõiku nõudev romaan. Underi ballaadid olgu siin eeskujuks.

Eespoolloodust selgub meie noorpoetide loomingu avaldumise võimaluste rohkus. Kuid selleks on nõutavad ka eeldused.

Ei saa eitada noorte andekust, kuid ega see ükski tee inimest poeediks. Poeediks saadakse vaid siis, kui oma elamusi suudetakse teisele sisendada, kui suudetakse panna kasvõi väheste luulearmastajate (mitte harrastajate) südamed tuksuma või õilistatakse nende hingi puhta luulerõõmuga. Targutamine, olgu ta nii peen kui tahes, ei saavuta seda. Elu tuleb õppida armastama kõigi ta hädade ning rõõmudega, kogu ta kaduvuses. Ja siis tuleb julgelt astuda võitluse oma aadete eest, mitte kohkudes mõttest, et ka need ei ole igavesed. Inimlikuks saada on suur elukunst, sest inimene ei ole mitte antud olukord, vaid eesmärk. Mis kasu on seejuures arutlusist? Elu tuleb kas eitada või jaatada, kuid mitte ironiseerida ta üle.

Ning olen juba maininud, et meie raske, vastutusrikas aeg nõuab mehisust, nõuab endausaldust, nõuab tahet võita või surra.

Kas noori (kaua me oleme veel noored!) ei inspireeri siiski Barbaruse read:

„Kui rünnata tulevikku — üle minu haua, meenutage! moodustan vaid hüppelaua...

sedasi,

edasi!“

Ernst Särgava 70-aastane

1

Koolimees ja kirjanik Karl Ernst Särgava - Peterson pärineb Pärnumaa haritumast ja jõukamast kihelkonnast Vändrast, kuhu tema esivanemad asusid elama Põhjasõja aegu. Kirikuraamatud ja revisjonilehed viitavad, et Petersonide suguvõsa algkodu lähtub Suure-Jaani kihelkonnast Taevere vallast. Kuna Suure-Jaani kihelkond sai Põhjasõjas tublisti kannatada, rändasid mitmed perekonnad lääne poole, kus oli sõjaohu väiksem. Neil põhjusil siirdusid ka kirjanik Särgava esivanemad — Hans ja Mari — Taeverest metsatagusesse Vändrasse, kus nad valisid endile elukohaks endise omaniku poolt mahajäetud Särgava, praeguse Särghaua talu.

Rahvasuu teab kõnelda, et Ernst Särgava jutustamisande ja luuledispositsiooni algjuured ulatuvad tema kaugete esivanemateni. Kirjaniku vana-vanaisa Jaan oli elava luulelennuga jutumees, kes andus niivõrd rahvajuttudele ja -lauludele, et talu majapidamine jäi lohakile ja läks allamäge. Tema poeg Aado, E. Särgava vanaisa, kes oma suure tööinuga ja paindumatu iseloomuga esindas eesti tüsedat taluperemehetüüpi, viis Särgava talu uuesti õitsele. See isevalitsejalik talunik suhtus koguni teatud põl-

gusega rahvaluule repertuaarile, mis lauda ei kata ega kõhtu täida.

Kirjaniku isa Jüri Peterson (sünd. 19. mail 1844) oli enam huvitatud koolimehe kutsest ja kirjandusest kui põllutööst. Tema täheldatavad vaimsed interressid said teatavaks kohalikule pastoreile Ernst Sokolovskile, kes kutsus noormehe kirikumõisa valmistuma koolmeistri ametiks. Jüri Peterson edenes õpinguis hästi, ainult saksa keel tegi talle raskusi. Saksa keele vähese oskuse tõttu ei usaldanud Sokolovski teda määrata kurtummadekooli juhatajaks-õpetajaks, vaid seadis tema Vändra külakoolidesse ametisse. Noor külakoolmeister J. Peterson abiellus 9. juulil 1867. a. läti soost pereneitsi Lisette Birsgall'iga (sünd. 26. märtsil 1842), kellega ta oli tutvunud Vändra kirikumõisas. Nende esimese pojana sündis 17. aprillil kell 12 päeval 1868. a. Vana-Vändra Sillaotsa külakoolis Karl Ernst Peterson, tulevane eesti kirjanik ja koolimees.¹⁾

Aasta 1868 on tuntud suure nälja-aastana Liivi- ja Eestimaal. Suvel oli säärane põud, et kõik kaevud olid veest tühjad. Väikese Ärni mähkmeid käis ema 3—4 kilomeetrit eemal pesemas.

¹⁾ Vändra koguduse sünnimeetrika järgi. Seejuures olgu tähendatud, et teade, nagu oleks sündinud E. Särgava Kadaka koolimajas, ei vasta tõele.

Sama aasta sügisel määrati Jüri Peterson Vana-Vändra Kadaka kooli, kus ta töötas kuni vanaduspäevadeni. Seal kasvasid, omandasid alghariduse, võtsid looduslikke mõjusid vastu ja sirgusid noormeesteks tema kolm poega — Ernst, Villem ja Otto.

Koolmeister Jüri Peterson ehk Kadaka Jüri, nagu rahvas teda nimetas, oli ümbruskonna valgustatunaks peaks hoolimata oma vähesest kooliharidusest. Ta oli humaanne pedagoog, kes lapsi kasvatatas hea ja kindla sõnaga, ilma et tal oleks tarvitsenud kasutada karme peksuvahendeid, mis tolleaegses koolis olid laialdaselt tarvitusel. Kasvandikud ei unustanud oma heatahtlikku õpetajat ja kinkisid talle 25 aasta ametijubeli puhul uue põllutööriista — s o r g a d r a. See haruldane põlluharimisvahend valmistas Kadaka Jürile kui tegelikule põllumehele kirjeldamatut rõõmu. Kadaka koolikoha harimine ja viljastamine moodustas ju tema eluülesande laste koolitamise kõrval. Vändra vanemad inimesed kiidavad Kadaka Jüri kõnepidamise-oskust niihästi lasteristimiste kui ka surnu kirstupanemise puhul.²⁾

Ärkamisaja suursündmustest, eriti J. Hurda õhutatud vanavara kogumisest võttis Jüri Peterson agarasti osa. Juba 1868. a. pani ta kirja etteütlemise järgi 38 rahvalaulu, andes neile üldpealkirjaks „Vannad Eesti Laulud“. Lisaks rahvalauludele kogus ta järgmisel aastal rahvajutte, vanasõnu, teateid ebausust jm. Selle korralikult üleskirjutatud ainesniku kogusummas 153 lehekülge, saatis ta 1876. a. Eesti Kirjameeste Seltsile. Veel suurema õhinaga lähetas J. Peterson sõnalist vanavara Jakob Hurdale endale, saades vastutatuks „Vana Kandle“ köited.

Lähemalt jälgides Jüri Petersoni saadetud materjali, paneme tähele, et ta on ainesniku ülestähendamisel täpselt järginud Hurda poolt antud juhendeid: 1) ta on sõna-sõnalt ja täht-tähelt kuulnud rahvaluulepalad üles kirjutanud, seejuures murdelisi jooni koguni transkribeeris

des ja 2) ta on ülestähendusi teinud kõikidelt sõnalise vanavara aladelt, alates rahvalauludest ja lõpetades elava rahva-keelega. Kogusummas leidub Eesti Rahvaluule Arhiivis 412 lehekülge J. Petersoni lähetatud rahvasuust kogutud ainesnikku.

K. A. Hermannile saatis Jüri Peterson lauluviise, millest ta suurema osa oli rahvalt kuulnud, vähema osa aga ise loonud. Üldse oli Kadaka Jüri silmapaistev laulumees, kes lõi Jakobsoni „Kooli Lugemise raamatu“ lauludele viise, et need luuletused õpilastele paremini meele jääksid, ja kes juhatas ka kohalikku laulukoori. Et mõisaga head vahekorda sobitada ja säilitada, käis Kadaka laulukoor sealset mõisahärrat Alexander v. Ditmari ja tema perekonnaliikmeid sünnipäevade puhul lauluga üles äratamas.

2

Ernst Särghava-Peterson oli näojoontelt, mustalt nahajumelt ja iseloomult suuresti oma isasse. Emalt aga päris ta elava ja impulsiivse temperamendi.

Mõlemad vanemad juhatasid väikest Ärni varasemast lapsepõlvest peale veetlevasse jutumaailma. Isa jutustas mitmesuguseid tondi- ja rahaaugujutte, ema aga imelugusid omaenda seiklusrikkast minevikust. Kõik see kiskus niivõrd kaasa, et Ärni oma kujutlusis elas rohkem salapärasest jutuvaldkonnas kui reaalses ümbruses.

Kui poiss oli 7-aastane, võttis isa ta teiste laste sekka koolituppa. Oma isalt õppis tulevane kirjanik lugemist, kirjutamist, piiblilugusid, katekismust, vaimulikke ja ilmlikke laule, rehkendust, maateadust ja ajalugu.

Vallakool lõpetatud, astus Särghava 1878. a. sügisel Vändra kihelkonnakooli, kus oli juhatajaks J. Lüdimois. Vändra kihelkonnakoolis paistis ta silma oma heade kirjanditega ja harukordse huviga

²⁾ Linda Kull, „Vana-Vändra Kadaka algkooli kroonika“. Riigi Keskarhiivis.

kirjanduse vastu. Ta luges tähelepandava vaimustusega J. Lüdimoisilt laenatud Grimmi ja Anderseni muinasjutte, mis talle näisid Kreutzwaldi omist märksa kütkestavamatenä. Särgava, kes oli ealdasa teistest noorem, sattus kaasõpilaste mõju alla, kes tulid toime lubamatute vallatuste ja üleannetustega. Selle tagajärjel oli ta sunnitud 1882. a. lahkuma Vändra kihelkonnakoolist.

Isa soovil jätkas Särgava oma õpinguid Tori kihelkonnakoolis, mis oli õpetusliku ja kasvatusliku taseme poolest kõrgemal kui Vändra kihelkonnakool. Seoses kihelkonnakooli vahetusega toimus ka õppekeele muutus: Vändras õpetati aineid eesti keeles, Toris aga saksa keeles. Tuli tahestahtmata saksa keel ära õppida, et teistele järele jõuda ja nendega sammu pidada.

Kui seni oli Särgava lugenud vaid näppusattuvaid raamatuid, siis kujunes Toris temast teadlik kirjanduseharrastaja. Oma koolikaaslase Jüri Tilga vahetalitusel sai ta Tori kirikukooli õpetajalt Tambergilt lugemiseks maailmavaatelisti probleeme selgitavaid teoseid, millest olgu nimetatud L. Büchneri *Kraft und Stoff*, E. Haeckeli *Natürliche Schöpfungsgeschichte* ja D. F. Straussi *Der alte und der neue Glaube*. „Neid lugesin salaja ja siis tärkas minusse uus ilmavaade“, lausub Särgava. „Tekkinud oli protestivaim, mis vaatab või õpetab asjade peale vaatama teisest seisukohast... Seda aega loen ma enesele esimeseks arenemise aluseks: uue ilmavaate tekkimine, tume, ilma selgete piirjoonteta.“³⁾

1883. a. jõuluks lõpetas Särgava Tori kihelkonnakooli ja asus otsekohe kooliõpetaja ametisse Kadakal omaenda isa asemikuna. Isa oli vahepeal haigestunud. Koolitöö oli 16-aastasele noormehele küllaltki pingutust nõudev, aga see ei heidutanud teotahelist Särgavat. Isa nõudis, et ta iga tunni peenusteni ette valmistaks ja küsimused ning vastused kirjalikult üles tähendaks. Säärane tundide prepareerimisviis oli talle kui tule-

vasele pedagoogile vajalikuks eelharjutuseks.

Noore asetäitja - õpetajana alustas Särgava ka oma seltskondlikku tegevust. Ta juhatas laulukoori ja oli tegev näidendite ettekandmisel. Samuti oli ta sisemiselt haaratud kodumaa poliitilisest ja kultuurilisest liikumisest. Tollal oli küll läheneva venestuse mõjul eestlaste rahvuslik võitlustahe murtud, aga ärkamisaja järellained pesitsesid veelgi rahva hinges, kihutades teda vastupanule välissurve vastu.

Et luua eeldusi seminarini pääsemiseks, õppis Särgava 1885/86. kooliaastal Vändra kihelkonnakooli juhataja Anton Jürgensteini juures pedagoogikat, matemaatikat ja ajalugu, muidugi mitte emakeeles, vaid saksa keeles, nagu neid aineid õpetati seminariski. Pärast tunde selgitas Jürgenstein Särgavale poliitilisi küsimusi ja kirjanduslikke probleeme. Need vestlused pakkusid viimasele palju äratavat ja juhatavat. Nagu Särgava ise tähendab, on Jürgenstein temasse kõige rohkem mõjunud.

Venestuse tulekul soovitas Vändra õpetaja Sokolovski, kes suurt hoolt kandis koolide korraldamise eest, Kadaka koolmeistrile Jüri Petersonile, et ta saadaks oma vanema poja Ernsti Tartu venekeelsetele pedagoogilistele kursustele, sest varsti määratavat kõigisse koolesse õppekeeleks vene keel. Esialgu oli J. Peterson sellele kavatsusele vastu, kartes, et poeg võõra kooli mõjul võib venestuda; andis aga peagi oma nõusoleku, kui ta oli küsimust kainelt kaalunud. Ja Särgava sõitiski 1886. a. Tartu, kaasas Sokolovski kingitud 50 rbl.

Pedagoogiliste kursuste juhataja Frantzeni ettepanekul astus Särgava Tartu vene seminarini, mis jagas talle niihästi pettumusi kui ka vajalikke eelteadmisi pedagoogiliseks tegevuseks. Esimesel õppeaastal pakkus seminar Särgavale võrdlemisi vähe uut, sest ta oli selle kursuse iseõppijana läbi võtnud. Seepärast

³⁾ V. Ridala, „Eesti kirjanduse ajalugu“ III, lk. 207—208.

jäi talle palju vaba aega, mida ta kasutas kirjanduse lugemiseks ja kirjanduslike katsetuste sepitsemiseks.

Esimesi argseid katseid kirjatööde alal tegi Sārgava juba Kadakal. Kuid seminaris kokku puutudes kirjandushuviliste kaaslastega nõgu Tõnu Sander jt., hakkas ta pidevalt katsetama kirjanduspõllul. Kõigepealt tõlkis ta saksa keelest eesti keele inglise kirjaniku E. L. Bulweri jutustuse *Pompeji viimased päevad*, mis ilmus lühendatult „Olevikus“ (1887). Kuna eesti seminaristid pidasid sageli ägedaid vaidlusi ajalooliste jutustuste üle, mis moodustasid tolle aja kirjandusliku põhižanri, asus ka Sārgava ajaloolist teost koostama. Tal oli koguni kavatsus kirjutada neid mitu, et kujutada efektselt ajaloolisi sündmusi ja tegelasi. Esimeses töös *Kaupo* tahtis ta näidata isamaa reetmist tahte nõrkuse pärast. Sārgava kirjutaski umbes sada lehekülge kavatsetud *Kaupo* valmis. Aga tal polnud küllaldaselt ajaloolisi teadmisi, et ta oleks usutavalt ja tõepäraselt saanud tolleaegset eestlaste elu-olu kirjeldada, ja seepärast ta jättis töö pooleli.

Tori kihelkonnakoolis omandas Sārgava saksa keele, Tartu seminaris aga vene keele, mis avas talle tee vene kirjanduse juure. Teda veetlesid eeskätt L. Tolstoi teosed oma probleemistiku ja ideestikuga, Gogoli elavad kirjeldused ja Dostojevski psühholoogilised arutlused. Vene kirjandustoodete tõukel hakkas ta kodumaisi olusid nägema sügavamalt ja avaramast vaatekohast, kui ta seda varem oli teinud.

Sārgava kui idealistliku põhivaatega seminarist lähenes elunähtusile eetilise vaatepunktist. Ta pani Tartus tähele, kuidas elujanuline noorus sattus joomakire ajal paheliste omaduste küüsi. Hoiatussignaalina eesmärgitult ekslevale noorsoole kirjutas Sārgava 1888. a. oma esikjutustuse *Viulunik*, mis trükki pääsis alles 1895. aastal pealkirja all *Ei iialgi!* Selles romantilises ajaviite-

jutus, kus pakutakse sentimentalismi ja naturalismi vahel kõikuvaid väheveen- vaid elupilte, pole kirjaniku väljendusviis veel kujunenud küpseks ega selgeilme- liseks.

Seminari viimases klassis kerkis Sārgava ja tema kaaslaste omavaheliste vaidluste peateemaks vene keele küsimus eesti koolides. Nõjatudes Kome- niuse vaateile jõudsid seminaristid ühi- sele otsusele, et algkool peab olema emakeelne. Neid seisukohti selgitas kir- jalikult arutleva referaadi kujul Sārgava, kelle käitumine hinnati karistusena lõpu- tunnistusel rahuldavaks. On endastmõis- tetav, et säärase halva diplomiga pol- nud kerge teenistuskohata leida.

3

Seminariuksed suletuna seljataga ja „hundipass“ taskus, nii saabus Sārgava 1889. a. kevadsemestri lõpul Kadaka koolimajja. Kohasaamise lootusi ei jul- genud ta üldse endas hellitada, ta oli valmis leppima abilise kohaga isa juu- res. Kuid A. Jürgenstein, teada saanud, et äsjalõpetanud seminarist Sārgava on kohata, kutsus ta Vändra kihelkonnakoo- li õpetajaks, millisele kohale ta kinnitati 20. sept. 1889. a.

A. Jürgensteini juhutatavas Vändra ki- helkonnakoolis võis Sārgava palju juure õppida ja kirjanduslikul ning poliitilisel alal end täiendada. Mõlemad kir- jandushuvilised pedagoogid arvasid teineteise käsikirjalisi töid, hindasid loe- tud kirjandusteoseid ja sõelusid kodu- ma poliitilisi päevaküsimusi. Jürgen- steini raamatukogu kaudu tutvus Sārga- va Schopenhaueri filosoofiliste teostega ja J. Scherri raamatuga *Menschliche Tragikomödie*, mis suuresti mõjuta- sid tema maailmavaate kujunemist. Li- kudes Vändra aleviku ja selle ümbruse mitmepalgelises seltskonnas, õppis Sārgava lähemalt tundma inimkaraktereid ja nende tegumoodi. Neid tähelepane- kuid kasutas ta hiljem teoste loomisel. Käsikäes Jürgensteiniga võitles ta saksa

keele vastu, püüdes seda välja tõrjuda Vändra kadaklikest perekonnist. „Visa võitluse järele“, kirjutab A. Jürgenstein, „viisime meie eesti keele seltskondlikes läbikäimises Vändras aegamööda võidule.“⁴⁾

1891. a. algul lahkus Särgava jäävalt oma kodukihelkonnast Vändrast ja asus õpetaja kohale Sindi ministeeriumikooli. Uues asukohas Sindi vabriku külje all avanesid Särgavale senisest palju nõudlikumad ülesanded. Õpilased, enamalt jaolt vabrikutöölise lapsed, olid omapead kodus üles kasvanud ja selle tagajärjel väga üleannetud. Nende distsiplineerimine nõudis noorelt õpetajalt kindlat kätt ja otstarbekat takti. Tööliselamuis aga lokkas joomine, mille vastu alustas Särgava lakkamatut võitlust, kutsudes ellu Sindi Karskusseltsi. Seltsitegevus oli niivõrd aeganõudev, et Särgava üldse ei saanud mahti teoseid luua. Nagu kirjanik ise mäletab, kirjutanud ta paar jutukest ning saatnud „Postimehele“, aga nad polevat ilmunud. Sindi vabriku direktori üliõpilasest poja A. Nuthi vahendusel luges Särgava J. Scherri maailmakirjanduse ülevaadet *Allgemeine Geschichte der Literatur*, mille alusel ta täiendas oma lünklike teadmisi kirjandusvooludest ja -ajajärgudest.

Sindist siirdus Särgava 1893. a. Põltsamaa Aleksandri kooli, kust luuletaja Jakob Tamm oli parajasti lahkunud. Enne seda korraldas ta suvel matka Soome, peatudes lühemat aega Helsingis, Viiburis, Imatral ja Peterburis.

Põltsamaal sattus Särgava vene seltskonda, mis talle esialgu tundus päris talumatuna, sest ta oli seni liikunud kas puht-eesti või kadaklikus ringkonnas. Seda tihedamasse kontakti astus ta õpilastega, kes olid tõsised patrioodid. Eesti keele õpetajana püüdis Särgava õpilaste rahvuslikku meelsust tugevdada ja elevel hoida. Sedasama eesmärki taotles ta ka koorilauluga, mida ta koolis juhatas.

Põltsamaa ajajärgul oli Särgava elavas kirjavahetuses A. Grenzsteiniga, na-

gu nähtub vastavaist „Kirjakogudest“. Ta saatis „Olevikule“ kaastööd ja toetas Grenzsteini reaalspoliitilist suunda. „Meie asi olgu tasa ja targu tööd teha,“ kirjutab Särgava 1899. a. Grenzsteinile.⁵⁾

1895. a. sügisel abiellus Särgava Anna Tohvriga, kellega ta tutvus Sindis. Tema abikaasa oli kirjanduslike huvidega ja oli abiks teoste ümberkirjutamisel.

Mõisnike ja talurahva olukorra kontrastide kuristik paistis Põltsamaa ümbruses kõigile vaatlejaile reljeefselt silma. Mõisas valitses ääretu toredus ja pillamislust, taludes ja popsihüttides aga nälg, viletsus ja vaesus. See ühiskondlik ülekohus riivas valusasti Särgavat — ta otsustas neid elupaiseid kujutada novellisarjas, et lugejate silmi avada talurahva raskele sotsiaalsele oludele. „Ja ühel ilusal päeval,“ kirjutab Särgava, „istusin laua taha ja kirjutasin *Marjad silmas*, segu Vändra ja Põltsamaa elust,“ alustades jutu Jesaja tähendamissõnaga: „Nad on kõik pimedad... Nad vaatavad oma tee peale, kõik hoopis omakasu peale.“ Umbes kuu aja pärast (1898. a. suvel) koostas Särgava oma *Paisete* seeria teise jutu pealkirja all *Ühe härja elulugu*, milles ta võrdles rendiperemehe viletsat elusaatust härja elulooga.

Novellidega *Marjad silmas* ja *Ühe härja elulugu*, mis ilmusid *Paisete I* andes 1899. a., alustab Särgava uue suuna niihästi omaenda toodangus kui ka kogu eesti kirjanduses. Siitpeale asendus romantiline ilutsemine naturalistliku käsitluslaadiga. Läbi eesti kirjanduse kajas äge ühiskondlik protestihüüd: „Rahval on marjad silmas, ta on nagu härg, keda viiakse tapale.“⁶⁾

Paisete teises andes ilmus naturalistlikku laadi novell *Issanda kiituseks* (1900) ja kolmandas andes lühijutt *Tulge appi* (1901). Kummaski novellis jätkas Särgava ühiskondlike olude ja elu varjukülgede piitsutamist, heites helki vaimulike ja

⁴⁾ A. Jürgenstein, „Minu mälestused“ I, lk. 137.

⁵⁾ A. Grenzsteini „Kirjakogud“ EKLA.

⁶⁾ Fr. Tuglas, „Kriitika“ II, lk. 184.

vagatsejate taluperemeeste pahelistele kalduvustele.

Jutuseeriaga *Paised* saavutas Sārgava üksmeelse kirjandusliku tunnustuse. Autorile oldi tänulikud, et ta oskas tõsielulisi pilte naturalistlikus lopsakuses esitada ja elupahesid kaasakiskuvalt paljastada.

Põltsamaa Aleksandri kooli tabasid muudatused käesoleva sajandi algul — senini üldhariduslik kool tehti põllutöökooliks. Kuigi Sārgava oli ühe suve õppinud Venemaal kõrgemas põllunduslikus koolis aiandust ja omandanud tegeliku aedniku tunnistuse, leidis ta, et ta meelsamini töötaks üldhariduslikus koolis.

Sārgava ammuseks igatsuseks oli pääseda Tallinna, aga kooliülemus ei tulnud sellele soovile vastu. Seepärast pidi ta vastu võtma koha maal, nimelt Kose Uuemõisas, kuhu ta saabus 1902. a. sügisel. Kosel juhatas Sārgava tagajärjekalt ministeeriumikooli ja võttis agarasti osa sealsest seltskondlikust tegevusest,

Tollal hakkasid Tartus ilmuma „Uudised“, mille toimetaja P. Speek pöördus palvega Sārgava poole, et ta kirjutaks ajalehele pikema jutustuse, lubades selle eest honorari 300 rbl. Sārgava võttis selle meeldiva ettepaneku vastu ja asus looma uudisjuttu *Rahvalgustaja*, mis 1903. a. hakkas ilmuma „Uudiste“ joone all. Eri raamatuna pääsis see Sārgava pikem novell trükki 1904. a.

Rahvalgustaja peaprobleemiks valis Sārgava karskusseltside tegevuse selgitamise, seejuures kasutades isiklikke tähelepanekuid Sindist, Vānдрast ja Põltsamaalt. Nagu tema eelnevad teosed nii oli käesolevki silmahakkava kõlbelise tendentsiga. Kirjanik püüdis näidata, et rahvalgustamine võib tagajārgi anda alles siis, kui seltse ei kasutata ainuūksi kooskāmiskohana, vaid seal kasvatakse inimesi eetilisel vārtuslikeks kodanikeks.

Rahvalgustaja pakub rea huvitavaid tüüpe, mis on enamasti joonistatud elavate

eeskujude järgi. On tähelepandav, et autor teose peategelaste kaudu teeb katset hinnata ka tolle aja edumeelset ja radikaalset poliitilist suunda, avaldades ilmset poolehoidu käremeelsele ühiskondlikule kreedole. Mis *Rahvalgustajat* teravasti eraldab Sārgava teistest lühijuttudest, on selle kindlailmeline ja koondatud kompositsioon.

Revolutsioonigaastal 1905 töötas Sārgava Rakvere algkoolis. Et teda kui uutlunukit kohapeal vähe tunti, ei sattunud ta õnneks senise poliitilise tegevuse pärast tagaotsitavate kilda.

Kuigi Sārgava ei võtnud tegelikult osa revolutsioonilisest liikumisest, kannatas ta ühes kaasmaalastega välissurve painava ikke all. Kodumaa ahistavat poliitilist seisundit kujutas ta sümboolselt meeleeolupalas *Maa āgab*, mis ilmus 1905. a. töölistealbumis „Edasi“.

4

Ernst Sārgava oli lähenemas oma 40. eluaastale, kui ta 1906. a. suvel sai õpetaja koha Tallinna IV poeglaste algkoolis. Pealinnas avanesid talle kui rahvamehele avarad võimalused seltskondlikuks tegevuseks ja poliitiliseks võitluseks. Tallinna kultuurne õhkkond pakkus Sārgavale palju värskendavat ja silmapiiri laiendavat, aga nõudis temalt veelgi rohkem, et eesti hariduselu võiks samuda tõusuteed.

A. 1912—16 oli Sārgava tegev Tallinna linnavolikogus, kus ta kaitsis eestikeelse kooli mõtet, millele āgedalt seisid vastu saksa ringkonnad. Maailmasõja aastail oli ta lühikest aega linnanõunik ja haridusosakonna juhataja. Et eesti lapsi õpetataks isamaalises vaimus, püüdis Sārgava meie rahvustegelasi juhtida koolide direktorite kohtadele.

Vāsimatult töötas Sārgava Tallinna seltskondlikes organisatsioonides — „Estonia“ teatrivalitsuses, Tallinnamaa Kooliõpetajate Vastastikku-Abiandmise Seltsis, Kirjandussõprade Seltsis, Karskusseltsis ja mujal, seejuures igal pool esi-

rinnas. Ta oli pealinna seltside sütitav kõnemees ja tooniandvam juht.

Loomulikult jäi nende rohkete ülesannete kõrval kirjanduslik loometöö tagaplaanile. Teoseid tuli kirjutada aina rutates, ilma et ta oleks saanud täit annet ja oskust selleks pühendada.

Ärgu arvatagu, et Särgava tühipalja kirjanikunime pärast oleks sulge kätte võtnud. Ei sugugi mitte, teoseid looma on sundinud teda ikkagi mingid ideed, mis talle enim pole hingerahu annud, kui ta nad kirjanduslikus vormis on sõnastanud. Seetõttu ongi tema teoseis esikohale nihutatud ideeline külg. Nii võime küll puudusi leida näiteks jutustuse *Elsa* (1907) kunstilises rakenduses, aga siiski meie ei saa lahti tundeist, et selle ideestik, mille kandjaks on eesti emantsipeerunud naine, on ainulaadne ja esmakordne tolle aja kirjanduses.

Särgava on lähedal seisnud ka eesti keelekorraldamise küsimustele, avaldades selle kohta oma kindlaid ja põhjendatud seisukohti. Nagu nähtub tema kirjadest, on ta alati südikalt kaitsnud elavale rahvakeelele rajanevat kirkeelt ja on paindumatult vastu seisnud eesti keele liialdatud muutmistõvele. „Keegi ei ole keelerikastamise vastu,“ kirjutab E. Särgava 1912. a. V. Reimannile. „Kui aga see suuremaks läheb, kui meie kõige paremad jõud ära jõuavad ja oskavad seedita, siis on see keele rikkumine... Nüüd, kus Noor-Eesti „Ruthi“ ette toob ja Setu-Prantsuse-Soome seguga keelt kirjutab ja seda kui haritud kraami rahvale pakub, uskuge, ma kardan seda rohkem kui alkoholi kõige venestusega.“

1910. a. suvel viibis Särgava tervise parandamise otstarbel Saksamaal Nauheimi ravilas. Tervenunud raskekujulisest kõhutüüfusest, jätkas ta koolitööd algkoolis. Selle kõrval õpetas ta eesti keelt E. Lenderi Tütarlastegümnaasiumis ja Poeplaste Kaubanduskoolis.

Saksa okupatsiooniajal püüdis Särgava kooliameti liikmena mõju avaldada, et eesti keelt ei tõrjutaks välja alg- ja

keskkoolidest. Tema ja teiste eesti tegelaste nõudmisel jäeti Tallinnas üks kõrgem algkool eestikeelseks. Seda algkooli juhatas Särgava kuni okupatsiooniaja lõpuni.

1918. a. lõpul kutsuti Särgava, kes vahepeal oli ametist vallandatud, Tallinna Poeplaste Reaalgümnaasiumi õppejõuks. Selles poolis on ta töötanud inspektorina tänaseni, olles õpilaste lemmikõpetaja ja kolleegide eelistatuim sõber.

Maaõpetajana juhatas Särgava mitmel pool näitemängude ettekandmist. Tallinnas said ta huvid lavateoste vastu uut hoogu. Ta hakkas koguni katseks draamasid sepitsema. Sõprade pealekäimisel pidi ta oma esiknäidendi *Sõnajala õis* 1919. a. jõuluvahelajal ümber kirjutama ja lava jaoks viimistlema. See sümbolistlik näidend sisaldab küll tarvilisel määral pinevust tekitavaid dramaatilisi motiive, aga teose psühholoogiline külg pole nõutava selguse ja usutavusega esitatud. Värskemalt ja huviäratavamalt mõjub Särgava intriigijant *Uus minister* (1920) oma karakter- ja olustikukoomikaga.

Särgava toodangu alusel, mille tippudeks on *Paisete-seeria* ja *Rahvavalgustaja*, etendavad elus olulist osa ühelt poolt ühiskondlikud olud ja teiselt poolt üksikisiku eetilised tõekspidamised. Need mõlemad tegurid on omavahel vastastikusel sõltuvuses: üksikisiku elutingimused olenevad vastavast sotsiaalsest olustikust, ühiskonna moraal aga üksikisikute kõlbelisest elukreedost.

Kirjanduslik looming on olnud Särgavale, nagu eespool juba rõhutatud, vahetasuvaks kõrvaltöökaks ja kaasakiskuvaks huvialaks. Nagu ta ise kirjutab 1920. a. Jürgensteinile, on kirjandus annud talle vaid sandikopikaid: „Ei iialgi“ I trükk null, II trükk 200 rbl., „Paised“ à 25 rbl., „Rahvavalgustaja“ 200 rbl. ja „Kirjatööde kogu“ I ande eest null, sest kirjastaja Lilienbach lahkus kodumaalt, jättes autori ilma honorarita.

Hinnates kaaskirjanike loomingut, leiab Särgava, et iga sõnameister peab

oma teoste ainstikku hästi tundma. Selleks soovitab ta kirjanikele asuda lähedasse kontakti maaga, et kokku kasvada maa hingega ja sealt uut jõudu ammutada.⁷⁾

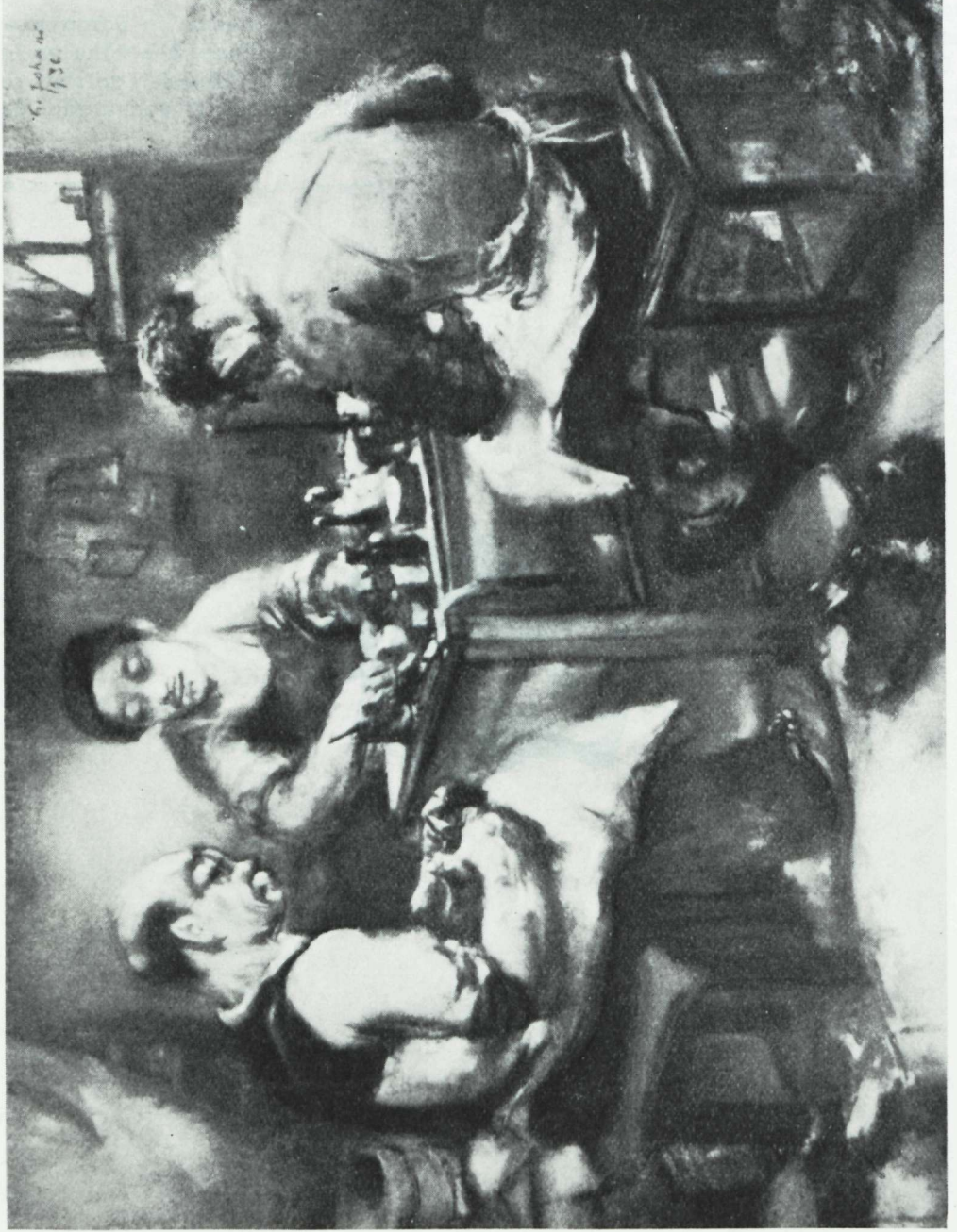
Oma kutsetöös on inspektor Ernst Särgava eesti väljapaistvamaid ja andekamaid pedagooge, kes suudab ainet elavalt ja huvitavalt käsitleda ning õpilasi kasvatavalt mõjutada. Ta on jaga-

nud koolitarkust kümneile tuhandeile eesti noorile, kasvatades neist teotähtlisi ja karakterikindlaid isamaalasi.

Ühiskondlikul areenil on Särgava esinenud reaalspoliitikuna, kes vähe on lausunud suuri sõnu kõrgeist aateist, rohkem aga tegutsenud, et saavutada tõhusamaid tulemusi.

⁷⁾ E. Särgava — A. Jürgensteinile 2. III 1920. EKLA.

A. Johani.

Kingsepad (Kriitijoonistus)

Epigramme

VOORIMEES

stub pukis
nagu hall mängunukk,
töötaoleku kurbusest
silms üha tukk.
Ning teab, et tal
ja vanal kõrvil
on lähedal hukk.

Jälle pörinal möödub
üks elutu ja lehkav
auto-pukk!
Seal sõidab
— kuradi maailma hukk!

ESTEET

Jumalapärast — mitte probleeme!
See rikub su luule
magava ja suhkrumagusa leeme!

TUNNUSED

Tal kahes linnas neli maja
ja viiendat nii hädasti on vaja.
Ta pole käinud palju koolis,
kes ütleb, et ta ligimisest iial hoolis.
Neist tunnustest ja sellest saatest
küll oletada pole mingi risk —
kui et see härra ilmavaatelt
on veendunud sotsialist!

IGAVENE RAHU

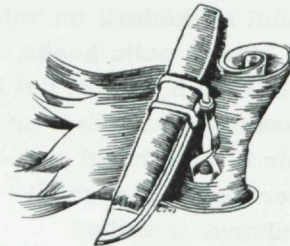
Meil relvastumise võidujooks
 vist igavese rahu tooks:
 kord maailm kahuritest maatasa kända,
 et sesse surmaaeda ükski elav olevus ei
 mahu
 ja valitsebki igavene rahu!

LÖIKUSLAUL

Täna ela, ehk homme on hilja,
 Marss peatselt kavatseb löigata
 Euroopa põldudelt küpsevat vilja.
 Ta suuremad aidamehed —
 Hitler ja Mussolini — ammu ametis
 ja koristajate armeed —
 teraskiivrites ja sametis.
 Ärka, Euroopa,
 isand astumas su koopa!

ANDRES SÄREV

Vaevalt alles tähti veerind,
 juba kõike — dramatiseerind.
 Varsti vanad laulud lavateoseks teeb,
 kalendritel nüüd järjekord on ees,
 siis söögikaardid, sõiduplaanid,
 vanad vankrid, reed ja saanid.
 Aiapost on varsti lausa lavateos,
 lõõtspill on selleks sündind juba ees.
 Vaat kus vabrik mehe peos!

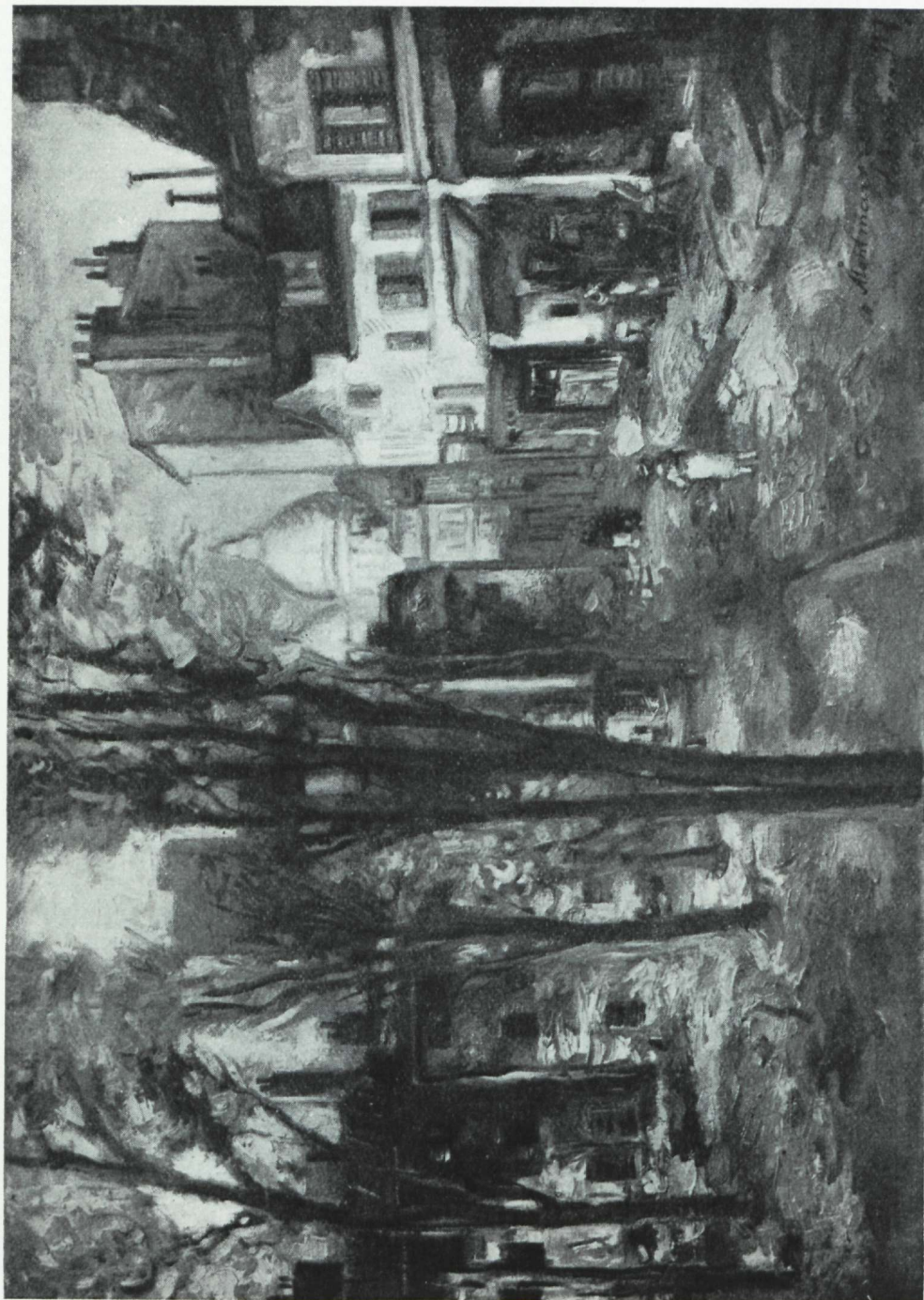

N. Triik

Portreejoonistus (must-punane pliats)

A. Bergmann

Montmartre (Öii)

Kunstiühing „Pallas“ 20-aastane

See oli paastukuu viimasel pühapäeval. Kunstiühing „Pallase“ keldriklubisse oli kogunenud kunstnikke ja kunstihuvilisi kahekümnendaks aastapäevaks avatud juubelinäituse pühitsemiseks. Ja et kunstinäituse avamine pidi tähistama avalikkuses ka kunstiühingu 20-ndat aastapäeva, siis oli küllaldast põhjust omavaheliseks kokkutulekuks, sest vaja oli jagada päevarõõme, vaadelda tulevikuplaane ja mõnevõrra värskendada tagasivaateid tehtud tööle. Eriti veel aitas teatava pidulikkuse meeolelu loomisele kaasa näituse hea kordaminek. Kõik nooremad pallaslased esinesid oma paremikuga, üldpilt näitusest oli mõõdund talve hoolsa töö tulemus. Ja peale muu oli ajakirjandus küllaldase tähelepanuga noteerinud nii „Pallase“ juubelit kui ka näituse head ettevalmistust ja sisulist kordaminekut.

Kuid sel puhul avaldatud kirjutused ajalehis, samuti näituse värsked üldpildid, millega anti tagasivaade seniseist saavutustest — ka kitsas noorema põlve omavaheline juubelipidu — kõik see jättis sügava mulje kasvavast reaalseid tundeid meie kunstielus. Küllap see on positiivne, konkreetne ja tänapäevale ülilähedane elutunnetus, milles ei taotelda traditsiooni.

Kahtlemata on õige üldiselt maksev arvamus, et kunst on ühiskondliku kultuuri parim vastupeegeldus ja seepärast peatatagu „Pallase“ juubelipäevil just unarusse kaduvail algaastail ja ühingu arenguloolisil nähtel, sest selles avaldub suur osa meie kunstielu üldisest arengust ja laadist.

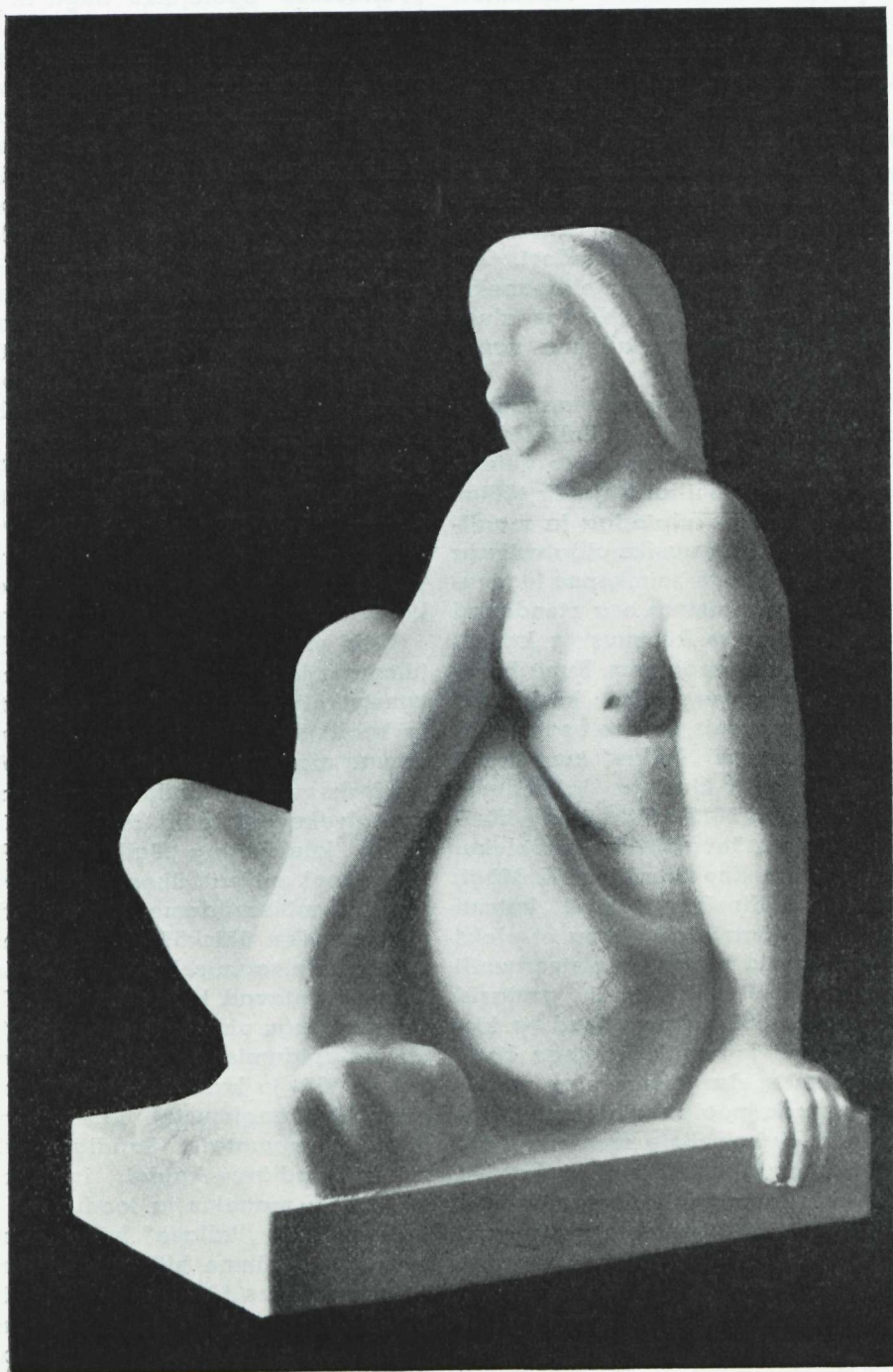
Kunstiühing „Pallas“ omab eesti kultuuri arengus iseseisva koha ja ülesande. Oli „Noor-Eesti“, tuli „Siuru“ ja sellele järgnes „Pallas“. Nimetatud kolm kirjanduslikku-kunstilist rühmitust järgnevad orgaaniliselt üksteisele ja on kantud samast kultuurilisest orientatsioonist. Sellane nimede kõrvutamise pole vägivaldne, kui arvestada „Noor-Eesti“ ja „Siuru“gi“ põhilisi taotlusi eesti kultuuri euroopastamise seisukohalt. „Pallase“ asutasid ja häälestasid algul just samad eestlasist kirjanikud ja kunstnikud, kes olid olnud tõelises kokkupuutes Lääne-Euroopa kirjanduse ja kunstiga. Konrad Mägi, kes oli „Pallase“ asutamisel keskne kuju, oli vaatamata oma ebasobivusele Noor-Eesti ringkondadega (isiklikel põhjusil), siiski tüübilisemaid radikaal-nooreestlasi oma maailmavaadet ja teosuunalt. Temaga seltsisid A. Tassa, F. Tuglas, J. Einsild, Kangro-Poolid ja hiljem G. Suits jt. Nii siis kõik need, kes tegelikult otseselt kokku puutusid prantsuse kultuuriga ja

sõnas ning kirjas kaitsid kaasaja moodset edasiviivat loomingu. Kuid „Pallasesse“ koondunud kunstnikele sai osaks noor-eestilise põhimõtte teostamine eesti kunsti kultuurihuvide raamides. Esmakordselt tuli eesti kunstnikul aktiivselt end maksma panna kutselise kunstnikuna ja luua ka majanduslik alus omarahvuslikus keskses. Sellega viidi Noor-Eesti poolt algatatud põhimõtted tegelikult ellu ja näidati, et kunst ja moodnegi kunst on vajalik tegur eesti vaimses elus ja et eesti ühiskond võib anda ka moraalse ja materiaalse kandepinda kunstile. Luua sellega olukord, milles eesti kunstnik võis end elatada kodumaal loominguilisest tegevusest — nõudis „Pallaselt“ tugevaid pingutusi. Algul pidi ühing koguni ohverdama kõik oma sissetulekud näitustist, et suurendada müügivõimalusi kunstnikele. Nii on „Pallase“ esimesilt kunstinäituselt ostetud töid ka mitte-pallaslasilt nagu B. Tombergilt, H. Lukkilt, O. Krustenilt, Kr. Raualt jt. Sellane põhimõtteline kunstitoetuse teostamine kunstiühingu enese kaudu oli võrratult tähtis. Selle tagajärjel arendati ka üldist teadlikku kunstipoliitilist suunda ja kasvatati kunstnikkonnas vastastikust abivalmidust. Ühtlasi avas kunstiteoste ostmine kunstiühingule mõningaid olulisi perspektiive kunstikultuuri edendamises. Kunstiteoste ostudega kavatseti panna alus eesti moodsele kunstimuuseumile. Samuti kerkis sellega esile eesti kunstikooli asutamise idee. Kuigi uue kunstimuuseumi ellukutsumine ei jäänud Pallase teostada, oli ometi sealsest algatusest niipalju kasu, et kunstiosakonna organiseerimisel Eesti Rahva Muuseumi juures pallaslased täie innuga kaasa töötasid ja oma kogudega ka osakonnale kindla aluse rajasid.

Just mitmekesine kunstielu organiseerimine seltskonnas on iseloomulik „Pallase“ ühingule tema tegevuse algaastail. Kui esimesel tegevusaastal „Pallase“ tegevus piirdus peamiselt kunstnike majandusliku olukorra parandamisega ja modernse kunsti levitamise, milleks

korraldati näitusi, loteriisid ja õhtusööke, siis juba järgmisel tegevusaastal avaldus tunduv tendents haarata oma tegevusse kõiki, mis puutus kunsti ellu. Üks tähtsamaid „Pallase“ algatusi oli kunstikaitse organiseerimine Vabadussõjas. „Pallase“ II kunstinäitus algas päev pärast Narva vallutamist enamlaste poolt. Enne kui suleti näitus, lähenesid enamlased juba maa südamele ning kümme-konna päeva pärast oli Tartu nende võimuses. Enamlasist sõdurid olid tunginud 22. detsembril 1918. a. Karlova mõisas Bulgaarini raamatu- ja kunstikogudesse ja jätnud neist järele vaid riismed. Kui kommunistlikud sõdurid asusid Raadi mõisa, oli karta sealsete silmapaistvate kunstikogude ja kultuuriväärtuste täielikku hävitamist. Kuna mõningad pallaslased eesotsas Mäega olid jäänud Tartu, siis astuti kohe samme enamlasist võimuste ees, et tõkestada kultuurivarade hävitamist. Organiseeriti linnas kõik tuntumad kunstitundjad ja nende abil asuti raamatukogude ja kunstiväärtuste kaitsetööle. Kuigi enamlaste võimudega tekkisid konfliktid ja päästetoimkonna liikmeid hakati vangistama ning kogu olukord kujunes päästjatele ohtlikuks, suudeti siiski energilise vaheleastumise tõttu päästa haruldane hulk kultuuriväärtusi. Eesti valitsuse kaitsel ja juhtimisel korraldati pallaslastest moodustatud päästekomitee ametlikuks „Lõuna-Eesti Kunstikaitse Toimkonnaks“, kelle hoole jäi päästetööde teostamine kogu lõunafrondi sõjapiirkonnas. Oluline oli tollal pallaslaste tegevuses ka rea kunstivarade kohta käivate seaduseelnõude ja määruste esitamine keskvallitsusele. Ühe sellase positiivse pallaslaste algatuse tulemusena pandi Ajutise Valitsuse haridusministri H. Laksbärgi korraldusel maksma määrus, mis keelas Eesti Vabariigi piiridest välja viia kunstiteoseid, igasuguseid kunstiväärtuslikke esemeid, süstemaatilisi raamatukogusid, ajaloolisi dokumente ja teaduslikke kollektioone. Kui Kunstikaitse Toimkond 1920. a. määrati likvideerimisele, siis korraldati veel

A. Starkopf-Rea

Istuv naine (Marmor)

enne lõplikku kunstiesemete omanikele loovutamist kunstinäitus, mille kaudu taheti eesti seltskonda tutvustada selle riikliku varandusega, mis leidis maalikunsti ja skulptuuri alal meie endiste mõisnike ringkondades. Pole ühegi varem ja hilisema kunstinäituse tase suutnud pakkuda võrdset sellele näitusele, mis koosnes peamiselt kunstiajaloo tuntud vanameistrite nimedest. Osa kunstikogust läks toimkonna ettepanekul ülikooli valdusesse ja moodustas aluse Raadi muuseumi kunstiosakonna vanameistrite toale.

Eesti riikliku iseseisvuse saabumine soodustas eriti märgatavalt „Pallase“ tegevust. „Pallase“ isiklik koosseis ühingu esimesil eluaastail, millal kirjanik töötas ja plaanitses koos skulptoriga ja maali- ja pildiga, oli eriti soodne uusiks algatusiks ja üritusiks. Kunstikaitse toimkonna tegevuse lõpul oli silmapaistvat osa etendanud muuseumi asutamise küsimus ja kunsti- ja kooli ellukutsumise probleem. Kuna kunstimuuseumi organiseerimise küsimuses tuli teatav seisak, mis kestab osalt tänapäevani, siis haaras „Pallas“ kunstikooli probleemist elavalt kinni ja lahendaski selle. Juuni kuus 1919 võttis ühingu küsimuse koosoleku päevakorda. Koosolekul valiti kolmeliikmeline komisjon: K. Mägi, A. Tassa ja J. Einsild. Sügisel kutsuti kooli ellu ja tööga alati, ilma et oleks saadud esialgseid toetusi ministeeriumilt või omavalitsuselt. Et kooli asutasid Noor-Eesti sugupõlve kunstnikud ja kirjanikud, siis oli loomulik, et kogu kooli süsteem kujunes elastiliseks ning moodset kunstisuunda pooldavaks. Esiteks taheti hoiduda elukutseliste ametnike-õpetajate tekkimisest, sest sellest kardeti halvavat ohtu loomingulisele tegevusele. Selleks kavastatigi õpetajate valik vaid kolmele aastale. Kuna „Pallase“ eesmärk oli ühtlasi aktiivsete kunstnike koondamine enda ümber, siis tehti ettepanek ka Tallinnas asuvaile nooremale kunstnikele ateljeede juhtimiseks „Pallase“ kunstikoolis. Ka mõningaid tuntud Saksa nooremaid kunstnikke kutsuti ajutiselt

„Pallasesse“ õpetajaks nagu G. Kind ja M. Zeller.

Oli loomulik, et sellane energiline tegevus ja endaalgatus leidis lõpuks vastukaja ka valitsusringkonnas. Juba kooli õpetetegevuse algul saadi haridusministeeriumilt lubadusi toetuseks, ja nii Tartu linna- kui maavalitsus võtsid kooli majanduslikest muredest osa endale. Mis puutub kooli õpetetegevusse, siis arenes see esimesil aastail erakordse elavusega individuaalse loominguga väljaarendamise suunas. Peab nimetama, et sellest esimesest tegevusajast, õigupoolest veel kooli organiseerimise ajast, põlvnevad meie silmapaistvamad noorema kunstnike sugupõlve esindajad nagu A. Bergman, A. Kesner, J. Grünberg, K. Luts, K. Pärsimägi, E. Nõmmik, E. Viiralt ja F. Sannamees. Peale kahe viimase kuulusid kõik kooli vaimset kandva ja esimese koolijuhataja K. Mäe õpilaskonda.

Kuid millised algatused oleksid võinud tulemata jääda tol ajal „Pallast“ juhtivalt kunstnikelt ja kirjanikelt, kui ainult kunstija koolihuvile võis neist olla kasu! „Kodumaa maastiku tundmaõppimiseks, töötamiseks vabas looduses, nii suvel kui ka talvekuudel, ning ühtlasi puhkuseks vajab kunstiuhingu „Pallas“ ja „Pallase“ kunstikool mõisat ühes maaga, mis on tarvilik mõisasüdamete korrashoidmiseks ja kunstnike ühiskõõgile tarvisminevate toiduainete saamiseks, Tartu lähikonnas“ — nii kirjutavad kirjanikud A. Alle ja A. Tassa ühingu nimel põllutööministrile. Ka nii majapidamiseks tarvilikku inventaari kui ka töö- ja kariloomi paluti asunikele ettenähtud tingimustel. Ja egas mõisa ei jäänud saamata! Saadigi Kukulinna mõisa Saadjärve kaldal, iseloomulikum nurk meie maaelu ja looduses.

Need olid „Pallase“ kunstiuhingu esimese aastakümne hiilgeajad. Tartu rae-koja taga asusid hästisisustatud klubiruumid. Seal peeti sageli avalikke kunstiküsimusi käsitlevaid koosolekuid ja kirjanikusõhtuid. Ühingu raamatukogus oli kogu Baltimail suurim fotode kogu maailma kunstiloomingu parimaist teoseist ja rik-

V. Orntsson

Sigtunaastik (Oit)

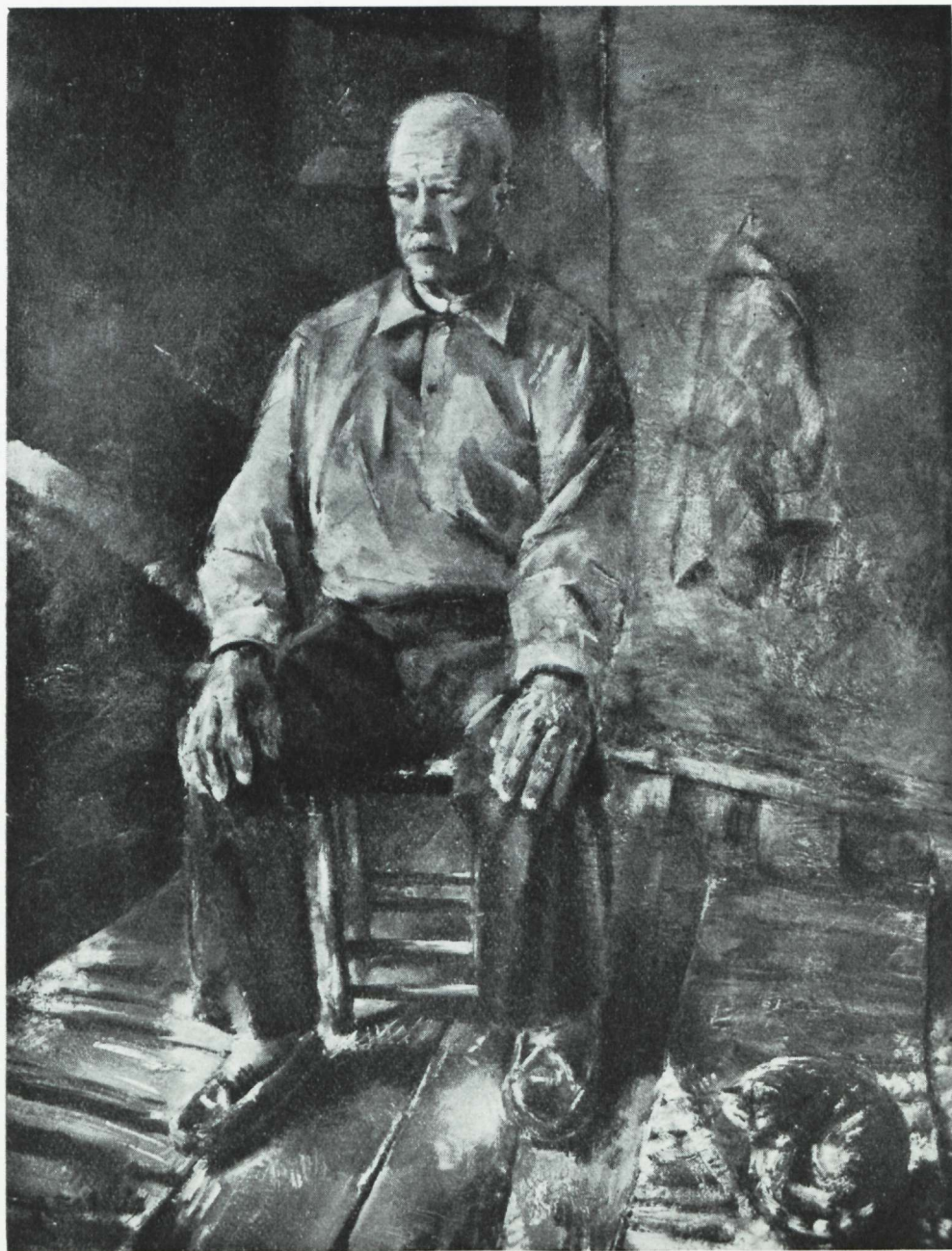
kalik kirjandus kunsti üle. Mõisa oli maal suviseks puhkuseks ja tööks. Kunstikoolis kihas elav õppetöö paljude lootusidäratavate õpilastega. Ja järjekorraliste ning erakorraliste näituste toimetulek polnud aastate vaid kuude küsimus. See oli justkui üks hele tähelend sellest suurest energilisest tegevusest ja ennastsalgavast algatusest, mis valitses riikliku iseseisvuse esimesil aastail kogu eesti avalikus elus.

Kuid mõningad aastat pärast Vabadussõja lõppu intensiivselt kestnud algustöödes ilmnnes kõikjal vaibumistunnuseid, ja need avaldusid ka kunstielus. Üldisele optimistlikule meeleolule järgnes nüüd kõikjal tagasikäik ja tagasitõmbumine. Kuigi see kollektiivse algatusinnu kadumine ei avaldunud järsult, hakkas siiski esile kerkima järjest teisi tegureid, mis määrasid ühingu edaspidisele arengule sootuks teise suuna. Tundus, et ühing kujuneb kitsamas mõttes kutseühinguks kujutavaile kunstnikele. Kui „Pallase“ algaastail olid kirjanikud kogu oma huviga töötanud ühingu kõigile ettevõtetele kaasa, võis juba esimese viisaastaku järel märgata nende tagasitõmbumist või nende kõrvalejäämist paljudest küsimust. Kui 1925. a. kutsuti ellu Kultuurkapital, kerkisid veelgi suuremas ulatuses kutsehuvid esikohale „Pallaseski“. Niikuinii

oli Pallas mõningate asjaolude tõttu kaotanud iseseisva klubi ja asunud kooli juure kaasüüriliseks. Likvideerimisele tuli hiljem ka Kukulinna mõisa, raamatuja pildikogud loovutati ülikoolile. Ja kui hilisematel aastatel asuski „Pallase“ esimehe kohale kirjanik A. Gailit, nagu oli olnud omal ajal seal tegev esimehena F. Tuglas, siis ometi ei suutnud ka Gailit teostada kunstiühing „Pallase“ taas-elustamist endises aktiivses vaimus ja laadis. Ühing oli muutunud järjest muutuvas olukorras täiesti ainult kutseühinguks.

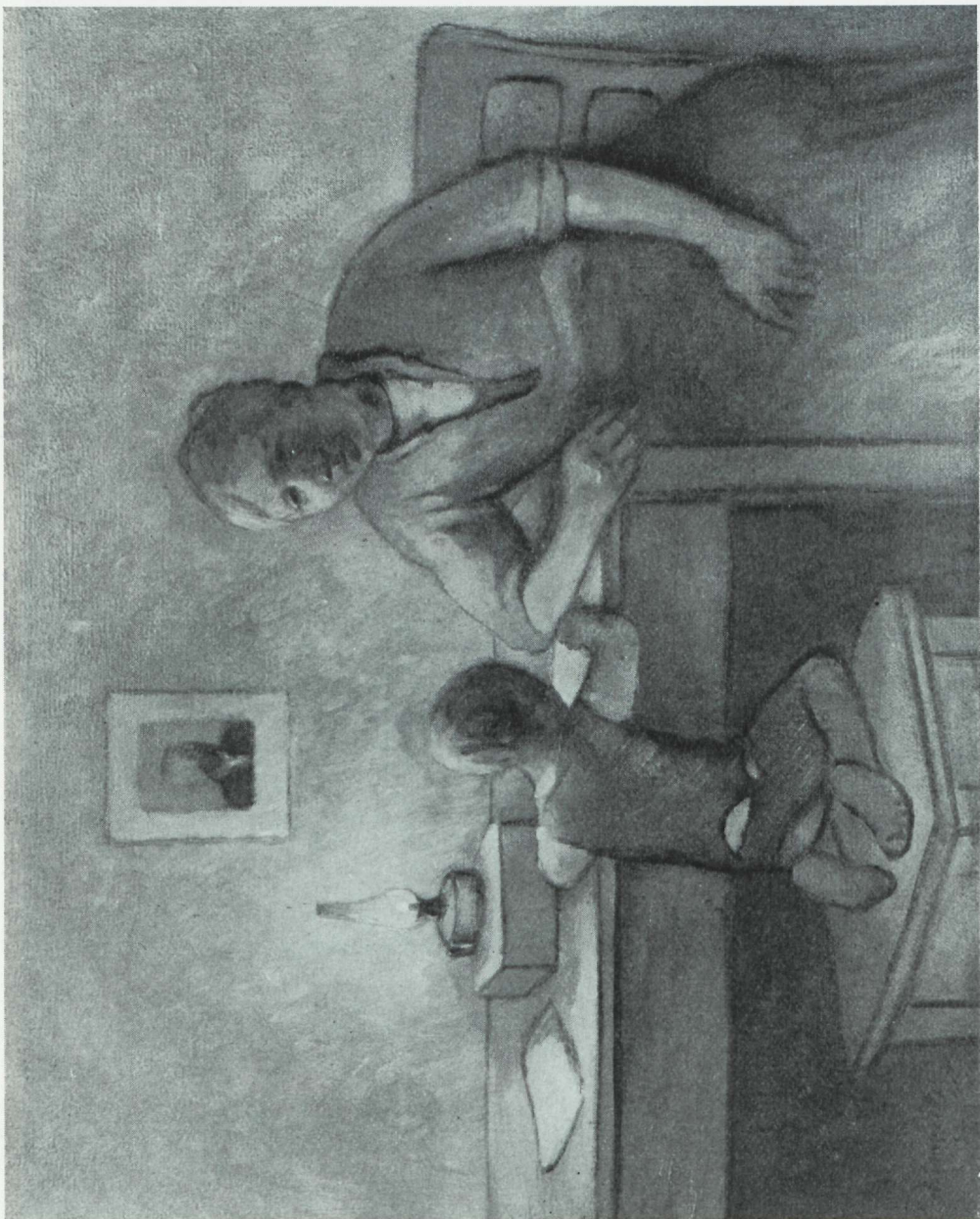
Eelmised read pole mõeldud selleks, et ülistada „Pallase“ algaastaid selle ühingu parematena ta 20-nda juubeliaasta tähistamisel. Pallase teened tänapäeval on teisel. See, mida „Pallas“ varem andis, on aga huvitav kultuuriline osa meie vaimukultuuri arengus. See aga, mida „Pallas“ pakkuda suudab tänapäevale kunstiorganisatsioonina — on meie nüüdse kunstiloomingu paremik. Kuid siiski: omaaegse spontaanse tegevusinnuga ellukutsutud kunstikool, vabale pedagoogilisele põhimõttele ehitatud õppetegevus laialdaste kultuuriliste huvidega õhkkonnas — see kõik suutis anda ja arendada kunsti alal meile sellaseid jõude nagu Viiral! ja rida teisi nooremaid.

R. Sagrits

Isa portree (Óli)

N. Kummits

Õpilane (Õiti)

A. Eller

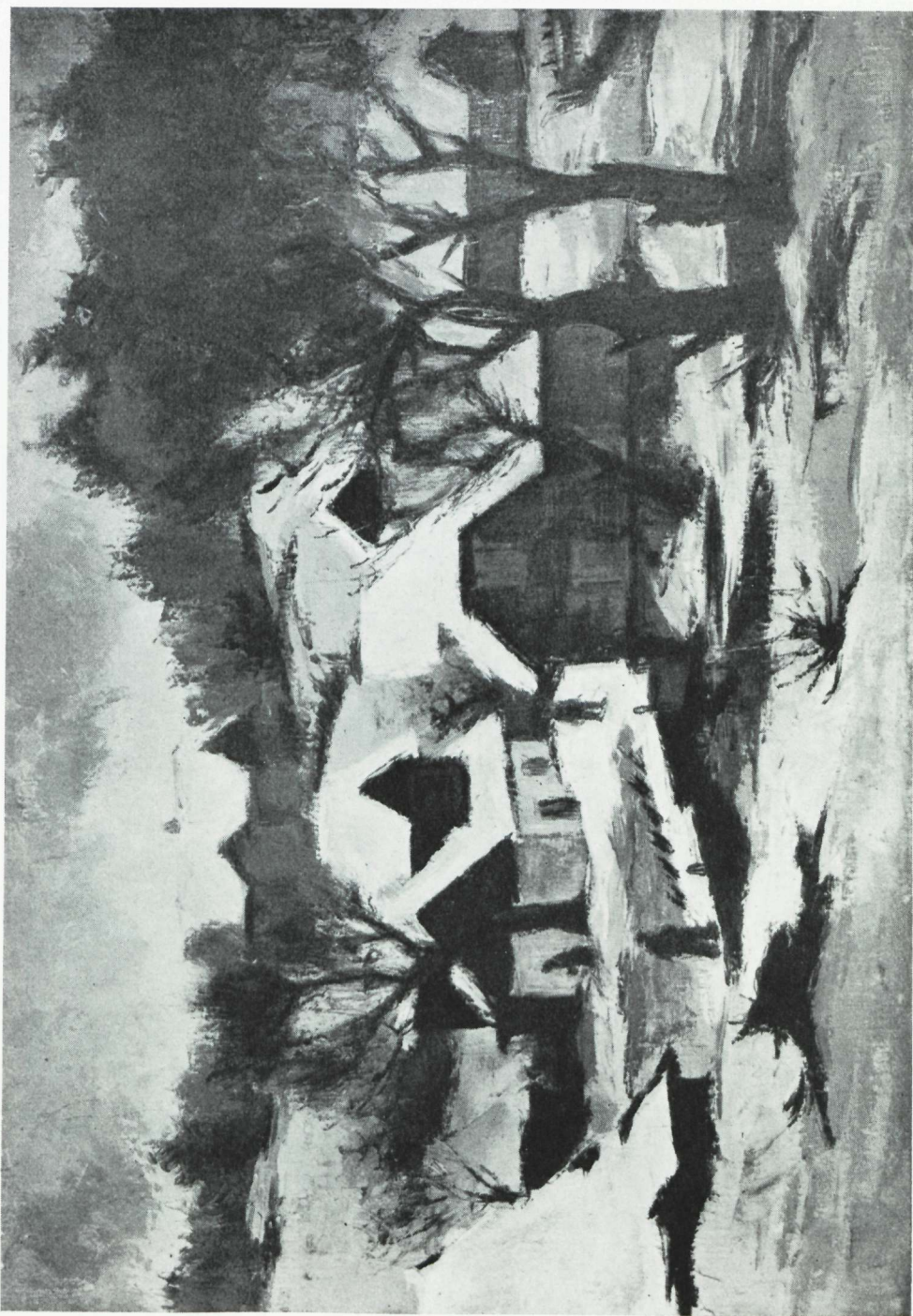
Põllumaajandus (Pronksreljeef)

E. Haamer

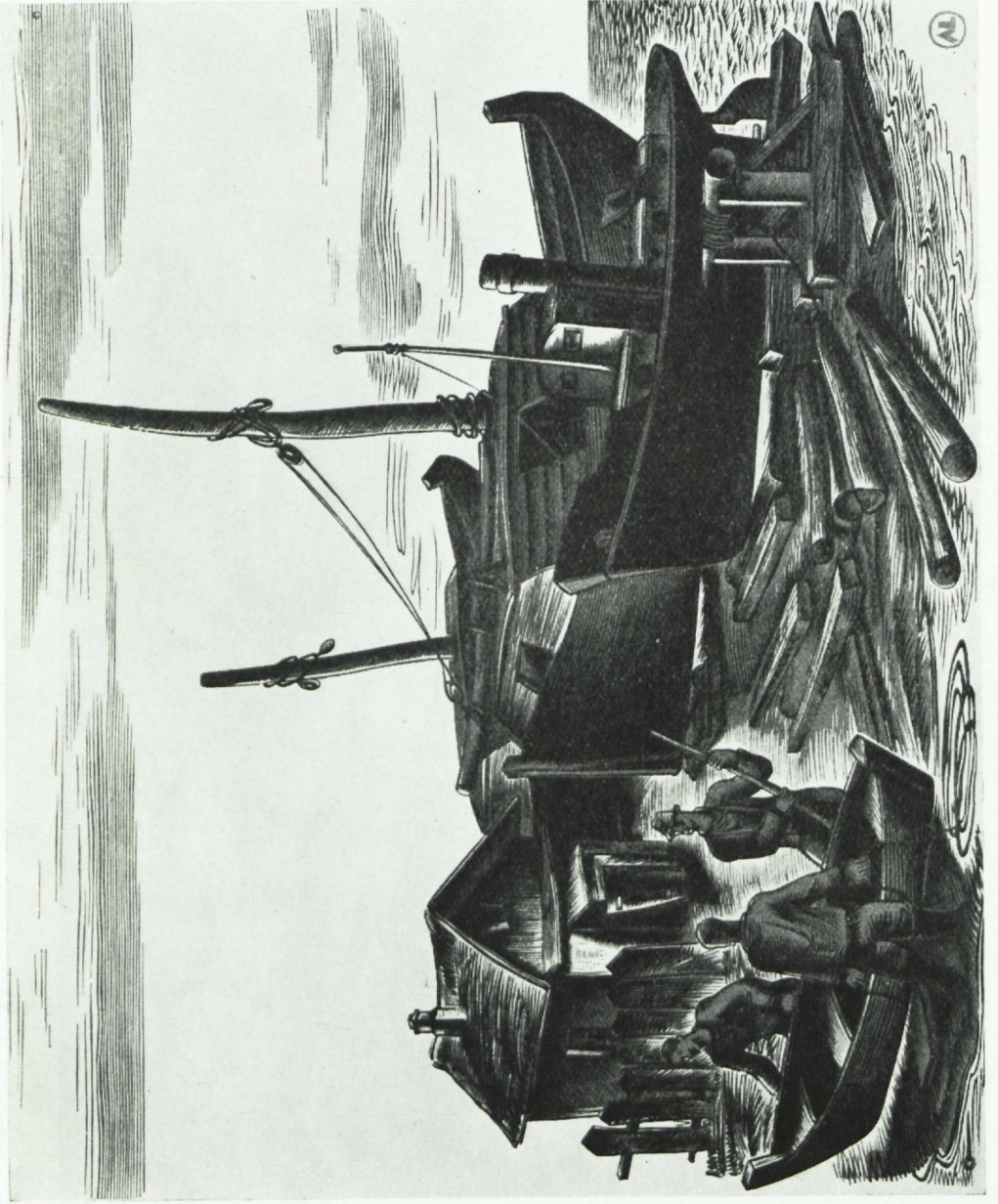
Rahnu katurid (Õiti)

J. Nõmmik

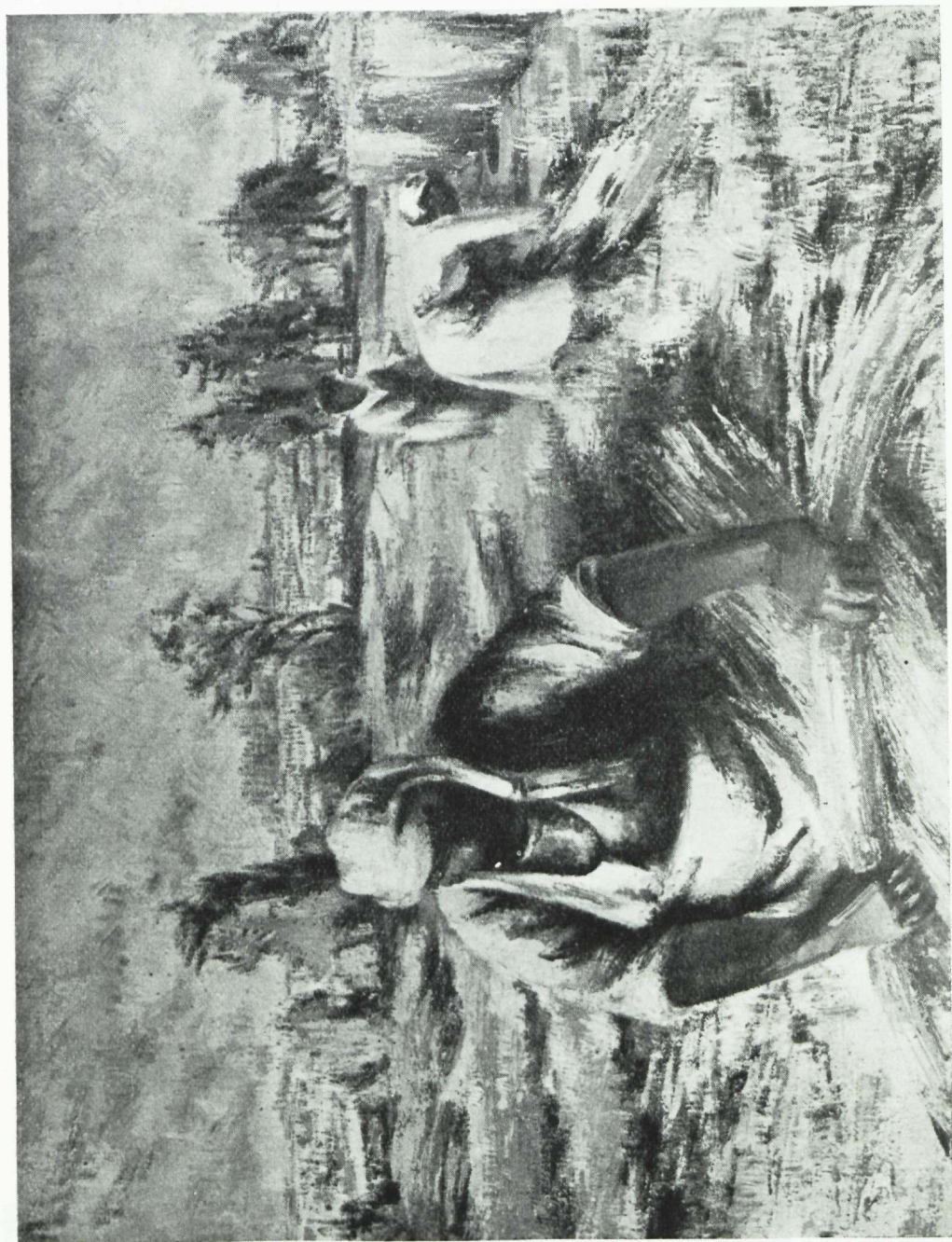
Peedu talvel (Õiti)

A. Laigo

Lodjad (Värviline puugravvüür)

J. Piltsepp

Vitjakoristajad (Õit)

E. Leps

Veemajandus ja vee-ehitused Eesti iseseisvuse kestel

akskümmend aastat on möödunud tollest ajaloolisest silmapilgust, kui 3 julget meest heitsid maailma vägeva sõna — Maapäeva manifesti Eesti rahvale. Sõna kandis rikast vilja, sünnitades loendamatu takistuste kiuste, kartlikest enustusist hoolimata, suveräänse, elujõulise Eesti Vabariigi.

Pärast raskeid korraldus-aastaid töö jätkus ülesehitavas hoos ja just praegu on märgata erilist hoogu: Rahvuskogu võtab vastu uue põhiseaduse, teaduslikul alal asutatakse E. V. Tallinna Tehnikainstituut, antakse uus ülikoolide seadus, luuakse Loodusvarade Instituut, asutatakse Eesti Teaduste Akadeemia. Samasugune ülesehitus pulseerib ka teistel aladel.

Tundub, et möödunud 20 aasta visast tööst ja paindumatust püüdmisest kasvab uus ajajärk, kus riigi põhialused on kindlustatud ning riigikodanike ettevõtlikkus suunatakse juba kaugemale — võidetud olukorra süvendamisele.

Seetõttu on kohane heita pilku tehtud tööle.

Võtan vaatlusele ala, millel tegutsen ise — veemajandus ja vee-ehitus Eestis.

Suuname tähelepanu esijoones valitud ala teaduslikule arengule praegusis Eesti Vabariigi piires. Tartu Ülikool oli too vaimne keskus, kus süvendati teadust. Vastavalt ülikooli iseloomule valitsesid seal humanitaarsed alad. Aga ka loodusteaduste alal kinkis Tartu maailmale rea kõlavaid nimesid. Meie erialal toodeti vähe teoseid. Siiski tuleb mainida Parroti, Tartu ülikooli esimese rektori teost, mis käsitles temperatuuri kuukeskmisi ja õhurõhumist Pariisi

liinidel a. 1822—1827. Rida teisi järgnes neile, kuid neil polnud erilist tähtsust.

Alles Tartu meteoroloogiajaama asutamisega 2. 12. 1865 ja selle ümberorganiseerimisega Tartu ülikooli ilmade-observatooriumiks a. 1876, loodi alus teaduslikule tööle meteoroloogia alal. Sellest ajast alates on Tartus pidevalt mõõdetud sademeid. Emajões, Tartu kivi-silla juures, püstitati veemõõtmise latt ja seal toimetati ka pidevaid veeseisude vaatlusi. Teaduslik tegevus piirdub Tartuga ja suuri probleeme, mis oleksid puudutanud meie kodumaad, uuritakse vähe. Väljaspool Tartu ülikooli toimuvad mõningad uurimised, kuid ka need on enam juhusliku iseloomuga, ja neid toimetatakse ainult sellaste probleemide puhul, millised tungivalt on kerkinud esiplaanile ja mis oma lahendamiseks on vajanud erilisi uurimusi. Niisuguste probleemidena võime nimetada uurimusi Ülemiste järve, Tartu allikate ja mõningate teiste Eesti veekogude kohta. Peipsi järv mängib nende hulgas mõõtuandvat osa.

Eesti ajal, kui huvid loomulikult koondusid kodumaa piiresse, hakkas teadus arenema hoogsalt. Nii suurenes meteoroloogiajaamade arv — need jaamad kuuluvad Tartu ülikooli meteoroloogia-observatooriumi valdkonda — järgmiselt:

	I järgu	II järgu	III järgu jaamad.
1921	1	6	22
1933	1	25	89

Ühtlasi hakati järjekindlalt avaldama vaatlusvõrgus toimetatud vaatlusi „Eesti meteoroloogia aastaraamatu“s“. Kõik metobsi avaldused 20 a. kestel moodustavad mahuka, üle 4000

leheküljelise kogu. Neis teoseis on vaatlused sademete kohta veemajanduslikult tähtsad.

Suurima tähtsusega veemajanduslikul alal on maa peal äravoolavate veehulkade mõõtmine, mis toimub praegu Põllutöoministeeriumi Sisevete Büroos.

Huvitav on selle büroo ajalugu. Büroo arenes välja Narva veejõu kasutamise kavatsusist.

Vanemal ajal oli Narva jõel kaunis suur kaubanduslik tähtsus. Selle kaudu liikusid kaubad Pihkvast ja Tartust Soome lahte. Veneaegsed kavandid näevad ette suurlaevatee ehitamist Narva jõel. Nii ins. Oldenburgi projekt a. 1854 Omuti kärestikkude mahakaevamise kohta laevasõidu olude parandamiseks.

1896. a. näeme juba prof. Tšoko kavandit Narva kose veejõu kasutamise kohta. Sellele järgneb ins. König'i põhjalik töö a. 1902—1909 Narva jõe, samuti ka kose veejõu kasutamise ja suurlaevasõidutee ehitamise kohta Narva jõel, mis toetub vaatlusile ajavahemikus 1904—1909. 1916. aastal Siseveeteede Valitsus kontrollib Narva jõel ins. König'i mõõtmisi. Neile kahele vaatlusperioodile võlgname tänu mõõteandmete eest Vene ajast. Kokku pärisime Vene ajast 7 veemõõte-jaama ja 403 veehulga-mõõtmist. Need tööd ja mõõtmised moodustasid idu, millest arenes Sisevete Büroo.

A. 1921 loodi Narva hüdroelektrijaama ehituse komisjon, mis lõpetas oma ülesande a. 1922 ja asus üldisele Eesti veeolude uurimisele. Hiljem nimetati see komisjon Eesti Sisevete Uurimise Bürooks. See seadis enesele eesmärgiks koostada esialgne veejõu kataster, kaardistada veeteed ja selgitada suurimate veemajanduslike ülesannete ulatust. Nende ülesannete täitmiseks loodi veepinna vaatluse võrk üle kogu maa ning korraldati järjekindlalt veemõõtmisi. Suuremate veemajanduslike ülesannete ulatuse selgitamiseks koostati Peipsi järve pinna alandamise projekt, Emajõe ujutusala, Kasari jõe kesk- ja alamjooksu, Navesti-Halliste jõe ujutusala korralduse kavand ning Pärnu jõe ja Põhja-Eesti veejõudude kasutamise kavand. Peale selle toimetati seoses nende ülesannetega ligi 875 km ülemaalsi loodimisi; uuriti ka mitmesuguseid hüdraulilisi nähteid ja toimetati kunstlike veejuhtmete hüdraulilisi uurimusi. Sisevete Büroo andmeid kasutatakse praegu laialt

väga mitmesuguste projektide koostamisel, õpetegevuses ja teaduslikus töös.

Büroo töö tulemusena nimetame: 87 veemõõte-jaama, ligi 3000 veehulga mõõtmist, 9 sademete mõõtmise posti, 3 lumekatte vaatluskohta ja 5 veetemperatuuri mõõtmise kohta.

Büroo avaldab perioodiliselt „Sisevete uurimise aastaraamatu“. Peale selle on ilmunud rida teisi väljaandeid, neist on tähtsaim: „Eesti hüdrograafia ülevaade“. Kokku on Sisevete Büroo väljaandeid ilmunud ligi 2050 lk. iseisvate raamatutena. Peale selle arvurikkaid artikleid ajakirjus.

Sisevete Büroo tööde alusel on võimalik koostada veemajanduslikke ja vee-ehituslikke kavandeid juba otseste uurimuste ja mõõtmiste najal, kuna meil on olemas nüüd 15-aastased vaatlusread, mis lubavad teatavaid üldistamisi. Varem aga tuli koostada kavandeid umbkaudseil andmeil ja kaudseil kaalutlusil, mistõttu kavandid valmisid puuduliku reaalsusega.

Oma geograafilise asendi tõttu omab Eesti ühiseid vesikondi naaberriigega. Seetõttu selgus peagi vajadus koordineerida oma töömehetodeid naaberriikide omadega, kus samuti pulseeris elav teaduslik tegevus, et ühtlustada vaatlusi ja võimaldada vaatlustulemuste vahetust. Seks otstarbeks kutsuti kokku Eesti, Läti ja Leedu asutuste poolt Läänemeremaade hüdroloogide konverentsid. Neid on peetud Riias a. 1926, Tallinnas a. 1928, Varssavis a. 1930, Leningradis a. 1933 ja Helsingis a. 1936. Konverentsidest võtsid osa Eesti, Läti, Leedu, Poola, Saksa, Daani, Norra, Rootsi, Soome ja Vene riigid ja Danzig. Konverentsidel on esinenud osavõtjad asutused ja isikud referaatidega, milliste koguulatus on kasvanud juba 4260 leheküljele, selle hulgas Eesti poolt ligi 480 lk. Need väljaanded on teaduseilmas äratanud tähelepanu. Konverentside referaate tsiteeritakse juba kõikjal uues teaduslikus kirjanduses.

Peale Läänemeremaade hüdroloogide konverentside, kus Eesti esineb tõhusate veemajanduslike referaatidega ja töödega, on töötanud Eesti asutused ka teistel konverentsidel ja kongressidel, nagu maailma jõumajanduse kongressidel a. 1930 ja 1936, rahvusvahelistel laevasõidu kongressidel, a. 1936 Edinburgis pee-

tud rahvusvahelisel lumekomisjoni koosolekul jne.

Kuid pöördume jälle Tartu Ülikooli poole. Seal töötab Eesti Veekogude Uurimise Komisjon. Selle tööd on veemajanduslikult vaatekohalt vähema tähtsusega, kuid neid tuleb seoses üldise veekogude uurimisega siiski mainida, kuna neil on suur teaduslik väärtus. Perioodiliselt toimetatakse Eesti vetes terminisõite, mille eesmärgiks on Eesti merevee uurimine. Merejää vaatlused toimuvad samuti perioodiliselt, ning neil on tähtsus laevasõidu korraldamises. Peale selle uurib nimetatud komisjon ka sisevetekogusid, ning selle tagajärjel on Eesti järvede uurimise alal edukamaid riike maailmas. Eesti Veekogude Uurimise komisjon on avaldanud: hüdroloogia osak. 21 väljaannet — kokku 642 lk., hüdrobioloogia osak. 7 väljaannet — kokku 399 lk., teaduslikke uurimusi 31 väljaannet — kokku 490 lk. Kokku 59 väljaannet 1531 leheküljega.

Üldse on Eestis ilmunud veemajanduse ja veolude uurimise kohta teoseid, mis annavad kokku üle 8000 lehekülje. See on sellase kitsa ala puhul nagu veemajandus küllalt palju, eriti veel, kui pidada silmas, et kõik väljaanded nõuavad rohket vaatlustööd ja piinlikku läbitöötamist.

Arvestades seda, et meie uurijaile riik suutis anda vaid piiratud rahasummasid, tuleb avaldada oma tunnustust tehtud töö haruldasele edukusele ja mitmekesisusele. Uurijate enastalgav andumus tööle võimaldas neil kitsaste võimaluste juures anda sellase rikka tulemusterohke töövilja.

Kui pöörame pilgud teaduslikult töölt tegelekkusele, siis puutub meile silma esijoones laiaulatuslik tegevus maaparandamise alal.

Vene valitsuse algatused sel põllul olid tagasihoidlikud, kuna riigi tähelepanu oli suunatud peamiselt maaniisutusele Lõuna-Venes ja Kesk-Aasias. Kuivendustöid, mis Eestile tähtsad, tehti Venemaal hoopis vähe. Riias asuv põllutööstusministeriumi maaparanduse osakonna jaoskond töötas vähese personaaliga ja tema tööd piirdusid Eesti pindalal pea eranditult — Laiksaare, Orajõe, Avinurme jne. riigimetsadega. Väikesi maakuivendustöid toimetas Vene talurahva põllupank temale kuuluvais mõisades. Veolude korraldamiseks eramail ei tei-

nud Vene riik midagi. Mis tol ajal era-maalul tehti, piirdus suurmaoamanikega, kusjuures tehti ainult kohalise tähtsusega töid, millest puudus orgaaniline side. Talupidajail käis maaparandamine üle jõu. Puudusid ka seadused, mis oleksid maaparandamist soodustanud ja edendanud.

1921. a. asus põllutööstusministeriumi maaparanduse abistamisele ja korraldamisele, laiendades järjest oma tegevust.

Selle ülesande valdkonda kuulub uurimuste toimetamine, mis on vajalik üldise tähtsusega veejuhtmete korrastamiseks, kavade ja eelarvete koostamine, tööde tegelik teostamine ning seaduste ja määruste kavade koostamine maaparanduse alal.

Üldise tähtsusega veejuhtmete ehitamine ja korrastamine on vajalik selleks, et luua üksikule maapidajale võimalus teostada maakuivendustöid tema maa-alal. Sellaste juhtmetena esinevad magistraalkraavid ja jõed. Kus sellased puuduvad, tuleb kaevata kraavid. Kus jõgede sügavus on maakuivendamiseks liiga väike, tuleb jõge süvendada. Töödele annab tõuke peamiselt maapidajate palve ja teostamisele võetakse vähema kuluga seotud ja suurimat tulu lubavad kuivendused. Riik annab tööde teostamiseks toetust, mille suurus kasvab kuivendatava maaalaga. Vesikondade suuruse puhul üle 100 km² teostab riik magistraalveejuhtmete ehitamist või korrastamist omal kulul.

Üldise tähtsusega veejuhtmeid on riigi arvel ja osalisel toetusel ehitatud ja korrastatud 1. aprilliks 1937. a. kokku 705 kohas, ja sellega antud kuivendusvõimalused 425.000 ha suurusele maa-alale, s.o. ca 9% Eesti pindalast. Neiks tõiiks on riik senini annud krediite 5,1 miljoni krooni ulatuses.

Tööd seisnevad magistraalkraavide kaevamises ja jõgede süvendamises. Viimasel alal on süvendusi ja õgvendusi teostatud pea kõigil Eesti veejooksudel. Eriti tuleksid aga siinjuures esile tõsta Kasari, Vigala, Paala ja Navesti jõed. Kõigil viiel jõel toimusid kaevamistööd mehaaniliselt. Nende tööde teostamisel vabanesid soostumisest tuhanded hektaarid väärtuslikke luhahainamaid. Kokku on maaparanduse otsarbel süvendatud jõgedest välja tõstetud ja välja veetud ca 1,4 miljonit m³ mulda ja paasi.

Maaparandustööde edukaks teostamiseks maapidajad koonduvad veeühinguisse. Nende asutamist võimaldab ja reguleerib veeühingute seadus. Maapidajad, kes soovisid kuivendada oma maid, olid vabariigi algaastail raskes seisukorras, kui nende krunti ei läbinud ega tangeerinud mõni magistraaljuhend: vee ärajuhtimiseks läbi naabri maa vajasis nad luba ja pidid kandma kogu kraavi ehitustööde kulud, olgugi et üldist kraavi oli ka tarvis. Need takistused pidurdasid rängasti üldist maakuivendamise arengut. Veeühingute seadus kõrvaldas võimalikud pahed. Selle alusel on võimalik sundida osa võtma maapidajaid, kes kaevata vast veejuhtmest saavad tulu, kuid ei taha kanda kulusid, üldise veejuhtme kaevamisest. Veeühingu liikmed on kohustatud ühingu kulusid kandma sel määral, kuidas neil on loota tulu ettevõtte teostamisest. Veeühingute hea külg peitub ka selles, et hoolitsetakse alaliselt ehitatud veejuhtme korrashoiu eest.

Veeühingute seadus kannab head vilja: kuna 1927. a. oli veeühinguid 5, kasvas nende arv järgnevalt: 1930 — 131, 1934 — 277 ja 1937 — 493. Veeühingud saavad viimasel ajal oma tööde teostamiseks riiklikku toetust.

Erilise peatüki meie maakuivendamise moodustab Peipsi järve pinna alandamine 30 sm võrra. See töö kestab juba 1929. aastast. Selle tulemusena vabaneb üleujutamisest ca 6500 ha luha-heinamaid. Ühtlasi lüheneb ligi 2 kuu võrra üleujutuse kestvus taimekasvu ajal pea 50 000 ha maa-alal. Sellele tööle on kulutatud tänini ligi 1,5 miljonit krooni. Töö läbiviimiseks ehitati kodumaal erilised masinad. Huvitav on tähendada, et esmakordselt kerkis esile Peipsi veepinna alandamise probleem pärast erakorraliselt kõrget üleujutust aastal 1844. Pidi mööduma 85 aastat ja varisema vägev tsaari-valitsus, seni kui Eesti riik omal jõul asus selle hiigla-kava teostamisele.

Veejõudude rakendamine oli meil nähtavasti tuntud juba vanast ajast, kuna meie jõgedel pea iga käredama voolu kohal on praegu mõni pais või leidub seal paisu jäänuseid.

Eesti veejõudu, mida on võimalik tehniliselt rakendada, hinnatakse viimaste andmete alusel 195.000 HP-le. Sellest kogust on meil praegu rakendatud ainult 33.000 HP, kusjuures

rakenduskohtade arv tõuseb 736-le. Neist jõuseadmeid on 465 — võimsusega kuni 30 HP, 266 — võimsusega 31—300 HP ja ainult viie võimsus ületab 300 HP. Veejõu rakendamist, mida väga intensiivselt kavatsetud ja projekteeritud, takistab meie tööstuse piiratus.

Veeteede alal on Eesti iseseisvuse kestel teostatud peamiselt mereteede korrastamisega, kuna sise-veeteed vastavalt väiksemale liiklemisele said vähema tähelepanu osalisiks.

Eestit iseloomustab mererannik, mis on ligi 3500 km pikk ja ületab mitmekordselt kuivamaa piiri. Vastavalt sellele on Eesti rikas sadameist, millede arv tõuseb 25-ni. Seetõttu on meie sadamate korrastamise alal tehtud Vabariigi kestvusel väga tähelepanuväärset tööd. Sel puhul tuleb eriti esile tõsta Tallinna, Pärnu, Narva-Kulgu, Rohuküla, Kuivastu ja Virtsu sadamate korrastamist.

Eriti suured tööd teostati Tallinna sadamas. Siin lõpetati lääne-mooli ehitamine, mis alustati vene ajal. Seoses sellega täideti põhja- ja lääne-moolide vahe betoon-blokkidega ja kivipuistega. Endine „kroonusild“, mis suurel määral kitsendas praegust basseini, kaevati välja. Sadama moolidele ehitati uued laod, aluspinnaga ligi 15.000 m². Kõik sadama tänavakatted korrastati. Tähelepanu väärrib sadama varustamine elektri töstakraanadega. Edasi on Tallinna sadamas ehitatud nägus reisisajatehoone. Korraldati ka teised Tallinna sadamad: Miini, Bekkeri ja Vene-Balti, nii et neid praegu kasutatakse laevade liiklemiseks.

Pärnu sadamas on ehitatud uued kaid, uued laohooned ja reisisajatehoone. Suurel määral on tehtud Pärnu jõe suus süvendustöid, muuseas on seal kõrvaldatud uppunud laevu.

Ka teisis sadamais on tehtud väga mitmekesiseid laiendus-, täiendus- ja süvendustöid.

Peale sadamate on süvendatud ka jõe-suid. Kõige suuremat tööd on tehtud Narva jõe suus, kus on välja kaevatud ligi miljon kantmeetrit liiva; siis väga tähelepanuväärset süvendustööd on toimetatud ka Pärnu ja Pirita jõe suus. Kokku on Veeteede Valitsuse poolt Eesti iseseisvuse kestel süvendustöödel välja tõstetud materjali üle 2,5 miljoni kantmeetri.

Aga ka teistel aladel on Veeteede Valitsus korrastanud Eesti mereteid. Nii on tuletornide arv Eesti iseseisvuse ajal 63-lt kasvanud kahe-

kordseks ning iga aasta paigutatakse merele üle 400 toodri sõiduteede tähistamiseks. Eesti mereteed on seetõttu meresõiduks korrastatud rahuldavalt. Tähelepanu vääriavad meresõidu alal jääteated, mida antakse talvekuil ja mis suurel määral kergendavad laevade liiklemist. Jääteadete andmise puhul peeti Eesti algatusel Tallinnas 1927. aastal jääteadete konverents. Seal töötati välja rahvusvaheline jääteadete andmise viis ning selle järgi antakse jääteadete raadio, telegraafi ja telefoni teel jää hooaegadel kuni 4 korda päevas.

Sise-veeteede korraldamine on vähem tähelepanuvääriv, aga ka siin on suurel määral korrastatud kõiki meie sisesadamaid uute sadamasildade ehitamisega, raudtee ühenduse loomisega sadamaisse, süvendusega jne. Peale selle on süvendatud ka sõiduteid ja ehitatud kaitsemoole jõesuudmeisse. Kokku on siseveeteede korrastamiseks välja kaevatud pagermasinatega ligi 450.000 m³ jõe põhja.

Asulate heaolu alal veevarustuses ja kanalisatsioonis on tehtud Eesti iseseisvuse kestel võrdlemisi vähe. Tallinnal, Tartul, Viljandil ja Narval olid juba oma veevärgid Vene ajal. Neist omab Tallinn kõige täiuslikuma veevõrgu. 1927. a. sai Tallinn uue filterveevärgi ja sellest ajast tarvitab ta endise puhastamata järvevee asemel filtreeritud vett Ülemiste järvest. Vee magistraalorustiku üldpikkus ulatub 125 km-ni ja aastane veetarvitus on ligi 6,5 miljonit m³ vett. Narva linna veevärk on juba üle 60 aasta vana. Vett võetakse Narva jõest ja pumbatakse torustikku, mille pikkus on praegu ca 25 km. Sellest on Eesti ajal ehitatud umbes 12 km. Viljandi linna magistraalorustik rajati 1911. aastal. Veeallikaks on suurkaev, mis asub järve lähedal. Eesti ajal hakati ehitama Tartu linna veevärki. Tartus on praegu magistraalorustiku pikkus ligi 15 km.; aastane veevärgist antav veehulk on tõusnud 100.000 kantmeetri-le. Peale selle on hakatud veevarustust ehitama Nõmmel veeühingute kaudu. Seal ühinevad majaomanikud gruppideks, kes puurivad kaevu ning juhivad sealt pumbatava vee grupi liikmete majade juure. Need kohalikud veevärgid ei täida tuletrõrje otstarvet, kuna vastasel korral muutuksid torustikud ülejäo kalliks. Muud Eesti linnad ja alevid veevärke ei oma. Veevarustuseks tar-

vitatakse seal avalikke suurkaeve, milliste arv kõigub suurel määral, olenedes linna suuruselt ja vettkandva maakihi iseloomust. Nii on Pärnus ligi 100 avalikku kaevu, Valgas 4, Haapsalus 2, Petseris 3 jne.

Kanalisatsiooni-võrgu omavad Eesti linnadest eeskätt Tallinn ja Tartu, Pärnu, Viljandi, Narva, Valga ja Võru; teistes linnades leidub kanalisatsiooni torustikku vaid üksikuis uulides. Kanalisatsiooni veed juhitakse lähemat teed mööda eelvooludesse, kuhu nad lastakse puhastamata. Kõikide meie kanalisatsioonide puuduseks on nende järkjärguline areng ilma kindla kavata. Samuti tundub pahena pubas-tusseadmete puudumine.

Seadusandluse alal käsitletava küsimuse suhtes on Eesti ajal tehtud ulatuslik ja tähtis töö. 1919. aastal oli tervelt kolmandik Eestimaa pindalast soode ja rabade all, kuna vene seadused ei annud võimalust riigile ega eraalgatusele maa kuivendamiseks. Juba 1919. aastal rakendas Vabariigi Valitsus põllutöoministeeriumi materjalide kogumiseks ning veeseaduse kava koostamiseks. 27. juulil a. 1921 avaldati määrus riigistatud soomaade kasutamise kohta põllumajanduslikul otstarbel. Selle alusel lubati maaparandusele kuuluvaist maa tagavaradest anda pikaajalise rendile (kuni 50 aastat) maid üksikuile juriidilisile isikuile. 16. dets. 1921. a. avaldati seadus vee juhtimise kohta läbi võõra maa, maaparanduse otstarbel. Seega anti seaduslik alus üldisele maakuivendamisele. See seadus ei kõrvaldanud kõiki raskusi, kuna vee juhtimiseks läbi võõra maaala oli vajalik saada siiski naabri nõusolek. Alles 21. dets. 1925. a. avaldatud veeühingute seadus kõrvaldas takistused.

See seadus võimaldab veeühingute asutamist, kusjuures kuivendamise alla kuuluval maa-alal on võimalik sundida kuni kolmandik maaomanikest astuma veeühingute liikmeks ja kandma maa kuivendamisega seoses olevaid kulusid. Seaduse alusel antakse veeühingutele ka majanduslikku toetust. See seadus osutus kõigiti otstarbekohaseks.

20. märtsil 1925. a. avaldati veejõudude kasutamise seaduse muutmise seadus. Seni kehtis endine vene seadus 15. maist 1917 ning nimetatud seaduse muutmise seadus kohaldab

selle seaduse Eesti oludele. 8. märtsil 1928. a. avaldatakse veejuhtmete korrashoiu seadus, milles nähakse ette veeühingute poolt ehitatud veejuhtmete korrashoid sunduse korras, ning 2. augustil 1935. aastal avaldatakse vee-, maa- pinna- ja õhupuhtuse hoiu seadus. Selle järgi keelatakse rüvetada jõgesid, järvi ja teisi veekogusid, keelatakse asutada vabrikuid ja tehaseid nii, et nad reostavad loomulikke veekogusid, seatakse üles nõuded kaevude ja veekogude kohta, kui neid tarvitatakse joogiveeks ja majapidamise otstarbeks. 23. detsembril a. 1936 avaldatakse Eesti rahvusliku jõukomitee seadus, mille alla langevad ka kõik eesti veejõud.

Me näeme, et möödunud 20 aasta vältel on tehtud suur ja tähtis töö. Töö, mis esijoones meie riigi kandvale elemendile — põllumehel — on otsese kasuga. Peale selle on hoolitsetud ka kaudse kasu eest mitmesuguste tööstusharude arendamisel ning just viimasel ajal näeme riigivalitsuse uut püüdmist rajada Eestis elujõuline tööstus — tööstus iseseisvuse ja majandusliku kosumise tagatisena. Arvestades meie riiklikke ressursse ja meie vaesust, peame tunnustama, et on teostatud gigantne töö, töö, mida jõukas Vene riik ei alustanud.

Kuid katsume natukene lähemalt iseloomustada tehtud tööd. Katsume leida mitmesuguseile töötamisaladele ühiseid iseloomustavaid jooni.

Vesi on inimese suurim sõber — ühtlasi ka suurim vaenlane. Veeta ei ole elu; kus on aga teda liigsuses — uputab ta elu. Sellekohaselt võime jaotada kõik vesiehitused kahte liiki — vee kasutamisehitused ja vee kaitsehitused. Ning sellelt vaatekohalt näeme, et rõhuv osa meil tehtud tööst kuulub vaid kaitsehituste valdkonda; eriti maakuivendus kuulub siia, samuti asulate kanalisatsioon. Maakuivendus oli vajalik riigi ja rahva elutingimuste parandamiseks. Seda võib lugeda eelduseks järgnevale tegevusele — vee rakendamisele rahva teenistusse. Kasutus-ala on esitatud hoopis väiksemas ulatuses. Siin näeme mere veeteede, vähemal määral sise-veeteede korraldamist. Veejõu kasutamist vaadeldes leiame vaid üksikuid võrdlemisi vähese võimsusega jaamasid peale olemasoleva Narva jõujaama laienduse, ning kõige väiksem on meil areng veevarustuse alal. Vee kasutamise aladest puudub meil aga täiesti vee

kasutamine põllumajanduse-kultuuri tõstmiseks niisutamise näol. Eesti pole sademeterikas — keskmine sademete kõrgus on 554 mm aastas. Meile on vett looduse poolt antud vähe. Seoses geoloogiliste oludega, mis tingivad kiiret vee ärajooksu, võime rahulikult iseloomustada meie maad kui veevaest maad. Maa kultiveerimiseks on meil olemasolevad veehulgad väikesed, ning kui meie maad järjest veel kuivendame, siis võib meid varsti tabada veepuudus: vesi jookseb meil põldudelt ja heinamaadelt liiga kiiresti ära. See ei tähenda veel mitte, et peame maa kuivendamistööd lõpetama, just vastupidi, — neid tuleb jätkata. Kuid seoses sellega tuleb leida teid vee akumuleerimiseks, et loodud tagavaradega veelgi tõsta meie põldude, eriti aga niitude viljakust, vajaduse järgi juhtides neile vett.

Peame samuti mõtlema ka oma põhi-veekogudele. See ala on alles uurimata ja meil põhivett ei hinnata tähtsa loodusvarana, nagu näeme seda teisis kultuurriiges. Vastupidi — paljudes arteesilistes kaevudes lastakse vett joosta takistamata, sellega raisates asjatult looduse vara, mis teisis riiges on ettenägelikult võetud riikliku kaitse alla. Meil on lahendada suured ja rasked ülesanded asulate varustamises veega. Meil puudub ka tööstuslik vee-ehitus nii vee jõujaamade kui ka sisevete laevasõiduteede ja laevasõidu näol.

Rahvusvahelise mõõdupuuga mõõtes on meil läbiviidud tööd rõhuvas enamuses väiketöid. See on teatud paremus, kuna neist on saanud tulu suur hulk riigi-kodanikke otseselt. Tööde teostamise viis on primitiivne nagu kõigil väiketöil: erilisi oskusi teostamise puhul nad ei nõua. Küllalt on asjatundliku kava koostamisest ja kohapeal tähtsamate mõõtmiste ja näpunäidete andmisest.

Millist arengut võime oodata tulevikus vee-ehituse alal? Kahtlemata jääb meil maaparendus tähtsamaks alaks. Kuid seniselt puht kaitseisukohalt vee vastu asume tulevikus ka vee kasutamisele, teostades seda nii põllumajanduse otstarbeiks kui ka teisis majanduslikeks ülesandeks. Maa elektrifitseerimise kava kohaselt hakkavad meil kerkima jõujaamad. Asulate kasvamisega ja üldise elu nivoo tõstmisega hakkame varustama oma linnu ja asulaid jõukohaselt joogiveega. Suuremad

tööstuslikud vee-ehitused aga vaevalt hakkavad kerkima meil mõõtuandvas ulatuses. Meil puudub suur maa-ala ja arvurikas rahvas, mis lubaks tõusta suurel tööstusel.

Siiski meie loodusvarad ja üldine rahva töökus ja usinus võivad siin, samuti kui riikliku iseseisvuse võitmisel, teostada imet. Mõtleme Taani riigile, kelle pindala on võrdne meie omale, kuid kel puuduvad loodusvarad nagu meil. Ometi on Taani jõukamaid riike maailmas. Seda ta võlgneb ainuüksi rahva töökusele. Kuulsin kord ühe teadlase väljendust: „Rikas maa — vaene rahvas; vaene maa — rikas rahvas. Siin Mehhiko oma kulla, hõbeda ja nafta varadega ja lõpmata vaesusega, siin Island oma kalgi ja vaese looduse ja rikka elanikkonnaga!“ Kas meie ei tee endale ülekohtu, kui nimetame Eestit vaeseks?

Rahva vara peitub rahva töökuses. Mida usinam rahvas, seda rikkam. Ja välised rikused ei suuda rikastada ühtki inimest ega rahvast — nad kaovad kiiresti, kui puudub jõud, töökus ja usinus, mis neid järjest uuendab.

Selles mõttes peame tõsiselt mõtlema ehitusalal ettevõtjaskonna loomisele. Peame nägema selles riiklikku ülesannet samuti kui rahvusliku kapitali kasvamises. Siin on meil praegu tunduv lünk.

Seni saime teostada kõiki ülesandeid võrdlemisi lihtselt ja primitiivselt. Kus oli vajalik rakendada täiuslikumaid töömeetodeid ja masinaid, astus esiplaanile riik, muretsedes vajalikke töövahendeid, sest et meie ettevõtjail puudub majanduslik jõukus ja ka kogemused.

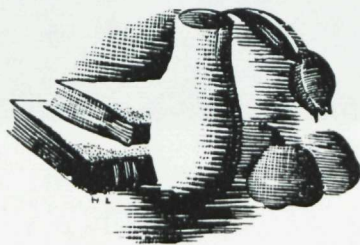
Ettevõtja, kellele meil sageli vaadati kõõrdi tema lahedamate eluolude tõttu, etendab tegelikult tööstuslikes mais tehnika arengus tähtsat osa. Just ettevõtjate ringkonnis kerkiavad esile tehnika arengu küsimused. Just ette-

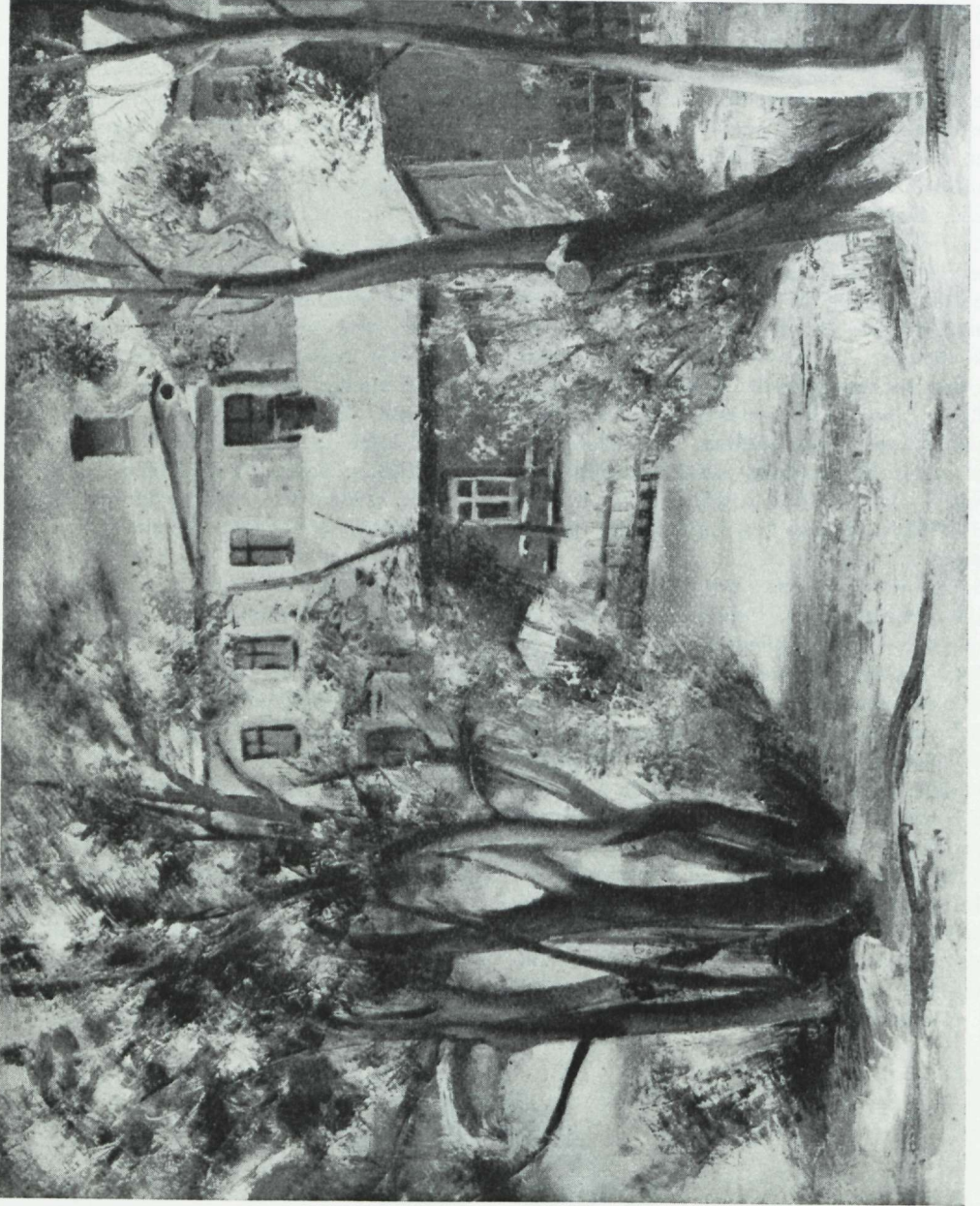
võtteis rakendatakse kõiki kogutud kogemusi ja otsitakse alaliselt täiendusi ja uuendusi, et jääda võistlusvõimeliseks konkurentsi vastu. Ettevõtja, kes lühikeseks ajaks lubab anda jääda oma võidetud tasemele, tõrjutakse varsti välja ehitusturult. Ettevõtteid on need proovikojad, kus katsetatakse uusi töövahendeid ja meetodeid. Siin teravas majanduslikus võistluses peavad uued meetodid näitama oma üleolekut vanadest. Ettevõtteis valitseb dünaamika, mis võimsalt viib elu edasi.

Teie ütlete võib-olla, et asjatult ülistan sellaselt ettevõtjaid. Palun siiski võtta seda küsimust sügavamalt. Ehitusettevõtjad on üldises rahva ettevõtlikkuses vaid väike osa. Ja sellaselt neid karakteriseerides, iseloomustan ühtlasi ka igasugu ettevõtlikkust. Võime rahulikult ütelda: tulevik kuulub ettevõtlikule, ettevõtjale. Praegusaja filosoof Broder Christiansen ütleb: „Tänapäeva inimene on objekt ja asendatav; homsepäeva inimene — subjekt ja mitte asendatav. Tänapäeval on kapitalist — majanduse eksponent, homme aga ettevõtja.“

Tööstuses näemegi juba teatavat murrangut ja lahtiütlemist kapitalismist. Ja kas praegune sõduri kasvatus pole parimaks tõenduseks sellele, kasvatus, mille sihiks on teha iga sõdur iseseisvaks lahingühikuks, millest võib oleneda terve lahingu saatus? Ja kui me mõtleme tagasi sündmusele, mis leidis aset 20 aastat tagasi, siis võime küsida õigusega, kas polnud need 3 julget meest ettevõtjad, ettevõtjad, kes võtsid endale ette luua kõrgeima kuju inimorganisatsioonist: suveräänse elujõulise riigi?

Meie elame nüüd selles riigis. Meil lasub kohustus jätkata tööd, mida alustasid need 3 julget meest 20 aasta eest. Alused töö tegemiseks on tehtud. On tarvis vaid üksmeelses ettevõtlikkuses panna usinad käed tööle.

A. Kesner

Tabu (011)

Lõhestatud akadeemiline haritlaskond – mille nimel!

Jätkuvalt mõtteilma, seltskondliku seisu jne. iseloomustamiseks on meie lähemas minevikus olnud akadeemilises haritlaskonnas kaks tähtsat kriteeriumi — isiku kuuluvus parteisse ja ta kuuluvus üliõpilasorganisatsiooni. Kui varemini need kriteeriumid olid võrdse tähtsusega, sageli esimene s. o. erakondlik kuuluvus isegi tähtsam, siis — erakondade prestiiži ja nende seesmise siduva jõu vähenemisega ja nende ametliku likvideerimisega on oma osatähtsuses tublisti suurenenud üliõpilasorganisatsiooniline koordinaat isiku ilme kindlaksmääramisel.

Et mitte ainult akadeemilises peres, vaid ka rahva eliidi organiseerimisel üliõpilasselts ja korporatsioon — edaspidi üldnimeline konvent — on omandamas suuremat tähtsust — see omakorda paneb neile organisatsioonidele ka suuremaid kohustusi, eriti murrangu- ja kujunemisperioodidel. Tuleb seepärast täpselt endale aru anda ka neist muutustest, mis on toimunud üksikute üliõpilasorganisatsioonide või nende liikide omavahelistes suhetes. Tuleb selgitada, millistel pikkus- või laiuskraadidel asuvad praegu üksikud organisatsioonid meie avalikus elus. Selleks otstarbeks tuleb antud organisatsiooni positsiooni käesoleval momendil jälgida jällegi kahe

koordinaadi seisukohalt: 1) üksiku konvendi seisukoht akadeemilises elus, ta suhted teiste konventidega, 2) üksiku konvendi seisukoht ühiskonnas, poliitiliste rühmituste keskel, organisatsiooni poliitiline üldilme. Üliõpilasorganisatsioonid on praegu politiseerumas — rohkem kui kunagi varem meie iseseisvusaaja kestel — ja senini tagasihoidlikemailgi tuleb hakata näitama värvi.

Tallinnas tekkiva üliõpilaskonna elu saab olla vähemal määral minu mõtete toetusmaterjaliks, sest selle uue üliõpilaskonna ilme on kujunemas ja Tartu üliõpilaskonna organisatsioonidest õige oluliselt mõjutatav. Selle tõttu näited minu alljärgnevais ridades on peamiselt Tartust.

Peatun algul peamiselt küsimuse esimesel poolel — s. o. organisatsiooni seisukohal teiste konventide peres. Et meie iseseisvusaaja üliõpilaskonna elu kujunemine Tartus vanem ei ole kui 19 a., siis puudub veel õigupoolest distantst toimunud protsessi jälgimiseks. See raske vaatlust. Kuid ühtlasi kohustab seda enam küsimust tõstma. Sest lühikesel ajavahemikul tõttu ei ole meie ise enestele suutnud veel aru anda toimunud muutustest. Meie mõtleme ikka veel nende kategooriatega, mis maksid olukorra kohta 19 a. tagasi. Vähemalt suurel osal sellest vilistlasperest, kes tol ajal moo-

dustas üliõpilaskonna või ka värske vilistlaskonna, oli parasjagu kujunemas oma vaade üliõpilaselu avalduste kohta. See on seda arusaadavam, et üliõpilasorganisatsioonide-vahelises elus pole toimunud mingit järsku välist pööret sellest ajast saadik, kui loodi ühine Üliõpilaskond ja edustus. Areng on olnud orgaaniline, mis kaasaegsetele tavaliselt ühe generatsiooni vältel ikka jääb nähtamatuks, toimunud muutusi toob vaid teadvusse generatsioonide vahetusaege palavik. Vilistlasinstituut kui säärane (alaline kokkupuude vanema ja noorema generatsiooni vahel) meie üliõpilasorganisatsioonide juures aga mõjub kaasa, et need generatsioonide vahetusedki ja sellega seoses olevad palaviku-nähted retušeeruvad. Eriti nooremates organisatsioonides, kus ideoloogiliselt on mõõtuandev olnud õieti kogu aeg üks generatsioon — seltsi asutaja ja praegu 40—60 a. vanuses olev vilistlas põlv.

Et säärases olukorras endale aru anda, kas vahepeal on toimunud mingit muutusprotsessi, ja kui on, siis millist — selleks tuleb end otse teadlikult sundida kõrvaltvaataja ossa ja unustada tavalised sümpaatiad ja antipaatiad. Tuleb kõrvutada olukorda a. 1920—22, kui praegune tooniandev vilistlaskond end oma organisatsiooni juures teatud tervikuna tundma hakkas, praeguse olukorraga. Tolleaegse üliõpilaselu kujunemist praeguse ni ei taha ega saa me jälgida aga kõigis erinähetes. Tuleb piirduda tüübilisemate liikidega. On iseenesest mõistetav, et jälgimist nõuab meie üliõpilaselu kahe põhiteguri, kahe antipoodi — seltside ja korporatsioonide vahekorra kujunemine. Kuid sellest üksi on vähe. Detailsemate kriteeriumidega küsimusele lähenedes, ei saa teisiti kui üliõpilaskonnas avalduvad jõud jagada 3 kategooriasse ja jälgida lahus nende vastastikuste suhete kujunemiskäiku. Need kategooriad oleksid: EÜS, korporatsioonid ja traditsiooniliselt nimetatud „väikeseltsid“ „Raimla“, „Põhjala“, „Liivika“, „Ühendus“ ja osa naisseitse („väikeseltsi“ ni-

metuse juure tulen hiljem sisuliselt tagasi).

Eeskätt tuleb piirduda esimese, s. o. kaksikjaotuse seisukohalt vaadeldava protsessi jälgimisega. Kui võtame asja lihtsustamiseks ümmarguse arvu a. 1920, siis saaksime tolleaegse üliõpilaselu vaimsest ennesõjaaegsetel sugemetel kujunenud palgest ja majanduslikest vahekorrist ning võimalusist teatava kindla pildi.

Seltsides, võrreldes korporatsioonidega, märgitakse tavaliselt, et nendel oli ja on suurem huvi üldküsimuste vastu, teravam sotsiaalne meel, püsivam ideelise teotsemise tähtsuse rõhutamine, sügavam tunnetus isikuvabaduse tarvidusest üliõpilasorganisatsioonides.

Korporatsioonides, võrreldes seltsidega, jälle toonitatakse suuremat püüet moodustada endast mingit seltskondlikku paremikki, kellel on õigus materiaalseltki paremale seisukorrale ühiskonnas. Korporatsioonid ei rõhutanud nii tugevasti oma kohustusi rahva vastu, ei ilmutanud nii teravat ühiskondlikku meelt kui seltsid, olid enamvähem apoliitilised; kui ühiskondlikku meelsust ilmses, paistis, et see on poliitiliselt konservatiivsem, sümpatiseerides tolleaegsele maaliidule — põllumeeste erakonnale, kristlastele ja vähemal määral ka rahvaerakonnale. Seltsides seevastu olid sümpaatiad pahempoolsete (sotsialistid, tööerakond), tsentrumi (rahvaerakond) ja vähemal määral juba põllumeeste vastu (peamiselt ainult EÜS-is).

Need kõige üldisemad jooned ei esinenud mõlemal pool muidugi täitsa puhtalt. Kui analüüsida neid üksikuid jooni, siis selgub, et need olid tublisti üksteisest läbi põimunud. Kuid suurtes joontes vastab ülaltoodud iseloomustus siiski tolleaegsele kujutelmale üliõpilaste erinevusist, neid erinevusi vaadeldes vähemalt seltsidele lähedasest vaatevinklist.

Ideoloogiline alus iseseisvumise algastail oli kummalgi rindel ligikaudu seesugune, millisenä seda eespool kirjeldasin. Sellastelt lähtekohtadelt hak-

kas nüüd elu kummagi antipoodi juures liikuma. Ei saa salata, nad seisid teineteisest tol ajal teatavas kauguses. Iseisvusaastate kujunemiskäik pidi näitama, kas nad jäävad püsivalts samasse kaugusse teineteisest, kaugenevad veelgi, või tulevad teineteisele lähemale.

Vaadeldgem kujunemiskäiku esialgu seltsides. Kõigepealt püsis seal üldsuse huvide rõhutamine veelgi, kuid sai teise sisu. Enne iseseisvust oli rahvuslik ja seltskondlik tegevus akadeemiakodanikule nagu mingiks pühapäeva-asjaks, kõrvalhuviks. Algav spetsialiseerumine ja kiirem teadusliku töö tempo võttis seltside ühiskonnameelelt kõigepealt selle pühapäevalise kõrvalharrastuse, teataval määral ilutsemise maigu. Ühiskonda, seltskonda ega rahvakultuurilisi ettevõtteid ei saanud nüüd enam teenida kõrvalhuvina, vaid nüüd pidi terve mees oma eriharidusega mängu minema. Ei vajatud enam nn. seltskonnategelast, vaid ametmeest, kas halduse või muul alal, või õppejõudu ülikoolis jne. Ühiskonnateenimine muutus tasuliseks. Üldhuvi taotlemine ja tasu — need kaks mõistet sulasid kuidagi kokku. — Oli raske teha vahet inimesel iseendagi ees, kas ta taotles teatavat positsiooni selleks, et rakendada oma jõudu rahva teenistusse, nagu sellest nii ilusasti oli räägitud ta koolipoisipõlves ja millest ta isegi oli unistanud, või selleks, et saavutada „sooja kohta“. Aja jooksul muutus see kohapüüdmine tugevamaks tõukejõuks, kuigi inimene pidulikel hetkil iseendale sugereeris, et ta ei püüdnud mitte koha pärast, vaid et koht saaks tema näol väärtusliku täitja ega läheks mitte teise, näit. korporandi kätte, kes seal hakkaks teostama „omameeste poliitikat“. Sellane eneseõigustusideoloogia on meil kujunenud väga mitmeladiliseks. Ja märkamatuks on aja jooksul seltsid suurel määral kaotanud seda idealistlikku värvingut, mis neid eraldas enne korporatsioonidest. Isegi nn. „omameeste poliitika“ ei ole jäänud seltsidele võõraks, vaid mõned seltsid on siin selles

asjas olnud koguni esirinnas. Ka puudusid enne „upitajad“ — ei olnud küllalt vilistlasi mõjukail kohtadel. Nüüd aga said nooremad vilistlased juhtivatele positsioonidele ja nooremad vilistlased on alati agarad toetama oma mehi. See „omameeste poliitikale“ allavandumine sündis seda hõlpsamini, et seltsides endisest ajast päritolev väikeselt askeetilinegi (vähemalt teoreetiliselt) endapiiramine on aja jooksul vähenenud. Nüüd aga, kui esimeste pärastsõjaaegsete vilistlastena saadi headele kohtadele, avanes võimalus tunge vallali päästa ja puudujäänut tasa teha. Eriti väiksemates pahempoolsetes seltsides on see metamorfoos silmatorkav. On seltsi, kelle asutajad liikmed omal ajal lahkusid EÜS-ist, sest et seal liiga palju joodi ja lõbutseti, kuid kes nüüd vilistlaspõlves on tagant järele omandanud olulisema osa rõõmsa burši hingeelust ja seda praegu õpetavad nooremailegi kaasvõitlejatele.

Ja kui seesmises kasvatuses seltsid rõhutasid varem õige laia, ebamäärastki isikuvabaduse põhimõtet vastukaaluks korporatsioonide autoriteetlikule kasvatusprintsibile, siis on elu sellessegi toonud muutusi. Juba „Raimla“ asutamine oli siin üheks sümptomiks: rõhutati, et isikuvabaduse printsibiga ei tohi liialdada ega sellega kurjasti ümber käia, et isikuvabaduse põhimõttel ei tohi liige keelduda täitmast oma kohustusi seltsi vastu. Ja teisteski seltsides on vahepeal obligatoorsuse moment aina kasvanud ja nn. isikuvabaduse seisukohast on kvantitatiivne vahe korporatsioonide ja seltside vahel seega praegu tublisti väiksem kui a. 1920.

Samal ajal, kui seltsid on minetanud osa endisi erinevustunnuseid, samal ajal on umbes sellelaadiline lähenemise protsess toimunud ka korporatsioonides.

Kõigepealt tuleb märkida korporatsioonide huvi tõusu poliitiliste, ühiskondlike, rahvuslike, teaduslike jne. küsimuste vastu. See ei ole muidugi sündinud ainult immanentsel sihil, vaid samal tõukejõul, mis seltside rahvast viis ilu-

kõlaliselt idealismilt lähemale oma-enda huvidele — sama tõukejõud tõi korporante eneseette elamisest avaliku elu võitluste keerisesse. Sest isikliku heaolugi taotlemine ei olnud enam mõeldav ilma enda maksmapanekuta poliitilises ja ühiskondlikus elus. Juba lihtselt koh-tade saamiseks tuli võidelda sellel rin-del. Poliitilise võitluse pinevuse seisuko-halt vaadatuna on korporatsioonid praegu vahest koguni esirinnas.

Ka kutsealaline erinevus korporatsioonide ja seltside vahel on samuti kogu aeg liikunud kahanemise suunas. Korporandid on asunud ja asumis neilegi aladele, mis enne tundusid nagu seltside või mõne seltsi monopolina. Filosoofiateaduskonnas on nooremate õppejõudude kohad leidnud korporantidest tõhusaid täitjaid, korporandid on teotsemas kirjanduses, publitsistikas ja rahvuslike ürituste juures. Mõned akadeemilised ühingud, kus alguses korporante üldse polnud, on saanud koguni korporantide juhitavaiks. Üksikud rahvuskultuurilised loovüritused on suurelt osalt korporantide kantavad.

Ühe sõnaga — olgu sündinud muutuse tõukejõud millised tahes, fakt on see, et praegu pole enam mingit kvalitatiivset vahet seltside ja korporatsioonide suhtumises vaimsete huvide taotlemises ja huvitundmises ühiskonna heaolu küsimuste vastu. Vahe on puht kvantitatiivne. Mis puutub üldisesse konkreetsesse eralduste alusesse, siis seisab see vahest selles, et mõnes seltsis peetakse üldiselt rohkem referaate ja töö on intensiivsem, mis võimaldab noormeestel kiiremini ülikooli lõpetada. Varandusliku jõukuse vahe on aga peaaegu kadunud. Praegu teenib oma igapäevast leiba nii korporant kui seltsi-mees väikesepalgalisel kohal. Kõige selle tõttu on kadunud ka see varem korporantidele omane väike varanduslik upsakus.

On ju veel rida teisigi nähteid, mis räägiksid muutustest ühe või teise juures. Kuid ülalviihjatudki näitavad selgesti arenemise tendentsi. Ja see on nivel-

leeriv. Sisulised erinevused korporatsioonide ja seltside vahel on kahanemas. Muidugi ei tähenda see seda, et varsti oleks meil üks kari ja üks olemine. Ei, sest sageli just lähedased organisatsioonid ei võitle sugugi vähem vihaselt kui need, kellede vahel on suured sisulised erinevused. Ka ei tule arvata, et kõik sisulisedki vaheseinad seltside ja korporatsioonide vahel on kadumas, neid jääb siiski küllalt, kuid igatahes on objektiivselt vaadates praegu paratamatuid vastuolusid seltside ja korporatsioonide vahel palju vähem kui varem. Ja vahesid kahan-dav tendents võib veelgi süveneda.

Sellest tõsiasiast on vaja olla teadlik. Praegu „murrab elu sisse” meie poliitilisse maailma neid teid pidi, kust ta seni mitte sisse murdnud ei ole. Toimub poliitiliste jõudude ümberasetamine. Säärasel korral, kui senised organisatsioonide vahekorrad — liidud, sõprused ja vaen-lused — rebenevad ja aset annavad uutele kombinatsioonidele — säärasel korral omavad suurt tähtsust ka seesugused sisemiselt tugevad organisatsioonid, kes ise küll ei asetse hoopiski poliitilisel pinnal, kuid kes oma sisestruktuuri ja valitsevate traditsioonide kaudu tublisti on seotud ka poliitilise ladvastiku vahekordade kujunemisega. Säärasteks organisatsioonideks on üliõpilaste intiimorganisatsioonid. Muutuvad poliitilised olukorrad nõuavad neilt reageerimist, osa neist ongi juba reageerinud, üks vähemal, teine suuremal määral. Et see reageerimine aga otstarbekalt võiks sündida, tuleb ennekõike valida igal organisatsioonil asupaik frontide rägastikus. Olen vaadelnud kahe üliõpilaselu põhirühmituse siseilma rahuliku kujunemisprotsessi tulemusi, mis iseloomustavad neid rühmitusi praegu. Kuid sellest üksi on vähe. Need rühmitused pole arenenud üksi omaette, kokkupuutumata. Ei, nad on kogu aeg arenanud ka ekspansiooni, vallutustahet. Kui seda ekspansiooni, seda jõu vahekordade kujunemist

jälgida, siis saame teadlikumaks taktikalistest võitlustendentsidest olevate jõudude vahel.

Eespool oli võimalus peatuda seltsidesse ja korporatsioonidesse koondunud ringkondade eriilme kujunemisel iseseisvuse kestel. Nägime, et selle kahe rühmituse arenemiskäigus ilmneb väga tugev ja silmapaistev nivelleerimistendents.

Sellane on asja tegelik käik. Antud juhul ideed käivad faktide taga. See tähendab — tegelikus elus on terasele vaatlejale vahed korporatsioonide ja seltside vahel peaaegu olematuseni nivelleerunud, kuid ideeline teadlikkus sündinud muutustest pole asjaosaliste juures veel läbi lõõnud. Nii korporatsioonides kui seltsides elab osa inimesi veel selles teadmises, et seltside ja korporatsioonide vahel on ülepääsmatud „looduslikud“ vaheseinad, et seltsid ja korporatsioonid on loomulikud vastased ja iga mees kummalgi pool peab alati valvel olema, et teda ära ei neelataks.

Sellane on veel suurelt osalt üldine arusaamine nii siin- kui sealpool. Aga see arusaamine pole enam mõradeta. Nii siin- kui sealpool fronti kuuldu ikka kõvemini hääli, et sellane vaade on anakronism, mis on püsinud ainult seepärast, et seda tõsisemalt revideeritud pole. Ja sellaste revideerimist nõudjate hääle ajalugu pole mitte päris lühike. Neid hääli on kostnud juba endistelgi aastatel. Küsimuse raskuspunkt seisab siin EÜS-is. Seepärast — kui tahame endale aru anda praegusest olukorrast, peame vaatlema viimaste aastate vahelkordade arengukäiku mitte enam kahe teguri — korporatsioonide ja seltside seisukohalt, nagu tegime eespool, vaid arvestama juba kolme tegurit — korporatsioone, EÜS-i, väikeseltse. Need rühmitused pole seni sammunud oma teed ainult üksi, eraldatult. Igaüks neist on arendanud ka ekspansiooni, vallutustahet. Igaüks muidugi eri aegadel eri määral. Kui jälgida seda jõuvahekordade kujunemist, ainult siis saame täiele selgusele olevatest taktikalistest võitlustendentsidest.

Kui rääkida Tartu akadeemilise elu lähema mineviku vaimsest palgest, siis ei saa mööda vanast Tõnissoni „Postimehest“ kui tsentrumist. Eriti siis, kui rääkida ka EÜS-ist. Mõistete selgituseks olgu üteldud, et EÜS-i ja „Postimeest“ ei saadud küll 100-protsendiliselt identifitseerida. Kui kujutella neid kahte tegurit ühesuuruste ketastena, siis lapiti teineteisele pandud ei katnud nad teineteist täielikult. „Postimehe“ kettal jäi vabaks üks kitsas veereke, kus asusid korporandid, ja EÜS-i kettal veidi laiem segment, kus asusid mitterahvaerakondlikud vilistlased. Aga kummagi ketta keskus on kaetud. See tähendab, et üldjoontes võisime EÜS-i ja „Postimeest“, kuni selle aktsiaseltsiks muutumiseni ja isegi hiljem, teataval määral õigusega samastada.

EÜS-i ja „Postimehe“ vaimsust on raske defineerida. Aga selle vaimse iseloomulikumaks jooneks on alati olnud hegemoonia taotlemine ja teostamine meie akadeemilises õhkkonnas. Seda hegemooniat ei taoteldud mitte üha uuenevate ja käärivate jõupuhangute, vaid vana glooria nimel. Tõsi, EÜS-i valgub ju igal aastal palju väga väärtuslikku ainet noorliikmete näol. Aga imelikul kombel ei suuda see pisiannuste kaup juuretilkuv uus aines kunagi oluliselt muuta seltsi ilmet. Paremal juhtumil tekitab see ainult ajutist pakitsust seltsi organismis, üsna pisikest virvendust seltsi üldilme pinnal, mille vanade vilistlaste käsi varsti tasandab. EÜS on organisatsioon, kes õige suurel määral elab minevikust ja selle glooriast. Minevikust mõjuvad eeskätt ikka sangarlikud jooned. Aga millist sangarlikkust näeme läinud sajandi kolmanda ja neljanda veerandi haritlaspõlve ajaloos? Ärgu saadagu nii aru, nagu tahaksin eitada kõike seda positiivset, mis ilmneb meie mineviku haritlase hariduseomandamise käigus. Seal on positiivset paljugi, kuid see on peamiselt argipäevsuse, pisielu positiivsus, millega ei saa aastakümnete pärast noorusele enam fastsineerivalt

mõjuda. EÜS-i traagika peitub selles, et ta põlvneb ajast, kus ta oli ainukeseks eesti üliõpilasorganisatsiooniks. Ta esindas seega kogu eesti üliõpilaskonda. Seda ta nüüd enam ei ole. Võimu ja esindustahe aga on püsinud, kuid selle säilitamiseks ei jatku enam vaimset ega ainelistki teistest üleolevat jõudu. Sellest asjaolust johtub sallimatus sellaste organisatsioonide vastu, kes elavad oma elu ja kes võiksid võistlejaiks saada. Endise positsiooni kaitsmine ja kartus seda kaotada süvendas veelgi sidet seltsi ja „Postimehe“ vahel. Kiruti „Postimeest“, ei oldud temaga rahul, aga otustaval momendil ei saanud EÜS-i liige siiski naljalt „Postimehe“ lõplikuks vaenlaseks — üksikud muidugi välja arvatud. Personaalne side ja vastastikune teineteise vajadus mõjusid siis lõpuks nii, et Tartu vaimses palges „Postimees“ ja EÜS-i ringkond oli üks. Üksikutest lahkelistest ei tule lasta end eksitada. See pärast ka järgnevates ridades kõneldes EÜS-ist, mõistame selle all ka „Postimeest“ ja ümberpöördult.

See väliselt dualistlik, kuid sisemiselt ühtlane tegur moodustab meie intelligentsi teatava järgu ajaloo selgroo. See tegur kujundab endast lähtekoha, kust hakkasid liikuma teised.

Neid teisi tekkis — kaks liiki. Korporatsioonid ja väikeseltsid.

Mõlemad need liigid võtsid EÜS-i suhtes seisukoha. Juba uute organisatsioonide asutamine ise oli seisukohavõtt, sest senine „üliõpilaskondlik“ organisatsioon oli ju EÜS. Uus organisatsioon loodi vaid siis, kui EÜS polnud teatavale osale akadeemilisest kodanikest millegipärast vastuvõetav. EÜS oli lähtekohaks, kust suunati uue organisatsiooni tee. Väikeseltsid suunasid selle ühele, korporatsioonid teisele poole, ja nii nad siis elasid aastaid. Paistis, et korporatsioonide ja väikeseltside teed kunagi ei ühti — suundusid need ju eri ilmakaartesse — üks vasakule, teine paremale EÜS-ist — tolleaegsete mõistete kohaselt muidugi. Aga mõne aja pärast tekkis mõte eesti

ühtlasest üliõpilaskonnast. Tekkis kavatus ühiselt välja anda „Üliõpilaste lehte“ a. 1913. Ja siis tuli ka tarvidus üksikuid organisatsioone kuidagi geograafiliselt fikseerida, neid nagu veidi kittida. Võiksimpe peaaegu ütelda, et siit peale hakkasid eriilmelised organisatsioonid liikuma juba rohkem nagu rööbiti, aga õige suures kauguses üksteisest. Keskel EÜS ja mõni võõralinnaline väikeselts, paremal korporatsioonid, vasemal „Ühendus“ oma mõttekaaslastega.

Aga siis saabus eesti iseseisvusega moment, kus samad tüübid veelgi lähemale nihkusid, kuid ikkagi rööbiti liikuma jäid. Loodi ühine Üliõpilaskond ja kokkupuute-punkte hakkas tekkima tegelikus elus üha rohkem. Üliõpilased edustus, vilistlased ülikooli õppejõududena, poliitika- ja majandustegelastena hakkasid üksteist lähemalt nägema ja esialgne võõrastus hakkas vähenema, vähemalt nende juures, kes tegelikult kokku puutusid.

Vahetekord EÜS-i ja väikeseltside vahel oli iseseisvusaja alguses kõige parem. Õieti olidki ju väikeseltsid ainult „Ühendus“, „Põhjala“, E.N.Ü.S. ja „Ilmatar“. Vanim neist oli „Ühendus“, kuid sõja ajal niivõrd koosseisult nõrgenenud, et paistis kääbusena EÜS-i kõrval, omas aga pahempoolsete vilistlaste näol mõnevõrra kaasaraäkimise võimalusi poliitilises elus. Korporatsioonid üldiselt olid vastu seinad surutud, nende rinne lõhutatud, — „Ugala“ ja „Liviensis“ löid seltsidepoolisel rindel „Estika“ ja „Sakala“ vastu. Meeleolu teatavas osas mitteakadeemilistes ringides oli korporatsioonidele vaenuline, organiseerimatud üliõpilased olid aga täiesti seltside sõiduvees.

„Veljesto“ ja „Raimla“ näol tekkisid elujõulised seltsid ja varsti viimane kasvab nii, et sai EÜS-i kõrval märgatavaks iseüksuseks. Puhast rindejoon seltside ja korporatsioonide vahel hakkas segi minema. EÜS hakkas sõbrustama „Viironiaga“ ja „Filiae-Patriaega“. Seltside liidust seekordses olukorras ei võinud

juttugi olla, hiljem on liitumine teostunud, kuid saavutamata küllaldast ühtlust.

EÜS-i uued koalitsioonid andsid väikeseltsidele eeskju.

Eeskätt puutusid silma muidugi korporatsioonid. Varematel aastatel olid edustustes väikeseltsid ja korporatsioonid suurepäraselt sobinud. Vahekordi tumestas vahel sekka mõni EÜS-i tüliasi mõne korporatsiooniga. Neis tüldes pidid väikeseltsid liitlastena EÜS-i poole asuma, kuigi mõnikord üsna väheste isuga. EÜS-i üheks iseloomustavaks jooneks on, et tema ei võitle mitte niipalju korporantismi kui niisuguse, vaid ikka mõne üksiku korporatsiooni vastu, kusjuures ta samaaegselt katsub sõbralikke suhteid hoida mõne teise korporatsiooniga. See ongi kõigiti arusaadav, sest see võitlus ei ole tingitud niipalju elulesuhtumisest ja veendumusest (EÜS on ju sisuliselt korporatsioon), kui oma positsiooni säilitamisest tegelikkudes jõuvahekordades ja vastasmängijate jõu nõrgestamisest. Loomulikult ei olnud sellasest tülitsemisest väikeseltsid kuigi palju huvitatud — neil ei olnud endal sellelaadilisi kokkupõrkeid korporantidega kui EÜS-i mees-
tel, neid huvitas enam ideeline võitlus korporantismi kui elulesuhtumise vastu. Kui aga säärast võitlust ei peetud, siis pidi väikeseltside meelest ju arusaadavalt olema parem loobuda ka väiklasist arveõiendamisist.

Neil ja muil motiividel oli juba sel ajal, kui üliõpilaskonnas teotses „Raimla“ esindajana E. Kant, mõte küps, luua edustuses koalitsioon väikeseltside, korporatsioonide ja maakondlikkude kogude vahel.

Millegipärast jooksis see algatus tühja. Seega möödus moment, kus väikeseltsid oleksid saanud arendada teatavat agressiivsust üliõpilaskonventide vahekordade pehmemdamises ja üksteise lähendamise loomulikus käigus.

Teiselt poolt aga hakkas asi arenema väikeseltside ja EÜS-i vahel parema vahekorra suunas. Usuteaduse erakadeemia järelekaajana rebenes EÜS-i vahekord

„Virooniaga“; vahepeal oli EÜS-il kujunenud osaliselt koostöö „Veljestoga“ mõnel alal — filosoofiateaduskonnas. Üldse hakatigi nüüd majandusliku koostöö osalise rebenemise järel „Virooniaga“ rohkem rõhku panema vaimseile aladele, kus väikeseltside abi EÜS-ile nii hädavajaline oli. See on tingitud muidugi ka sellest, et vahepeal olid korporandid andunud teaduslikule tööle, nagu sellest kõnelesime eespool, ja hakkasid nüüd omalt poolt kohti vaimsel alal ründama.

Need olidki põhjused, miks EÜS väikeseltside vastu hakkas muutuma lahkemaks ja väikeseltsid olid ka kohe valmis lahkusele vastama sõprusega.

Ja siis tuli erakordne aeg — EÜS-i perel tuli veel agressiivsemaks muutuda. See toimus Tõnissoni viimase valitsuse päevil. Sealses peres tunti end niivõrd seisukorra peremeestena, et agressiivsust ei suunatud ainult korporatsioonide, vaid isegi väikeseltside vastu. Aastasadade vältel kujunenud akadeemilise vabaduse peeglistse löödi mõrad. Politsei ilmus professori loengule auditooriumi ja üliõpilasorganisatsiooni koosolekuile (Raimlasse). Muidugi olid ähvardused sihitud eeskätt korporatsioonide ringkondade vastu, kuid väikeseltsidki ei pääsnud puhtalt, olgugi et nad olid liitlased, õieti kahekordsed liitlased. Sest esiteks nad olid liitlased EÜS-iga ja teiseks olid väikeseltside vilistlased tegelikult toetamas seekordset Tõnissoni poliitikat.

Mõndagi on muutunud vana Alma Materi ümber: tuli ülikooli majandusdirektor, muudeti pikemate kaalutluste järel ülikooli seadus, leidis aset Tallinna tehnika-ülikooli ellukutumine ja ülikoolidele uue juhtkonna määramine uue seaduse alusel, samuti üliõpilaskonna orgaanite konstrueerimine selle seaduse põhjal. Konvendi nime organisatsiooni nime lisana tarvitamine, mille varal pidi ka handatama välist ebaühtlust üliõpilaskonventides, ei mõjunud tervendavalt —väline dualism on jäänud püsima ja isegi süvenenud.

Ametlikult ei ole registreeritud ei korporatsioonide ega seltside liite, kuid nad eksisteerivad vaikselt ja avaldavad oma mõju nii vilistlas- kui ka üliõpilaskonnale. See lootus, et nende suurte rinate juhataste kaudu suudetakse jõuda ühisele akadeemilisele arusaamisele ja üksteise usaldavale mõistmisele korporatsioonide ja seltside rinde vahel, on petlik. Tegelikult paremal juhul võib see liitude vahetaliitus hoida mõnesuguseid tasakaalu vahetõrget ja nihutada kaugemale avalikku kokkupõrget, nagu mõnede riikide lepingud üksiku ohtlikult relvastuva riigi vastu — kuid ometi relvastumine ja üksteisele kõõrdi vaatamine kestab edasi. Tahetakse aga jõuda ühise akadeemilise haritlaspereni, siis peab algama üksikute konventide lähenemisest, kuulugu need üksused siis korporatsioonide või seltside rindesse ja mida antipoodsete vahel seesugused sõpruseotsimised ka ei oleks, seda kaugemale võib jõuda nende kaudu ühise akadeemilise rahvajuhtimise-võimelise haritlaskonna ehitamisel. Paratamatu on aga vist vaheastmena ja ühe ajutise võimalusena konventide ja nende liikmete vahetõrgete tervendamisel kolmikrüh-

mitumine, nagu eespool kõnelus oli kord olnud kombinatsioonist, ja see oleks: 1) korporatsioonid, 2) ebaõiglaselt „väikeseltsideks“ nimetatud seltsid ja 3) EÜS ja tema väga lähedased mõtteosalised.

Need liidud, kolmikgruppidesse organiseerumine ning sõprussidemete loomine üksikute antipoodsete välispidiste märkidega konventide vahel peavad olema kaudseteks abinõudeks tervendada akadeemilise pere solidaarsuse tunnet ja teha lõpp selle pere ei millegi nimel arendatavale lõhestamisele. Minu poolt selle kirjutuse kestel toodud katkelised näited ja mõtteavaldused peaksid küllaldase pildi andma sellest, et sisuliselt ei ole meie konventide eluavalduste ja nende isikliku koosseisu vahed seesugused, mis paratamatusena põhjustaksid üksteist eitavatesse rinetesse jagunemist. Arenemiskäik üksteise lähenemise suunas on erilise intensiivsusega toimunud meie iseseisvusaja jooksul ja kestab kindlasti edasigi. Head tahet selle teostunud lähedalseismise tunnistamiseks peaks igal akadeemilisel kodanikul jatkuma, vaatamata tema konvendi suurusele ja muudele ainelistele või ajaloolistele privileegidele.

VARAMU RINGVAADE

Vestlusi soome kultuurikriisist ja eesti kohviku-demokraatiast¹⁾

1

Jõuluks 1937 avaldas soome kirjanik Yrjö Kivimies K. J. Gummeruse kirjastusel 340-leheküljelise teose „Pidot tornissa“, kus autor käsitleb vestluste kujul soome kultuurielu päevaprobleeme. Vestlejaiks on eri alade tüüp-tegelased nagu näit. Filosoof, Dotsent, Kirjanik, Esteet, Kriitik, Proua Doktor, Etnoloog, Keelemees, Konservatiiv, Radikaal, Minister, Ajakirjanik, Pessimist ja mõned muud, kes kogunevad korraks nädalas olengulle, et kellegi algatusel üht või teist küsimust eri seisukohtadelt *pro* ja *contra*, teeside ja antiteesidega analüüsida, ilma et ühelgi olengul selgeid sünteese kristalliseeruks või üksmeelseid resolutsioone vastu võetaks. Raamatus ei taotelda teadlikult mitte literaarset, vaid just konversatsioonilist stiili, mida algupoole oli üsna huvitav jälgida, kuid mis lõpupoole hakkas juba tüütama ja väsitama oma ebaasjaliku kallakuga lobisemisse: mulle vähemalt jäi küll selline mulje, et raamat võitnuks sellevõrra, kuivõrra ta olnuks lühem ja tihendatum. Ja kui tõesti stiil peaks andma kogu inimesest tervikpildi, siis oodanuksin eri tüüpide vestlusstiilis enam markeritud vahesid, kuna teoses antud nüansid ei karakteriseeri veel küllaldaselt üksikute tüüpide erinevusi. Võib-olla ei ole aga soome seltskonnas isiksuse-vahed üldse nii teravad ja erinevad nagu meil Eestis...

Sisuliselt need vestlusolengud viivad meid küsimuste-rägastikku, kus iga iseseisvalt mõtelda-suutev inimene tahab ja tohibki oma arvamusid vabalt väljendada: millised tegurid ku-

jundavad meie rahvusliku olemuse, meie ise-loomu, mõtteviisi ja elutunde? millised elemendid moodustavad meie vaimsuse ja kultuuri baasi? kui suur ja kui tasakaalustatud on eri sotsiaalsete kihtide osatähtsus meie poliitilises ja kultuurilises elus? kuidas hinnata minevikku ja kaasaega, mida taotella edaspidi ja kuhu kalduda oma orientatsioonis? Muidugi lähevad arusaamad neis küsimusis niivõrd lahku, et just arusaamatusi ja tülisid tekib tegelikus elus enam kui üksikute mõistmist ja koostöö-võimalusi. Autor aga katsub protokolli oma raamatus eri voolude seisukohti vastastikuse sallivuse ja sõbraliku heatahtluse vaatevinklist. Seejuures on ometi loomulik, et lugejal tekib alatasa ka vastuvaidlemise ja vaheleühüüdumise tarve, et ühegi voolu esindaja ei suuda panna end küllalt veenvalt maksma, et lõppude lõpuks küsimused jäävad nagu õhku hõljuma ja et kogu raamat tunnukse enam huvitavate probleemide asetuseks kui nende lahendusena. Tegelikult ju boheemid ja snobid tunnevadki end selliseis kohviku-vestluses üliõnnelikena ja peavad neid oma suureks kultuuriloominguks, kuna nähete geneetilise seose ja süsteemi läbimõtleamiseks nad on liiga laisad. See jääb ikkagi üksikute filosoofide koduseks ülesandeks, millist ülesannet ka Yrjö Kivimies endale nähtavasti ülearu koormavaks pole tahtnud teha.

Terve rida raamatus käsitletud küsimusi on parajasti aktuaalsed ka meil Eestis ja vaevavad siin mõndagi vaikivas olekus mõtlejat era-

¹⁾ Autori kirjaviis muutmata.

kut. Võtame näit. meie olemuse ja kultuuri ida- ja läänemaised lademed, mida Kivimies küll ainult üsna üldisõnaliselt riivab, või meie kultuuritraditsioonide uueaegne puudulikkus, mida Kivimies õigusega ka Soomes näeb. Edasi mainitakse vähekeese esimese ja teise põlve haritluse raskusi ja teeneid, kuna Soome kooliolusid päris teravalt ja põhjalikult rünnatakse. Kehakultuuri liialduste puhul tuntakse muret, et tervesse kehha võib pugeda niiviisi haige hing. Endise ja nüüdse noorsoo-kasvatuse vahet iseloomustatakse võrdlusega, et koolide-vahelistest kaklustest varemalt võtsid osa kõik võitlus-himulised poisid ja rassisid oma tekkivad „kompleksid“ kohe jälle terveks, nüüd aga võtab koolidevahelistest võistlustest aktiivselt osa ainult väike valimik, kuna suurem osa õpilasi passiivselt jälgides oma energiat peab alla suruma ja nõnda närve juba noorest pärast rikkuma, — just niisama nagu Muinas-Kreekas üldine vaimu- ja kehakultuur hakkas manduma siis, kui suured hulgad enam ise aktiivselt ei teotsend, vaid imetlesid ainult elukutseliste tegelinskite rekorditsemist. *Mutatis mutandis* see passiivistumine on muidugi ka poliitilise elu probleem ja demokraatia-kriisi üks põhjustest, kuna teiselt poolt Kivimies kardab demokraatia langust ka selles, et üheväärtuslikkus moonduv tegelikus elus üldiseks ja ühtlaseks tõmbimeel-suseks, mida juhid peaksid just ületama oma eeskujuga, mitte aga süvendama.

Ega see poliitiline elu olegi Soomes nii roosiline, nagu mõnele idealiseerida-tahtvale hõimuromantikule võib näida. Praegune lai koalitsioon tunnukse küll tõepoolest üks õnnelikumaid, mis Soomet eales on valitsend. Aga sellest hoolimata hoiatab Yrjö Kivimies oma Pessimisti suu kaudu veel ikka, et ka Soomes ükski aus ja arvustusvõimeline inimene lihtsalt ei mahu ühegi partei mustusesse — nagu seda Eestiski küllalt kibedasti võisime kogeda parteilise „vana vaimu“ terrori aegadel. Kuna meil Eestis sisemised vastolud sageli on üksikute isikute ja klikkede põrnitseva vimma ja tragikoomilise kemplemise tõttu hoopis kunstlikult üles paisutatud, siis Soome sisemise käristatuse palju traagilisemat needust näeb sama Pessimist küllap vist õigusega selles, et kodusõjas tapeti seal tervelt 30.000 omaenda punast verevenda, kes jätkavad „vaimude võitlust“ kodurahu üm-

ber veel siamaani. Kivimies ei looda poliitilisest kriisist vabanemist tühipalja ja teeskleva idealismi abil, kui ilusaide ideaale tükivad tegelikus elus rakendama ikkagi ebaideaalsed ja toorelt egotsentrilised inimesed, vaid temagi tõsi-demokraatlik mõtleja otsib kobamisi väljapääsu jõudude konkreetsest ligindamisest ja koondamisest ühe suure valitseva partei ümber. Kivimies sümpatiseerib nähtavasti maaliidule, kel tunnukse praegu tõesti kõige enam eeldusi kodanliku Soome juhtimiseks. Ometi maaliit ei vähenda veel põrmugi sotsialistliku Soome löögijõudu ega tee iseendast võimatuks uusi sisemisi kokkupõrkeid, nagu neid mitu korda ongi juba juhtund. Aga selles ja suurim sisepoliitiline mure peitubki niihästi Soomes kui ka meil Eestis: kuidas lepitada siis realselt omavahelisi vastolusid selleks, et ühiselt kindlustada oma iseseisvust? Ja mõlemalpool lahte näikse, et seda leppimisvaimu ei ole veel küllalt, vaid ilm püsib endiselt udune sisetülidest ja selles udus unustatakse hoopis väline hädaoht kaotada oma riiklik iseseisvus. Ja mis ootaks meid siis?

Poliitilise ja kultuurilise kriisi põhjuste analüüsil jõuab Kivimies paratamatult humanitaarse kultuuri õitsengu ja ühekülgse ülehinangu juurde pika rea viimaste aastakümnete jooksul. Eks see ole meil Eestis sama valus küsimus kui Soomeski: kas nn. rahvuslikud teadused ja omakultuur suunduvad ainult tagurpidi minevikku vahtima ja tarretuvad siis elutuks soolasambaks nagu Loti naine piiblis või tunnetavad nad ka oma elulähedasemaid ja eluvajalisemaid ülesandeid ning rakenduvad tõsisemalt oma ettepoole sihtivate massipedagoogiliste, sotsiaalsete ja riiklikkude funktsioonide täitmiselle? Kivimies piitsutab tabavalt soome filoloogiat, mis küll leiutas ja äratas hõimurahvad, kasvas märgatavalt isamaalikkude vaimu ja tasandas seega teed iseseisvumisele, kuid nüüd närbub üha enam pisiasjade kallal nokitsemiseks ajal, kus sõnasedelite kõrval võr-ratult enam vajatakse laboratooriume ja praktilisi teadmisi. Kas ka meie rahvariiete propageerijad on arvestand tõsisemalt seda, et võttes iga ülikonna keskmiseks hinnaks 50 krooni, tuleks juba ainult 10.000 eestlase haruldaselt harva selgapandav rahvuslik pidurõivastus meile maksma tervelt 50 miljonit senti ja kas

meie vaesuse juures ei oleks ratsionaalsem koguda seda summat esijoones küll sõjaministeeriumile gaasimaskide muretsemiseks?

Teiseltpoolt Kivimies kurdab, et elavat omakultuuri võib suretada soolasambaks ka poolharitlus, kes imetleb ja elustab küll vaimustus endispõlvede loomingut, kuid on ise võimetu selle edasiarendamiseks ja uueks juurde-loominguks. See ei olegi massi, vaid rahvusliku vaimuelli ülesandeks. Nagu rahvaloomingu ainetel Lönnrot löi soome kirjandusliku hülgeteose ja A. Gallén-Kallela oma suured kunstitööd, niisama ootab rahvas ka oma tänapäeva kirjanduse, kunsti ja teaduse esindajailt aktiivset osavõttu mitte niivõrd muinaskultuuri elustamisest kui just uue omakultuuri loominguks. Kui see osavõtt muutub aga aina enam kroonuliste tellimiste täitmiseks nõrgemate meeste poolt, kuna paremik vaimuaristokraatiast isoleerub üha enam rahvast eemale ja unustab isegi oma sotsiaalsed kohused ja vastutuse, siis on kriisi süvenemine ilmne ja humanitaarse kultuuri osatähtsuse langus paratamatu. Sellega ent käib kaasas muidugi ka rahva elutundeline murrang ja uue väärtusteadvuse kujunemine, mis vana vaimu rüütleid küll väga vihastab ja haavab, sest see vähendab ju märksa nende aupaistet, kuid mida nad just ise oma steriilsusega kogu aja ette on valmistanud ja mille halvutamisega nad ka iseenda jõuetust ja mõjupuudust paljastavad. Kivimies ihaleb näit. küll tagantjärele Leino ja Aho ajastu! soome kultuurielus, kuid selles ep häda ongi, et nende meeste aeg on ammu juba mööda ja et kultuuri tase ei pääsi kõrgel ainult suurte surnute najal, vaid selleks on tingimatta vaja ka elavaid suuri isiksusi. Ja kui elavate keskel need, kes ennast „paremikuks“ peavad, ei suuda panna end maksma, siis pole midagi parata, kui omad vitsad neid seda kibedamini peksavad: siis peavad ju loomulikult nende arust „halvemad“ valitsema ja ka kultuurielu sisu ning suunda vastavalt oma arusaamadelle ümber korraldama. Eestis see protsess on juba toimumas ja ka Soomes näikse selle huvitava raamatu valgustusel üsna tõsiseid ümberhinnanguid tekimas.

2

Eelolevad read olid kirjutatud juba paari kuu eest. Nüüd lugesin märtsikuu „Akade-

mia“ numbrist A. A. pikka referaati samast kohviku-vestluste raamatust, mis on viind kerglaselt hüpleva refereerija koomilisse vaimustusse — meie endi kohvikukultuurist ja (moe nõudel?) liiati veel kohvikust kui just demokraatia viimsest kantsist (sic!)! Seejuures katsutakse panna paar pirni ka minule kui meie kohvikukultuuri hurjutajalle (ridade vahelt salamisid muidugi), mis nüüdsel fruktivaesel ajal neelan nautides alla ja mille eest tänutäheks siin kohe ka vastan — avallikult „lahmides“ muidugi, nagu mina ikka.

Kui meie demokraatlikul ideoloogial ja kaitserindel paremat kantsi tõepoolest enam ei oleks kui see vilets kohviku-vaim, siis meie quasi-demokraatia on küll ise kohvikusse kui oma lahtisesse hauda sisse hüpanud või sinna haledasti sisse kukkunud ega vääri üldse mingit leinamist. Kuid mina ei pea demokraatia kaitserindeks sugugi mitte neid „vana vaimu“ eriti negatiivseid härtsogeid ja nn. „vaimuaristokraatia“ sama negatiivseid vürstikesi, kes just hukutasid meie nõrga demokraatia, ühed parteilise terrori ja teised kohvikukultuuriga. Need plaksud, mis nad praegu saavad, need nad on oma endiste sordide eest ise ära teenind. Just nemad on olnud oma hingelaadilt demokraatialle vihivõõrad ja on provotseerinud enda kukutamiseks terve rahvaliikumise. Ja just nemad ehtsate autokraatidena on kasvatand enda ümber juhi-psühhoosist tasalülitunud orjadekarja ja pugejaid, kes nüüd — issand heida armu! — ennast kõik demokraatia hooldajajaks deklareerivad! Selliste „vanade nägudega“ demokraatia-paroodia restaureerimisest mina Eestile küll õnnistust ei looda, sest ma ei ole enam „omakamba“ ebakriitiline üliõpilane, kes pimesi usuks, et senised variseerluse Saulused nüüd opositsiooni sattunult järsku ehtsa idealismi Paulusteks ümber oleksid sündind.

Vaevalt Y. Kivimies oma raamatuga on üldse tahtnud ja A. A. selle refereerimisega veel vähem on suutnud suurendada kohviku osatähtsust demokraatia uuestisünnis, kui kohvikultuuritegurina meie raadio-ajastul niikuinii järjest alla käib. Kuivõrd demokraatiat ainult kohvikus elustatakse, ei tõuse ta küll enam ellu. Isegi mõtte- ega sõnavabaduse kindlus pole meie kohvik, vaid pigem vaimne

vaestemaja. Tunnen soome ja eesti kohvikukultuuri selleks küllalt hästi, et julgen väita: selliseid mõtteid ja mõtteraasukesi, nagu neid Kivimies erakordselt seltskonnalt ja erakordseis tingimuses registreerib, ei puistata soome ega eesti kohvikuis kuigi paljut. Veel vähem kasvatatakse seal klikede kaupa konutades teisisitimitlemist respektseerima, nagu ikka nii naiiv A. A. suvatseb targutada (pardon — „teoretiseerida“!), — ei, seal just teisitimitlejaid seljataga sosinal eriti sihilikult ja lausa alatult mustatakse, ilma et avalikku vastutust tarvitseks kanda. Ja kohviku-opositsiooni pareerimiseks ei oleks üldse mingit sõnavabaduse steriliseerimist vaja, sest see opositsioon ise on juba üleaurugi steriilne. Ka nüüd tagantjäreli nii idealiseeritud sõnavabaduse aegadel ei mõistnud kohviku-demokraadid paremat teha kui teisitimitlejaid seltskondliku tsensuuriga terroriseerida — jatkaku nad seda nüüd hoolega edasi, kuid nautigu nad nüüd ka omal nahal ise, kuidas maitseb selline tsensuur, mida nad „liberaalidena“ (pfui!) teistele seni nii palju on serveerind! Mida näit. minust kohvikus kõike välja mõeldakse, — egas A. A. ometi tõsiselt arva, et ma neid väljamõeldusi „kardan“ või nende survele oma veendumusi muudan või nende pareerimiseks iga päev kohvikus peaksin käima hakkama?! On päris hea, et praeguses „vaikivas seisukorras“ teisitimitlejad eneseväljenduseks ometi veel paremat kohta ja — horribile dictu! — isegi vabadust leiavad, kuigi ma ka praegust aega sugugi ei idealiseeri ega kaitse.

Ühes suhtes erineb soome kohvikukultuur küll märgatavalt eesti omast: Soomes ei viibita kohvikus nii kaua kui meil, vaid juuakse, süüakse, loetakse ja minnakse jälle ruttu töhe.

Sellisenä kohvik on suutnud püsida oma õiges positiivses funktsioonis, mida boheemitsevad kohvikukultuurilased meil ammu juba liialt on rikkund. Kui ka Soomes kohvik moonduks kultuuritegelaste igapäevaseks loelemise ja oma-arust nii tark-tähtsa lobisemise kohaks, siis muutuksid need tegelased samuti nagu meilgi tühisteks tegelinskiteks ja nende lobina raamatusse protokollimine kaotaks igasugu mõtte. Ei saa ütelda, et sel praegugi nii kole palju tähtsust olnuks, mis õigustanuks nimetama ilmund raamatut A. A. kombel mingiks soome „tähtteoseks“, — nõnda lapselikult igat Soomest hinnata (ja otse reklaamimiseks!) saadetavat raamatukest ülehindav ei tohiks olla isegi soome-haige „Sopra“, kes Eesti asju Soomele ise hoopis halvutavalt ja üsna ilma realiteedivaistuta informeerib.

P. S. Nüüd ma olen siin siis jälle natukese dünaamilisemalt raksand kui ühele (kuulu järle!) kah-tasalülitatule sobiks, aga sosis-tagu nüüd Tartu kohvikute nn. „akadeemilise ringhäälingu“ salajase saatekava koostajad mulle õpetuseks ometi, kuhu mul kõlbaks nüüd nende arvates puge ma tükkida selliste mõtetega, mis ei meeldi ei ühe linna toslomitele ega teise linna tohmanitele, — kas jälle Lätti, kuhu ma nende klike pärast (ja küllap nende meelega!) võinuksin muidugi kärvatagi, või parem juba Kihnu saarele, kuhu need Tartu demokraatia-sangarid ise kah veel keegi pole riskeerind end sõidutada lasta?! Tsaariaegsete demokraatide heroism ja idealism suhtus iga-tahes palju mehisemalt ühte maanurka, mille nimeks oli — Siber... Aga mis nüüd vana „paradiisi“-aega enam meelde tuletada, sest me elame ju nüüd A. A. ja temataoliste „arust“ — kas vist põrgus?

O. Loo rits

Psühhoanalüüs ilukirjanduses

Märkmeid ühe ainulaadse teose puhul.

Freudism on üldiselt ilukirjanduses leidnud õige ohtrat rakendamist — ei ole liialdus rääkida „Freudi koolist“ kirjanduses. Üteldu on maksev peamiselt välismaa kohta — aga viimasel ajal ei puudu meilgi sel alal esimesi katsetajaid. Seda ei tule aga mõista nii, nagu ei

oleks enne Freudi „freudlikke“ teoseid kirjutatud — aga seda on kirjanikud teinud alateadlikult. — Nüüd aga on paljud kirjanikud asunud teadlikult ja metoodikindlalt kujutama „virila hingeeluga inimest“ — kasutades ilukirjandusliku teose ülesehitamiseks Freudi uurimuste ja

katsete tulemusi. Sellega muretsseb kirjanik omakorda mõnele innukale psühhiaatrilise tänuväärse uurimismaterjali teoses kujutatud tüüpide hingeelu — ja mõnikord ka teose autori enese hingeelu analüüsimiseks... Aga see kirjanik polegi hingestatud looja, kes ei ole valmis oma hinge ohverdama kirjandusliku, kas akadeemilise või mitteakadeemilise lahkaja operatsioonilauale. Mõnikord sedaliiki autorid püüavad jälgede segamiseks end peita — olla mitte ise — aga tõelisele loojale õnnestub see niisama harva kui sageli see jääb märkamatuks ja analüüsimatuks kriitiku poolt. Ja mida vähem see kirjanikul õnnestub, seda usutavama ja reaalsema teose saame loojalt. See on esmajoones maksev nende kirjanike kohta, kes omavad erilist — ma tahaksin ütelda — alateadlikku kalduvust psühhoanalüüsiks, ühe sõnaga — enesepaljastamiseks.

Neid kalduvusi omab iga kirjanik — üks suuremal, teine vähemal määral — sest teadlik enesevaatlus võimaldab vahendituid kogemusi, — ja et kõigi inimeste tunded on väga sarnased, siis meie leiame teosest sageli ikka ennast. Üldiselt on see omane igale loojale — ja igale lugejale. Erandjuhtumeid leiame juba märksa harvemini.

Seesuguse kirjandusliku erandjuhu alla võime arvata prantsuse kirjaniku Jacques Boulenger äsjailmunud, üldist tähelepanu pälvinud romaani „ADAM või EVA“ (Adam ou EVE). Kirjanik on siin väga huvitava, aga ühtlasi ka väga omapärase viisi leidnud psühhoanalüüsi ilukirjanduslikuks rakendamiseks. Romaani lähtekoht on niivõrd uudne — esmajoones muidugi psühhoanalüütilisest seisukohast — et prantsuse nimekamaid kriitikuid André Thérive julges teose ilmumise puhul põhjendatult lausuda:

„Jacques Boulenger „Adam või Eva“ paneb voolama palju tinti — ja ehkki see on ainult romaan fantastilises laadis — on autori kunst sellele omistanud kõigiti usutava tõepärasuse. Ühelt poolt kujutab see enesest esseed, milles freudismi teooriad leiavad pikantselt peent rahvapärastamist, teiselt poolt filosoofilist jutustust, kus autor väga vaimukalt asetab vastamisi femininse ja maskuliinse. Kui „Adam

või Eva“ kujutaks enesest ainult kliinilist vaatlus- ja uurimisobjekti — vaimustaks ta ainult psühhoanalüütikuid. Aga Jacques Boulenger on taidurlikult välja mänginud kõik kaardid. Ta riskis kõik kaotada — on aga võitnud peagu kõikjal. See romaan on üks neist, mida korduvalt loetakse, mida kommenteeritakse, mille üle arutellakse. Ja kas ei olegi parimaks eduks romanistile — võistelda reaalseediga ja panna järele mõtlema publikut?

Jacques Boulenger „Adam või Eva“ on ajajärgu originaalsemaid teoseid oma erinevalt seisukohalt ja kompositsioonilt. Olen uudishimulik, milline on selle romaani saatus, kui see tõlgitakse teistesse keeltesse... eriti rahvaste juures, kes kõike on harjunud tõsiselt võtma ja kes suhtuvad umbusklikult prantsuse ironiale...“

Need André Thérive'i seisukohad tunduvad teost lugedes olevat omal kohal. Tutvume eelkõige romaani sisuga.

Romaani autor saab oma sõbralt, nimekalt psühhiaatrilist dr. Soucy Martin'ilt avaldamiseks ühe selle naispatsiendi Eva Fernandezi eluloo, mille see enne endamõrva on kirjutanud ja arstile saatnud. Selle Eva Fernandezi eluloolise pihtimuse autor avaldabki. See moodustab enesest terve romaani, millele väljastpoolt lisanduvad arsti poolt tehtud märkmed ja tähelepanekud oma patsiendi käitumise üle. Eva Fernandezi elulugu ise on aga õige fantastiline, sest õieti on see ühe noormehe Jean-Pierre Adami elulugu, kes ühel päeval eriskummalisel viisil muutub naiseks. Autor on sellele fantastilisele ja ebausutavale eluloole osanud suure meeterikkusega luua tõelisuse miljöö — tarvitades selleks sugestiivset kirjeldamisviisi ja faktilisi andmeid kõigi asettleidnud sündmuste kohta.

Eva Fernandezi poolt jutustatud elulugu — tsiteerin selle algust ja hiljem ka lõppu, et iseloomustada täpsemalt ja kujukamalt selle olemust „andeka parasiidi“ hingelist väärhoiakut — algab järgmiselt:

„Je suis né à Paris rue Rousselet... Je dis né, remarquez-le, et non pas née. Oui, bon Docteur, il faut faire entrer cela dans votre tête psychanalytique. C'est un

enfant du sexe masculin, en effet, tout cequ'il y a de plus masculin...“¹⁾

Siit edasi jätkab Jean-Pierre Adam oma eluloo jutustamist ühes noormehe-põlve ja kooliaastatega — kuni saatusliku raudteeõnnetuseni, mis leidis aset 2. okt. a. 1926 Saint-Lazare'i raudteejaama lähedal (romaanis esitatakse üksikasjalik väljavõte ajalehes „Echo de Paris“ sel puhul ilmunud katastroofi kirjeldusest). Jean-Pierre Adam saab raudteeõnnetusel surmavalt vigastada. Ta viiakse ühes teiste ohvritega haiglasse. Katastroofis on vigastada saanud ka noor tüülikar Eva Fernandez, ühe endise Pariisi anarhisti tütar. Jean-Pierre Adami vigastused on aga niivõrd rasked, et ta sureb... ja tema hing kolib nii ütelda üle haigla naiste-osakonda ja võtab aset Eva Fernandezi maises kestad. Ärgates on Jean-Pierre Adami üllatus muidugi väga suur, kui ta veendub tõigas, et tema hing on vahepeal asunud teise soo füüsilisse kesta. Tal tuleb paratamatult sellega leppida, et tema hing on reinkarneerunud — kui ta ei taha end lasta hulluks tunnistada ja vaimuhaiglasse saata. Nii ta lõpuks lahkuibki haiglast — Eva Fernandezina — asudes jätkama selle poolelijäänud elu. Nimekaardilt leiab ta oma uue aadressi ja aeglaselt hakkab Jean-Pierre Adami hing kohanema uue asupaigaga. Alguses valmistab see talle koguni lõbu — sest enese kallal on uudishimutsemiseks küllaltki põhjust — ja pealegi osutub Eva Fernandez õige rikkaks, nii et Jean-Pierre Adam otsustab jätkata oma filosoofilist stuudiumi. Ta võib end muretult pühendada teadusele. Siis aga ilmnevad peagi esimesed häired — Eva Fernandezil on olnud õige kerge-meelne minevik — tal on olnud koguni armuke — ja Jean-Pierre Adami seisukord muutub võrdlemisi komplitseerituks. Siis otsustabki ta pöörduda kuulsa psühhoanalüütiku dr. Soucy Martin'i poole, et see teda asetaks hingeliselt asendisse, millist eeldab tema uus füüsiline olemus. Dr. Soucy Martin'i „seansid“ aga ei avalda Eva Fernandezile mingit tervendavat mõju, ja mõne katse järel Eva Fernandez ei ilmu enam üldse, kaotades enesest kõik jäljed.

Doktor Soucy Martin saab aga Eva Fernandezi elulookirjelduse, mis lõpeb järgmiselt:

„C'est Bernard Morand qui nous a conseillé de vous consulter, — oh! il n'a pas

osé m'en parler directement: il l'a dit à Anna. Il assurait, que la seule médication qui pût avoir quelque action sur moi, c'était la psychanalyse; que vous étiez le meilleur; que vous me guéririez: cela m'avait presque donné de l'espoir...“

Hélas! c'est l'homme le plus chimérique du monde! Je n'étais pas venue quatre fois chez vous que je savais déjà votre impuissance. Je me trompais, d'ailleurs: votre „science“ n'est pas impuissante, elle peut aggraver beaucoup les souffrances des malades. C'est, quant à moi, le seul effet qu'elle ait eu. Mais je ne vous en veux pas, bon Docteur. Même, je vous pardonne. Adieu. PLYCHANALYSEZ EN PAIX!“²⁾

Pärast selle pihtimuse saabumist teatavad Pariisi ajalehed Eva Fernandezi laiba leidmisest Seine'ist. Niisiis Eva Fernandez — või ka Jean-Pierre Adam — ei olnud parandatav psühhoanalüüsiga. Kui kirjanik Eva Fernandezi poolt jutustatud eluloo on väga usutavalt esitanud, siis kaugeltki mitte selleks, et lugejaid selle „eluloo“ tõepärasuses veenda. Autor ei ole otsinud nii lihtsimeelset ja labast lähtekohta oma teosele, et lugejale pakkuda pikantset kõdi, milleks sarnane probleemiasetus pakub kiusatuslikke võimalusi, vaid otse vastupidi — Eva Fernandez on oma elulooga endast annud väga komplitseeritud psühholoogilise

¹⁾ „Olen sündinud Pariisis Rousselet uulitsal... Ütlen sündinud (prants. k. né, s. o. mees-sugu partitsiip), pidage silmas, mitte sündinud (prants. k. née, s. o. nais-sugu partitsiip). Jah, armas doktor, seda peate oma psühhoanalüütilisse pääluisse võtma. Siin on tegemist meessoost lapsega, päris tõsi, kõige meessoolisega, mis on olemas...“

²⁾ „Bernard Morand andis meile nõu Teid konsulteerida — ah! ta ei julgenud mulle sellest otseselt rääkida: ta ütles seda Annale. Ta väitis, et ainus arstimine, mis võiks minusse mõju avaldada, on psühhoanalüüs; ja teie olete parim sel alal; ja teie võite mind terveks teha: see andis mulle peagu lootust...“

Paraku, inimene on fantastilisim olend maailmas! Ma ei olnud nelja kordagi teie juures käinud, kui ma juba teadsin teie võimetust. Muide, ma eksisin: teie „teadus“ ei ole siiski mitte võimetu, ta on võimeline suurendama haigete kannatusi. Igatahes mulle on ta avaldanud seesugust mõju. Aga ma ei ole Teile paha-ne, ma koguni andestan Teile. Jumalaga. Psühhoanalüüsitsege rahulikult edasi.

profiili — ja see annabki teosele tema väärtuse ja omapära. Eva Fernandez kannatab sügavate seksuaalsete komplekside all — hingeliselt on temas liiga palju meest („Dans la réalité il n'y a pas d'homme qui, moralement et physiologiquement, ne soit un peu femme; pas de femme, qui ne soit un peu homme“³⁾ ja teda ei suuda aidata ükski psühhoteraapia. Omaenda kaksikolu õigustamiseks ja põhjendamiseks jääb Eva Fernandezil üle ainult üks tee — ta ehitab oma hingelisele väärhoiakule, võiks ütelda — lihtsemeelse osavusega terve teooria, mis võib lihtsemeelsele lugejasse mõjuda sugestiivsemalt ja usutavamalt kui kõik Freudi teooriad kokku! Psühhopaadid — kas nad on seksuaalset või muud laadi häiretega võivad teatud olukorras omada väga tugeva veenmisjõu.

Nii on käesolevalgi juhul tavalisel lugejal raske otsustada, keda rohkem uskuda — kas Eva Fernandezi või doktor Soucy Martini.

Autor aga ise arvab Eva Fernandezi kummalise eluloo esitamise lõpul, et on väga vähe usutav, et mees reinkarneerub naises, sest kõik sugude ümbermuutumised on olnud vastupidised. Ka ei ole füsioloogidele tundmatu menetlus, mille tagajärjel naised muutuvad meesteks.

„Igäühel aga“, lõpetab autor, „on selle asja kohta oma arvamine. Mis puutub minusse, siis ma olen tahtnud avaldada ainult üht eriskummalist dokumenti. Ja ma loodan, et seda ka sellasena võetakse.“

I m m a n u e l P a u

³⁾ „Reaalsuses ei ole meest, kelles hingeliselt ja füsioloogiliselt ei oleks natuke naist ja ei ole naist, kelles ei oleks natuke meest“.

Jüri Vilms ja Eesti Päästekomitee

Jüri Vilms, kelle surmast möödub 13. aprillil k. a. kakskümmend aastat, on meie rahvusliku enesemääramise, iseseisvuse ja omariikluse kangelasmeelne märtrikuju. Ta suri sama aate eest kui Julius Kuperjanov, Anton Irv või ka tundmatu sõdur meie Vabadussõjas. Ta on meie Giordano Bruno ja meie Jan Hus. Meie rahvusliku mõtte kandjana oskas Jüri Vilms surra püstipäi ja sõjamehelikult — julgelt — mourir en combattant. Ei ole vabadust ilma võitlusest. Ei ole ka võitlust ilma kaotusteta. Aga meie esimese kohtuministrina tabas Jüri Vilmsi märtrisurm — ilma ühegi kohtuta. Selles peitub saatuslikku ja ränkkrasket, nagu kajastus ühe rahva minevikust.

Meie kakskümmend aastat iseseisvust on möödunud nagu ainus päev täis rasket tööd ja ahastavaid mõtteid, mis juhitud homsele päevale. Aga selle töö hindaminegi ei ole kunagi käinud käsikäes tehtud töö tähtsusega. Puudlikku tähelepanu ja hindamist on leidnud ka Jüri Vilmsi elutöö. Võime asjatult otsida mälestussammast Jüri Vilmsile meie pealinnas, kus arenes Jüri Vilmsi hilisem poliitiline tegevus. Aga ei ole ka Helsingis leida marmortahvli kohal, kus Töölös tabas Jüri Vilmsi vaenlase surmakuul ja veel nüüdki, kakskümmend

aastat pärast Jüri Vilmsi surma, on hakatud isegi jaotama Jüri Vilmsi pärandust ja meie võidunud professorid on asunud küsimuse arutamisele, kas 24. veebr. 1918 või 15./28. november 1917? Kuulutas ju 24. veebruaril 1918. a. Eesti Päästekomitee Eesti iseseisvaks demokraatlikuks Vabariigiks. 24. veebruar on meie rahvuslik suurpäev! Sellest ajaloolisest päevast tuntakse Eesti Päästekomiteed ja Jüri Vilmsi. Sellest päevast tunneme ennekõike Eesti Vabariiki. See päev ei kao, kuni ei ole kadunud Eesti rahvas.

On ju märkimisväärne, et möödunud sajandi kuuekümmendates aastates ei tunne veel Wiedemann eestikeelset sõna „vabariik“. Aga sealjuures tuntakse kaheksakümmendates aastates Andres Dido „Eesti sõjalaulus“ juba koguni seesugust väljendust, nagu „Eesti Vabariik“. Võib üldjoontes kinnitada, et meie ühiskondlik mõte, nii algeline nagu ta ka ei olnud, oli ometi häälestatud, alates käesolevast sajandist — vabariiklikult. Tõsi, meil oli ka vene monarhiat toetavaid poliitilisi voole, nagu Tartu naiivse rahvusluse eduerakondlik rühmitus, kuid selle osatähtsus meie tolleaegsele avalikkusele oli pinnapealne ja tähtsusetu. Meie rahva sotsiaalne ja poliitiline olukord oli lõplikult mäa-

rava tähendusega meie rahva tollaegsele mentaliteedile. Ja see juhtis kogu kaaluvama osa tollaegsest eestlusest vabariiklikule mõtteviisile. Nii tähendas Vene teine suur revolutsioon küll murrangut vene isevalitsuslikus korras, aga veel kaugeltki mitte murrangut meie ühiskondliku mõtte arenemiskäigus, kus peitused kõik eeldused vabariiklikuks mõtteviisiks.

Eesti Maapäeva 15./28. novembri 1917. a. otsuse hindamisel tuleb ennekõike arvestada rida tõsiasju. Tuleb arvestada ka seda, et see otsus „kõrgemast võimust“ ei olnud siduv ega kohustav isegi Maapäeva liikmetele enestelegi, kes ruttasid robinale kandideerima kokkuastuvasse Vene Asutavasse Kogusse. Ka ei leidunud eestlaste deklaratsioonis, mis ette kanti Vene Asutava Kogu ainsal koosolekul 18./5. I 1918. a. Julius Seljamaa poolt, ainustki sõna Eesti Maapäeva „kõrgemast võimust“ ega Eesti riiklikust iseseisvusest. Selles eestlaste deklaratsioonis Vene Asutavale Kogule kõneldi ainult, et Eesti ja Venemaa vahekord leiab tulevikus lahendust, kui astub kokku Eesti Asutav Kogu. Juba eelmisestki ilmneb 24. veebruaril 1918. a. ajalooline tähtsus. Aga ilmneb ühtlasi ka, et Jüri Vilmsi ja Eesti Päästekomitee pärandust ei olegi nii kerge ära jaotada.

Jüri Vilms sündis 1. märtsil 1889. a. Piliistvere kihelkonnas Kabala vallas, Piduri talus. Hariduse sai ta kohalikus kihelkonnakoolis ja Pärnu güm., kust ta heideti välja 1905. a.

liikumisest osavõtmise pärast. Ta õppis Tartu ülikoolis õigusteadust ja töötas pärast seda advokaadina Tallinnas. Ta oli Eesti Maapäeva liige ja kuulus Eesti Päästekomitee ajaloolisse triumviraati. Ta oli ministrite nõukogu abiesimeheks ja esimeseks kohtuministriks.

Jüri Vilms langes 13. aprillil 1918. a. Ta kaaslastena said vägivaldse surma osalisteks Aleksei Rünk, Arnold Jürgens ja Johannes Peistik. Surmamine leidis aset Helsingis. Tapjateks olid saksa sõdurid-okupandid. Jüri Vilmsiga kaotasime ühe väljapaistvama rahvusliku töömehe. Ta oli valitumaid jõude meie lõusva publitsistika alal. Võib ütelda, et C. R. Jakobson, Jüri Vilms ja Juhan Luiga — see on meie avaliku sõna — nii stiili kui ka sisu — asteastmeline arengulugu. See on meie publitsistika paremik.

Gaius Julius Caesar suri, kui tema elutöö oli teostunud ja tema surm ei võinud seisma panna Rooma vabariikliku korra jõulist arengut. Aga Jüri Vilmsi surm kaksikümmend aastat tagasi jättis Eesti noore vabariigi olukorda, mida võime õigusega nimetada saatuslikult raskeks. Aga selles ei ole Jüri Vilms süüdlane ja see ei vähenda ka Jüri Vilmsi ajaloolist tähendust. Jüri Vilms on ja jääb võitleva eestluse sangarina meie rahvuslikku ajalukku.

Toimetuse märkus. Esitatud väited Eesti Vabariigi iseseisvuse tekkimise hinnangul on autori isiklikud seisukohad. M. Päss

Rahvusesalgajad otsivad uusi esivanemaid

August Jakobson: Oktoobrituul I (Igavesed eestlased II). Romaan.
Esimene köide. „Noor-Eesti“ kirjastus, Tartus 1938. Hind Kr. 5.25.

August Jakobsoni „Vaiksele õhtule“ on järgnenud õige kiiresti teine köide „Oktoobrituul“. Kuna A. Jakobson ka selle romaani märgib esimeseks köiteks, siis on arvata, et autor oma tegelasi õige põhjalikult tahab käsitleda.

Nagu mäletame, käsitleb A. Jakobson oma romaanide seerias rahvusesalgamise ideoloogiat. See on üks valusamaid probleeme eesti elus. A. Jakobson on selle probleemi käsitlemisele asunud tõemeeli ja põhjalikult. Läänud aasta kirjanduses oli „Vaikne õhtu“ üks välja-paistvamaid ja probleemirikkamaid romaane. Eelneva romaani probleemi jätkatakse „Oktoobrituules“, kuid juba esimesel lugemisel on selge, et see romaan omab vähem liigliha ja on seega kirjandusliku väljenduse poolest õnnestunud.

Nagu mäletame, lõppes „Vaikse õhtu“ sündmustik Maailmasõja puhkemisega. Päätegelane Justus Kubelik, põline kadakasaks, kes oma esivanemaid Breemenist otsis, tagus sõja puhkemisel õueväravale järgmise sildi: „Sakslastele ja kõigile teistele sigadele sisseminek keelatud“.

See põhisakslaste poolt mittetunnustamise ja solvamise eest kättemaksmise akt laskis oletada, et rahvusesalgajate kamp muudab orientatsiooni ja hakkab endale uusi esivanemaid otsima, kuid mitte veel Pärnumaalt, kust nad tõepoolest on põlvnenud, vaid mujalt.

Et kergem oleks jälgida romaanis antud probleeme, anname kokkuvõtliku pildi Kubelikkude sugukonna seisust poolteist aastat pärast Maailmasõja algust.

Justus Kubelik on ainuke kaubamaja omanik. Ta vend Henrik on tõmbunud ärist tagasi, on oma osa välja võtnud. Justuse vanem poeg Paul on seljatagune lipnik. Noorem poeg Anton, kes eelmises romaanis hakkas „mässama“ vanemate utilitaristliku maailmavaate vastu eetilise printsiibi nimel, käib ikka gümnaasiumis ja armastab lulletütart Klaarat. Hen-

riku poeg Aleksander, kapten, on haavatuna kliinikus. Justuse noorem vend Hans Kubelik, doktor, on sõjaväearstiks ja haigla juhatajaks samas linnas. Neljas Kubelik, Martin, on maal mõisaomanikuks. Ta poeg aga on juba alam-polkovnik Skobeljev, ja Martin pole enam Martin, vaid Martõn Ivanovič.

Viienda, maale jäänud venna perekonnanimi oli, nagu mäletame, Kubelik ja temal oli poeg. See poeg on antud ajal sõjaväljal. Ta naine aga Kubelikkudega ühes linnas — ja parajasti sünnitamas mehe seljataga last, arvatavasti lipnik Paul Kubeliku soetatud.

Sellane on situatsioon Kubelikkude sugukonnas „Oktoobrituules“.

Elu sõjatagalas on kergitanud rea uusi probleeme. Vana probleem on rahvuse salgamise probleem. Juure on tulnud tagala eetiline probleem, mis jaguneb omakorda ärietikaks ja perekonnaetikaks.

Vaatleme neid probleeme siinimetatud järjekorras. Kõigepäält rahvuse probleem.

Kubelikud räägivad nüüd riigikeelt, s. o. vene keelt. Mõned neist oskavad seda hästi, teised halvasti, nagu näiteks vend Henrik, kelle vene keel on puudulik ja kelle pärast teised piinlikkust tunnevad.

Justuse poeg, lipnik Paul, ütleb oma doktorist onule:

„Terved kvartaalid olid täis sakslasi ja nende sabarakke. Meie imeilusat ja kaunikõlalist riigikeelt, mida me praegu räägime suure armastusega, võis kuulda neil ulitsail siin väga harva.“

Tähendab, Kubelikud on võtnud endale kõnekeeleks vene keele. Tähelepanuvääriv on, et lipnik Paul ei ütle mitte „meie imeilusat vene keelt“, vaid ta ütleb „riigikeelt“. Järgneb: Kubelikud ei samasta end mitte venelastega, vaid venemaalastega, kelle kõnekeeleks peab

olema kaunikõlaline riigikeel. Siin on vaks vahet: omalajal taheti iga hinna eest olla ka velt sakslane. Venelane ei taheta olla, küll aga venemaalane, kes räägib riigikeelt.

Keele- ja vereprobleem hakkavad siin teineteist hargnema, nagu omalajal A. Grenzsteini vere- ja keeleprobleemi puhul.

Kui Justus Kubelik satub tülli oma naise Emiliega, pahvatab viimane:

„Sa oled tõesti ehtne metsaline. Nõnda nagu sa omalajal püüdsid ja unistasid, nõnda sa oledki — vana sakslane. Täiesti vana sakslane. Ime, et sa mind veel pole tapnud. Eestlase või venelase verd pole sus ainsa krossi eest.“

Konjunktuuri muutudes on sakslastest saanud Kubelikkude silmis kannibalid, nõnda et juba eestlasegi veri on midagi väärtuslikumat. Aga see veri ei ole veel nii väärtuslik, et selle vere keelt m a k s a k s, just maksaks kõnelda, sest see ei too veel sisse ei raha, võimu ega uhkeldamist. Aga vene keel toob, ja seepärast kõneldakse vene keelt ja ülistatakse „meie imeilusat riigikeelt“.

Pääle alampolkovnik Skobeljevi ja tema isa Martõn Kubeliku-Skobeljevi on teiste Kubelikkude veri ja keel sattunud vastuollu ja segadusse. Räägitakse keelest, verest vaigitakse. Siiski, päris mitte. Kapten Aleksander Kubelik, kes „Vaikses õhtus“ formuleeris rahvuse salgamise ideoloogilisi põhjendusi, on pooleteise sõja-aasta kestel muutnud oma arusaamist. Kahjuks ei näita autor, millest see meelemuutus on tulnud, aga arvata võib, et frondiraskused on selle esile kutsunud.

Kapten Kubelik jutustab haiglas doktor Kubelikule kokkusaamisest tema ja lellepoja, alampolkovnik Skobeljeviga. Hääst meelest tahtnud kapten alampolkovnikule kohtamisel kasvõi kaela langeda ja kõnetanud teda eesti keeles. Alampolkovnik raputanud pääd: ei saa aru. Hiljem aga, kui puudunud nägijad-kuulajad, teinud alampolkovnik kaptenile etteheiteid selle käitumise pärast. Siis aga teinud kapten näo, et ta ei tunne ega tea tõepoolest, kes too alampolkovnik on. Kapten Kubelik lisab: nime moonutamine ei anna talle ometi soontesse uut verd?

Nagu näeme, keele- ja vereprobleemis on alanud areng, kuidas see lõpeb, seda võib ku-

jutella, aga ootame Jakobsonilt lisakõiteid. Ainult vend Martin, kelle poeg on juba varem karjääri tegemas vene sõjaväes, kinnitab: „... mul on andmed, et meie põlvneme... sisse-rännanud slaavlastest, kes...“

Üldiselt aga on utilitaristlik-materialistlik vaatekoht mõranemas. Millise eetose nimel, seda romaaniist seni ei selgu. Kas siiski ainult olude sunnil ja olude kujunemisel?

„Rahvusprobleem ei ole aga „Oktoobrituules“ domineerivaks probleemiks. Jakobson on endale päämiseks ülesandeks võtnud kujutada sõjatagala moraalselt roiskuvat elu, nii majanduslikul kui perekondlikul alal.

Kõigepeält näeme Justus Kubelikku võõritsevat ja spekulereivat koos polkovnik Kvadratoviga. See „äri“ toob mõlemaile hästi sisse ja lähendab ka mõlemad. Pääle kõige Justus Kubelik saab endale ihaldatavat kõrgemat seltskonda. Sakslasest linnapääd ei tulnud Kubeliku perekonda, aga polkovnik, kes juba oma aastme poolest oli vene aadlik, tuli küll. Ja see tulek oli Justuse alamuskompleksi all kannatavale südamele magus. Ei ole tähtis, et see polkovnik on oma vaimsete väärtuste poolest eht tibla, tähtis on Justusele see, et Kvadratov esitas võimu ja kõrgemat seltskonda.

Käesolevale romaanile tuleb plussiks, et Jakobson ei piirdu vaid spekulereimisega, vaid annab teatava moraalse arengu. Nimelt romaani lõpul, pärast Justuse tervise halvenemist, tekib Justuses moraalne rahulolematuse oma kaupmehelikus seisukorras. Ta tunneb end süüdlasena selles, mis ta teeb. Ajal, millal ta püüdis väga sakslane olla, valitses ometi mingi kaupmehelik moraal, see oli aus kaupmehe traditsioon, aga nüüd: „Marodöör! ütles ta mõttes. Võõritseja! ütles ta mõttes. Alatu kõrilõikaja... kõrilõikaja! ütles ta mõttes.“ Oma kaupmehe-moraali viltuoleku tunnetamine toob talle inimlikke jooni juure.

Ja see seesmine rahulolematuse väljendub selleski, et ta kodus muutub torisejaks ja irisejaks. Igatahes — Justuse kujule antakse inimlikke jooni ja ta muutub seeläbi sümpaatsemaks.

Erilise tähelepanu omistab aga A. Jakobson perekonna rüüstamisele sõja ajal ja üldisele

moraalitusel. Seda seika demonstreerib Jakobson mitmel moel ja mitmes generatsioonis.

Kõigepäält ei lepi noor Klaara ainult Antoniga, vaid servitseb ka kellegi leitnant Kaasikuga. Selle tagajärjeks on, et haavunud ja armastuses pettunud Anton ruttab koos venna ja teise lellepojaga lõbusate tüdrukute juure troosti ja napsi otsima. Lõpuks on inetu kaklus leitnant Kaasikuga, kellel silm pääst välja lüüakse.

Raskem näide lavastub aga lellepoja Kubeliku perekonnas. Sääli sünnitab naine mehe seljataga lapse. Sellele loole omistab autor suurt tähelepanu, näidates julmust ja toorust, aga ka osavõtlikkust ja õrnust. Eriti inimlikuna ja sümpaatsena kerkib siin esile „jumalateotaja“ doktor Kubelik, kes surmani väsinuna valvab sünnitaja juures, hoiab ära ähvardavat suurt katastroofi.

Mulle tundub, et selle soldatinaise pihtimuse tema patuelust ei lange kokku autori esialgse kavatsusega süüdistada sõda „armuvabaduses“. Nimelt kinnitab soldatinaine, et ta ei ole andnud ulaelule mitte puudusest ega majanduslikust viletsusest, vaid mehevajadusest. Sõda vastutab selles loos niipalju, kuipalju ta oli põhjuseks mehe eemaldumisele naisest. Aga kui näiteks meremehe või töölise elukutse oleks viinud mehe naisest poolteiseks aastaks eemale, mille vastu siis autor oleks tulnud oma vihase süüdistusega? Olgu kuidas on, selle keskse loo kaudu annab autor kaunis masendava pildi sõja tagalast.

Jakobson on seekord aga väga põhjalik. Ta demonstreerib perekonnalagu ka vanema generatsiooni kaudu. Kõige ootamatum on küll, et Justuse vana truud ja kodanlik naine hakkab kandma oma mehe vara kellegi häätegevustõhutaja seltskonnategelase kätte ja viib sellele ka oma vana lõtvunud ihu, s. o. põgeneb Justuse juurest.

Jakobson on siin küll talitanud vana tuntuud laulu järgi, muidugi teisendatud kujul: kui on mürgel, siis mürgel lõpuni.

Ei või just ütelda, et see maitsekalt oleks kirjeldatud, kuidas doktor Kubelik leiab Justuse naise ihualasti, kuidas ta „võrgutajat“ jalaga lööb jne. Naise tagasitoomine koju ainult mehe surmahaiguse motiividel on ka ainult vä-

line võte. Romaani lõpus sellane langus ei ole kiita. Doktor Kubeliku päästab vaid see, et ta „tundis äkki selle naiivsetesse rumalustesse sukelatud vana inimese vastu inimlikku kaastunnet“.

A. Jakobson on haruldaselt probleemide-rikas kirjanik, kuid ta probleemistikus pole vajalikku kontsentratsiooni. Ta kuhjab ühte romaani niipalju probleeme, et need jäävad lõplikult kasutamata. Aga uutest romaanides ta tuleb korduvalt jälle samade probleemidega.

Tundub nagu mingit viha nende probleemide taga, õieti mitte viha, vaid midagi sündideelist, mis tõukab uuesti ja uuesti asetama sama probleemi, siis kombineerima selle jaoks tüüpe ja sündmustikke, et siis omaenda tunge ära reageerida. Selle juures jäävad romaanikan- gelased aga sagedasti problemaatilisteks. Näiteks olgu doktor Kubeliku kuju.

Kui meie jälgime selle kuju põhiteotsemist, siis leiame selle üsna järjekindla ja sümpaatselt olevat eriti „Oktoobrituules“, aga kui kuuleme teda kõnelemas ja arutlemas, siis ei saa siduda kuidagi neid kaht poolt. Tähtsamais toiminguis humaanne inimene, kasvatuselt baltlane, aga sõnades ja kõrvaltegedes „vurle“. Kuna autor ei ole meile näidanud selle isiku lõhestumist kaheks, ei saa me kuidagi aru selle mehe jumalateotamisest. Mis asi ajab seda meest nii toorelt maadlema jumalaga ja panema jumalale suhu sellaseid sõnu nagu lk. 21: „Servus, üttele Issand Jumal, olge vait! Kas sa oled juba oma asjaga valmis, sa siga?“

Juba üks sellane doktor Kubelik annaks kirjanikule võimaluse kirjutada romaaniköite, et teha usutavaks sellase mehe olemasolu.

Samasugust problemaatikat on täis kogu „Oktoobrituul“.

A. Jakobson on kaheteistkümnenda aasta jooksul oma rikkalikus toodangus vastuvaidlemata tõestanud oma suurt sünnipärast annet. August Jakobson on ikka huvitanud oma hoo ja probleemirikkusega. Ta on aga ka meid pannud äraootavale seisukohale, nimelt distsipliini ja viimistlemise mõttes, sest on kahju, et nii vajalik küpsus viivatab tulemisega.

Kui nüüd neis mõttekäikudes endamisi otsida, millised on need põhjused, mis häirivad Jakobsoni andmast lõplikult valmis proosat,

siis pead tahes või tahtmata eneselt küsima, kas A. Jakobsoni laad ei ole mitte liigselt emotsionaalne selleks, et suurt proosat kirjutada. Emotsionaalne aje ei ole lasknud Jakobsonil koduneda realismiga. Jakobsoni senised tööd lähendavad teda naturalistlikele luuletajale, vaatamata sellele, et ta kirjutab proosas. Katsuge abstraheerida ja leida see oluline, mida A. Jakobson on ütelnud „Vaestepatuste alevi“ ajast pääle, kas see ei ole midagi sotsiaalsest paatosest. Ega see ei eksita, kui siin ilmneb pahupidi naturalism.

Teiseks häirivaks põhjuseks Jakobsoni kujunemises näib olevat puhtanimaalne elu- ja isikumõtestamine. Otsesemaks näiteks ongi kaks viimast köidet. Inimene ja inimlikkus nagu eeldaks pääle vitaalse animaalsuse veel millegi muu elustava juuresolu, nimetatagu seda vaimuseks või muuks.

A. Jakobsoni poolt nii rikkalikult esitatud probleemistikus kerkib seega üles ka Jakobsoni enese kui romanisti probleem. Lugejale, kes on huvitatud Jakobsoni proosatoodangu kujunemisest, olgu lubatud sellegi probleemi esitamise, sest kui selle lausaandelise eestlase rikkalik toodang ikka ja ikka kordub samade poolikute lubamustega, siis võib selle ande austajate meeles kergesti tekkida pettumuse tunne.

Mida võiks autorile soovitada selle vältimiseks? Kas lahtirabelemist emotsionaalsest naturalismist? Ausat lähenemist realismile? Maailmavaate revideerimist: animaalsusest — inimlikkusele? Kriitilise meelega pörgukivi, millega põletada kasvuhoo liigliha? Või usalduskriitikut, kes juba töö juures juhiks tähelepanu vajalikule? Kuid üteldakse: andekas kirjanik kannab õpetust iseeneses. Loodame sellele.

HENR. VISNAPUU

Henrik Visnapuu: Saatana vari

Romaan värssiden. A. Vabbe illustratsioonid. Noor-Eesti kirjastus Tartun, 1937.

Meie, lugejad, oleme võõrdunud nautimast pikemaid värsssteoseid, kuid näib, et säärase luuletüdimuse ajajärk on möödumas. Sest meie maitse muutub paratamatult aegade ja meie hing vajab vaheldust. Kuigi veel praegu mõned „ajaga kaasa sammuvad“ kriitikud leiavad meie kirjanduse olevat naturalistliku eluläheduse tallermaa, on ometi tajutavad meie sõnaloomingu uued teed ja mitte niivõrd luule, lüürika kui just jutustava sõnakunsti alal. Hingestumist on märgata meie uemas proosas, inimhinge kui säärase vaatlemist. Ei panda enam niipalju rõhku sündmustikule kui just tegelaste iseloomustamisele. Ning see rada viib meid sügavamale ellu kui tõsiasjade võimalikult drastiline kirjeldamine „Vaestepatuste alevi“ toonis, ehkki ma ei kavatse siin alahinnata August Jakobsoni saavutusi. Ja just see hingestumine, just see jutustava proosa poolt inimesele osutatav tähelepanu viibki meid lähemale luulele, võimaldabki värssromaanil uuestisündi. Õieti meil Eestis pole siin tegemist uuestisünniga, sest see ala on olnud meil seni esindatud Jaan Kärneri „Bianka ja

Ruth'iga“, mis ilmus 1923. aastal. Ja Henrik Visnapuu „Saatana vari“ on õieti esimesi katseid kirjeldada värssides pikemalt tõsielu. Lühemaid õnnestunud katseid pakuvad meile nii Sütiste kui Barbarus. Betti Alveri vormitüüslilikud värssjutustused on õieti grotesksed poeemid ega oma sisulist kaalu.

„Romaan värssiden“ — nagu seda nimetab Henrik Visnapuu, asetab selle kirjutajale õige suuri nõudmisi. Autor peab oskama kirjeldada sündmisi, mitte lahkudes luule tasapinnalt, ta peab olema poeet ja vaatleja, mõtleja ja omaenda loodud inimkujude elujuht. Ei jatku siin ükski jutustuse voolavusest ja teravmeelsuse ilutulestikust. Inimsaatusi peab luuletaja kirjeldama säärases värssromaanis, kuid seejuures ka elama ja tundma kaasa oma kangelasele. Ja teos peab siiski jääma luuleliseks, peab olema läbiimbuud lüürikast. Vaatlemegi siis Henrik Visnapuu vastset romaani, väljudes neist põhimõttest.

„Saatana varju“ sündmustik areneb Vabadussõja taustal, meie rahva elu kriitilisemal ajajärgul. Ning see ajalooline tagapõhi ei ole

juhulik. Just sõdade ja mässude möllus tajub Henrik Visnapuu Saatana, oma romaani nägemata peategelase võimutsemist. Vend võitleb venna vastu, inimhing laostatakse ja rüvetatakse, kõige metsikumad ürgtungid pääsevad vabadusse, kõikjal on tunda kurja üleolekut. Säärasena kujutab Henrik Visnapuu toda aja järku. „Õhk nagu väävel, läpatav ja kibe; mäekülgi mööda jookseb maha mäda kui ilma mädapaisest, verine ja libe“ — nii tõuseb poeedi silme ette Saatana riik, sama Saatana vari maa peal, keda „kord keegi nägi... templi harjul“.

Ei ole see moraalitsev hukkamõist, ei, see on õud, selles on midagi Viiralti põrgust. Tahtsin lisada — Talviku ahastuslikkudest värssidest, kuid ei, Talvikut päästab Saatana õudusi tajumast irooniline, blasfeemiline muie. Henrik Visnapuu romaani puudub irooniline suhtumine maailmale, ta võtab elu tõsiselt, võib-olla liigagi tõsiselt. Ta kirjeldab revolutsiooni, selle kandjaid, ahnitsevaid ja kättemaksumihulisi, tooreid ja häbituid. Kuid sealsamas on ka upsakad vene valgekaartlased, valmis tõusma oma endisile seisukohile. Ja Eesti väedki ei ole vabad sõjajumala hingemürgitavast mõjust. Just surmalähedus, just alaline mure oma elu eest teeb inimesed loomaliikeks. Üsna halastamatult maalib Visnapuu sõjastseene, eriti ilmekad on tal sõjaolukordade kirjeldused. Joobnud sõdurid, kes irvitavad plangule ripuma pandud „preili“ üle, vangilangenud naiste vägistajad venelased, — kõigi nende üle hõljub Saatana vari. Visnapuu ei süüdistata õieti inimesi, ei, ta vaid ahastab, et lõõmab paratamatu taplus:

„Miks lõõme näkku? parem kes on meist?
Miks vihkame ja mõistame me kohut?
Vaat, laibad hauda langevad kui tohud.
Kes ütleb meile, kes on halvem neist?“

Juba mainisin, et säärases suhtumises sõjale ei ole mingit moraalitsemist, ei, see on siiras muljete edasiandmine. Selles on tunda just isiklike hingevalusid. Ja kas meie jagame autori tundeid või mitte, meie mõistame neid.

Sama Saatana vari laotub ka romaani tege- laste üle, on nende saatuste määrajaks. Sest just säärases õhkkonnas on võinud aset leida teoses kirjeldatud sündmused. Rahuldamatult otsija Inn Kallismaa elutee viib teda sõtta ning

revolutsiooni keerisesse. Kodumaale tagasi tulnud, kohtab ta suvel 1918 kahte naist — neitsilikult õilsat Mariat — Riid ning maist Miat. Tema mehelikult toores kirk tõukab Rii temast emale. See sunnib teda enese unustamiseks (ei ole Inn mingi „kangelane“) osa võtma eesti põrandaalusest kaitseliidust. Sakslased saavad sellest teada ning vangistavad Innu. Ja pääsedes koonduslaagrist ei saa ta tagasi võita Rii usaldust, nende teineteise-leidmine ei õnnestu, kuigi ka Rii süda on halastamas. Viimaks rahvaväkke siirdunud Inn kohtab Tartus oma sõbra Sassi juures Miat, kellest ta aga on halvast arvamises. Kuid Miast saab haige Innu elupäästja ning ravitseja ja tänulik mees armu temasse. Kuid ei kesta kaua see maine arm. Innu süda igatseb uuesti Riid, selle õilsat armastust. Enamlaste kätte vangistatud Inn kohtab Rii kadunukspeetud venna Frommiga, kes on komissariks. Fromhold Tenno, veendunud enamlane, laseb Innu vabaks, paludes vaid viia kiri isale. Vahepeal aga Rii südames lööb lõkkele arm Innu vastu. See peab ägedat võitlust tema vagatseva hingega. Viimaks kohtavadki Rii ja Inn, kuid üürrike on nende õnn. Rii satub enamlaste kätte, kes ta häbitavad. Küll katsub Inn unustada seda, küll lööb veelgi ta süda Riile. Innu armastav Mia ei suuda välja kannatada armukadeduse piinu ning püüab surmata Innu. Kuid Inn ei saa õnnelikuks teha ei end ega Riid ning järgneb epiloog, kus Visnapuu napes lauseis kirjeldab meie romaani peategelaste traagilist lahukumist:

„Inn oli otsustanud uputa
Rii surmajanuneva hinge. Ta
seks keset järve oli välja sõudnud.
Vait udu all on vesi, ühtki kõla.
Veel ujusid Inn, paat ja üksik mõla.“

Nii siis „Saatana varju“ ainestik väärib oma nime. Just Lutsiferi vari laskub üle romaani, pühendades kõik paratamatule hävinemisele. Säärane on juba Visnapuu kangelaste ajajärgu õudusest tingitud saatatus. Inn Kallismaa ei ole sangar. Ta on esijoones otsija hing, kes püüab suhtuda teadlikult elule, püüab sündmusist aru saada. Vabadussõja algul on ta kahevahel — kas võidelda kodanliku rahvusriigi eest või liituda nendega, kes võitlevad tööliisklassi eest. Tema silme ette kerkib viimaks rahvariigi kuhu ja ta läheb võitlusse selle vaenlasega.

Mingi sümboolne murrang sünnib temas, murrang, mis leidnud aset kogu eesti rahva hinges. „Su suurel kahtlemisel oli lõpp, su rahva pärralt said su rahva alad.“ Ning Inn leiab õigus- tust sõjale, mis näib algul kandvat kodusõja ilmet:

„Kas see on patt, kui rahvas sünni tahab, Inn küsib silmitseden kauget merd, eks ema sünnitades nõrgu verd, kui lapse väetiga ta saanud maha.“

Inn võitlebki frondil, kuigi teda masendavad lahinguväljad ning kuigi mõnikord tunneb ta end arstina ülearune olevat seal tapatalgutel. Kuid rohkem teda vaevab armastus, just v a e v a b, sest ta tunneb, et ta ei vääri Rii õilsat armastust. Selles äratundmises, et hinge ei saa puhtaks pesta, peitubki võib-olla kogu teose traagika. Inn on liiga palju läbi elanud, et olla hingelt puhas, et saavutada kooskõla oma hinge ja ihu vahel, jõuda suure armastu- tuse ni.

Ka Rii tunneb seda. Tema vaga meel on küll kiindunud Jumalasse, kuid ega ta üksi sel- lepärast ei kohku Innu kirest. Ei, ta tunneb, et see kirk on „häbitu ja paha“. Patune on Innu armastus, sest ta on teadlik viimseist väärtusist, sest ta teab liiga hästi, mis on hää ja mis on kuri. Ta on loodud, et õilsaks saada, kuid elu, eriti sõda on teinud temast pettunud hinge. Ta ei ole halvem teisist, kuid ta nõuded enda vastu on suuremad. Sama on lugu ka Riiga. Ka tema südamehääl on liiga puhas, liiga õillis. Ning tema hukkimine pärast temale osaks saanud teotust osutus paratamatuks, kuigi ta katsub igati end päästa:

„Maria elu hajus. Hingen kutse siitminemiseks kiusas. Innu katse Mariat päästa nurjus. Vaist Marial' ütles: ihaleda naist kes teotet Inn ei suuda. Endapete see olnud ainult. Sillad langend vette.“

Võib-olla mõni rikkama hingeeluga naine olekski suutnud kõik ületada, kuid Rii põhivoo- rusiks on vaid süüatus ja hinge puhtus.

Teised „Saatana varju“ tegelased on hoopis arusaadavamad, hoopis lihtsekoelisemad. Va- hest kõige huvitavam neist on Rommi, kes pä- rast asjatut võitlust töörahva eest läheb üle ko- danliku Eesti vägedesse, kuid ei suuda taluda siinsete „ebarahvuslaste“ omakasupüüdu ning karjerismi ja hukkub. Naiselik, liiga n a i s e -

lik Mia ei taotle võimatut, ta tahaks vaid ar- muõnne, kuid tema väljavalitu, Inn, on kahjuks teist tõugu inimene. Üsna hästi kirjeldatud koolmeister — Rii ja Rommi isa — on vaid ta- valine häätahtlik maaharilane. Sass, kes võtab elu, nagu ta on, ei mängi romaanis mingit eri- list osa.

Kuidas on siis kirjutatud Henrik Visnapuu „romaan värssiden“? Kuidas õnnestus Visna- puul raske ülesanne, kirjutada värssides pike- mat teost? On ju üldiselt teada, et pikem teos värssides väsitab lugejat rohkem kui vastav an- nus proosat. Just värssid ise muutuvad ükslui- seks. Seda hädaohtu on osanud Henrik Visna- puu vältida. Ta katkestab parajal kohal oma jutustuse, et lülitada sisse isiklikke motiive — „lüürilisi vahepalu“, ta ei kirjelda liiga palju, üldse kasutab ta õige suurel määral poeetilisi vabadusi. Ning kõik see mõjub.

Just seal, kus me ootame sündmuste hargne- mist, lõpetab ta oma jutustusekäigu. See on muidugi traditsiooniline võte, kuid Henrik Vis- napuu tarvitab seda osavalt. Huvitavad on lüü- rilised intermetsood. Neis on südamlikkust, on lihtsaid, kuid sügavaid mõtteid, on häid pilte kaasajast: „Mu armsad sõbrad, ühte kaunist nime kui helisevat kutset, püha ime me oma hingen meeleskleme sala“, „Sel aastal toodi vähe kuuski tallu ja vähe küünlaid süütas Ees- timaa“ jne. Jutustus ise on küllalt hoogne, ko- hati üsna meeleööbuv. (Mia ja Innu armu- õnn, Rii ja Innu kohtamised, Rii elamused ja nägemused jõuluööl, lahingustseen jne.).

Olen juba maininud Henrik Visnapuu ob- jektiivsust, tema inimlikku suhtumist kõigile. Eks sõltu see tema üldisest eluvaatest: „kas sii- dine või paklane me hame, haud tuleb ühte- moodi valmistada“. Märkimisväärased on ta looduskirjeldused, mis mõjuvad rahustavalt:

„Musträasta väike keha laskub roosse, särg hõbedane hüppab üles veest, et põgeneda hirmsa kiskja eest. Kõik suveõhtu märgib oma loosse.“

Sama rahulikult kirjeldatakse õngitsemist ning kalu:

„Jõe käärun elab vana kaval havi — see sabast lõhkisest on Innul tunda ja seljast, milline kui sinkjas savi, — ei lähe võrku ega võta unda.“

Just loodus tasakaalustab inimest.

Muidugi ka puudusi, eriti nn. iludusvigu, leidub „Saatana varjus“. Segab tihti halbade barbarismide tarvitamine — košmaar (palju kordi!), konfusioon, hümeneia, perfiiidne. Mõnigi riimipaar on kahtlase väärtusega: va'aks — maaks, kinnitanud — kaabuud, noorust — neerest, tête-à-tête'ilt — banketist. Leidub labasusi: Rii pikk ja sale neitsilik liha(!) Mõnigi stseen oleks võitnud viimistlemisel (kasvõi „prelli“ lugu). Ka kompositsiooniga ei saa täiesti päri olla (minu arvates ei ole põhjendatud Rii saatuse kirjeldamine epiloogis ja romaani viimse peatüki lõpetamine Mia revolvrilasuga). Kuigi neid puudusi vabandab romaani pikkus, oleks mõnigi neist välditud hoolikamal viimistlemisel.

Henrik Visnapuu „Saatana vari“ ei kuulu nn. kergete raamatute hulka. See on hingevaludes sündinud teos, mille peavooruseks on just autori siiras suhtumine maailmale ning oma kangelasile. Selles psühholoogilises romaanis avalduvad Henrik Visnapuu vaated ning veendumused, mis on võib-olla vaieldavadki, kuid isikupärased ning mõtlemapanevad. Juba aja-järgu enda kirjeldus on õige huvitav ja omapärane. Hästi on kujutatud nii rahva kõikumine Vabadussõja algul — Innu hingeelu on siin sümbolne — kui ka võitluse enda verisus ning vahelduvus just seal, kus vend võitles vennaga, kus eestlaste vastu võitlesid eesti enamlased, ning sõja lõppjärgus mõndagi sõdurit vallanud viha tagalas võimule kippuvate tegelinskite vastu. Ning sellel taustal ei kirjelda Henrik Visnapuu mitte keskmisi ainelist huvidega inimesi, kes kohanevad iga eluga, vaid neid, kel

on elus kõrgemaid eesmärke ja suuremad nõuded maailma ja enda vastu. Küll „kaob maa pealt südamlik ja see, kes halab“, küll hukuvad Rii ja Rommi ning murdub hingeliselt Inn, kes, mitte suutes päästa Riid ja ennast mineviku varjust, uputab Riid, kuid mitte nõrkusest ei ole tingitud see, vaid nende liiga õiglasist ning õilsaist hingist. Kurb on see raamat, kuid mitte hingerüüstav, vaid just kaastundmust äratav hukkuvate inimsüdamete vastu. Mõnele ehk paistavad probleemid olevat tühised, kuid nad tõusevad ometi alati päevakorrale meie maises maailmas. Kõlbelise armastuse igatsus ja inimese julmus, inimese loomastumine sõjas — need on küll lahendamatud küsimused, kuid neile tuleb vastata igapähele, kes on võimeline tajuma elu sügavusi. Inimhinge ürgvaistude ohjeldamine või nende vallandamine on iga kõlbelise isiku südametunnistuse valusamaks mõistatuseks. Iga poeet on kohustatudki leidma isikupärast väljendust oma hingevaludele. Ja seda on Henrik Visnapuu käesolevas raamatus saavutanud. Romaani väline katkendlikkus on vaid abinõuks edasi anda elava südame tuksumist, selle lüürilised intermetsod asendavad nii mõnegi hingedraama kirjeldamise. Ning „Saatana vari“ liigutabki meie, lugejate südameid.

On avaldatud arvamist, et A. Vabbe illustratsioonid ei sobi raamatu tekstiga. Minul säärast muljet ei tekkinud. Illustratsioonid vaid süvendasid romaani enda mõju. Neis ei ole võõraid momente, kuigi nad ei kattu igakord Henrik Visnapuu värssidega.

B. T a g g o

Mémorandum de l'Association des Ecrivains Lituanienis.

Leedu Kirjanike Liit on kõigile kirjanduslikele organisatsioonidele ja ajakirjadele saatnud memorandumid leedu kirjaniku-mõtte-teadlase Guillaume Starosta-Vydunase aretserimise asjus sakslaste poolt Tilsitis 11. märtsil s. a.

Leedu Kirjanike Liidu soovil (kiri 22. märtsist s. a.) teeme teatavaks selle memorandumi sisu „Varamu“ lugejatele.

G. Vydunas on sündinud Ida-Preisimaal. Ta on Saksamaa alam ja elab leedu vähemusrahva hulgas Tilsitis, on õppinud Greifswaldi, Halle, Leipzigi ja Berliini ülikoolis ja on Kaunase ülikooli doktor honoris causa ja Leedu Kirjanike Liidu auliige.

Memorandumis üteldakse, et Vydunase nii ilukirjanduslikes kui ka filosoofilistes teostes ei leidu jälgegi vihast ja vägivallest teiste rahvaste vastu, vaid et Vydunase teoseid kannab sügav humaansus, sallivuse idee ning koostöö tahe rahvaste vahel. Rahvuse suurus näeb Vydunas rahva ja üksiku indiviidi moraalses suuruses.

Kuigi Vydunas teotseb oma rahvuse keskel, on ta alati olnud Saksamaa lojaalne kodanik. Sellele vaatamata on Vydunast koheldud halvasti, on lõhutud ta aknaid, konfiskeeritud ta teoseid ja lõpuks ajal, millal Leedu ja Ameerika leedulased pühitsesid Vydunase 60 aasta sünnipäeva, vangistati Vydunas Saksa võimude poolt.

Kultuuri- ja kirjandustegelaste tähtpäevi aprillis.

1. apr. 360 aastat tähelepanevana inglise anatoomi ja kirurgi Harvey Williams'i (sünd. 1578, surm. 1658), füsioloogia ja embrüoloogia teerajaja sünnist. Harvey avastas vereeringvoolu ja püstitas esimesena tähtsa teooria „kõik on munast“.

5. apr. 350 aastat suure inglise mõtteteadlase Thomas Hobbs'i sünnist (sünd. 1588, surm. 1679).

15. apr. 150 aastat kuulsalt prantsuse teadlase Georges Buffon'i surmast (sünd. 1707, surm. 1788). Buffon'i nimi on laialdaselt tuntud kui kolmekümnekuue-kõitelise „Loodusloo“ autori oma.

15. apr. 50 aastat saksa filosoofi Joseph Ditzgen'i surmast (sünd. 9. det. 1828, surm. 1888).

28. apr. 375 aastat tagasi, 1563. aastal, trükijad Ivan Fedorov ja Peeter Mstislavtsev algasid esimese raamatu trükkimist Venemaal. Läänes raamatu trükikunst algas teatavasti 1438 ja on seoses Johann Gutenbergi nimega.

Autasu parimaile kaastöölisile Vabadussõja mälestuste kogumise eest 1937./38. a.

Sõjaarhiivi varasalved kasvavad.

Eelmiste aastate eeskujul kogub Vabadussõja Ajaloo Komitee oma üleriikliku kaastöölise võrgu kaudu Eesti riikliku iseseisvuse võitlusajastu (1917.—1920. a.) eriti Vabadussõja ajaloo materjale. 1937./38. eelarveaastal rikastus Sõjaarhiiv isiklike mälestuste ja muu ajaloomaterjaliga 22.759 lehe võrra. Kaastööd saatsid 125 kaastöölis 320 korral.

Auhindu määrati 23 parimale kaastöölisile. Üldse jagati auhindadeks rahas kr. 350,— ja teost „Eesti Vabadussõda 1918—1920“ — 16 eksemplari, linases köites. Rahalisi auhindu määrati 12 kaastöölisele järgmiselt:

I auhind (kr. 50) — E. Bachval (Narva) ja S. Baumann (Soldino); II auhind (kr. 40) — E. Toome (Rakvere) ja S. Saamann (Tapa); III auhind (kr. 25) — Ch. Volmer (Tallinn) ja P. Villemi (Tallinn); IV auhind (kr. 20) — A. Kirsi-puu (Tartu), A. Rõõm (Tallinn), J. Pert (Tallinn), A. Landström (Nõmme), A. Hinnom (Tallinn) ja H. Järv (Tallinn).

Teos „Eesti Vabadussõda“ määrati 11 kaastöölisele: I ja II köide — A. Mikk (Viljandi), H. V. Dahl (Tallinn), S. Kütman (Räpina) ja A. Thalus (Kallivere) ja A. Palginõmm (Märjamaa); I köide — J. Sirp (Vohnja), G. Rei (Pilistvere), G. Tasuja (Kiltsi) ja J. Polikarpus (Viljandi); II köide — M. Madissoo (Are), A. Brakel (Nõmme).

Ka 1938./39. eelarveaastal Vabadussõja Ajaloo Komitee määrab paremaile kaastöölisile rahalisi ja muid eesotustasusid.

Meie põlve suurimaid ülesandeid on Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917—1920) sündmuste jäädvustamiseks kokku koguda ja alal hoida selle ajastu ajaloomaterjalid. Nende hulgas omavad eritähtsuse isiklikud mälestused, mis aitavad suurel määral täiendada ja elustada kohati lünklikke arhivaale. Seda silmas pidades pöördume kodanike poole palvega saata Vabadussõja Ajaloo Komiteele (Sõjaministeerium, Tallinn) selle ajastu isiklikke mälestusi, kirju, dokumente, päevikuid, müürilehti, lendlehti, ajalehti jm. jäädavaks säilitamiseks Sõjaarhiivis, või anda neid Komiteele ärakirjade võtmiseks. Materjalide saatmiseks Komiteele saadetakse soovijaile sellekohane aadress-blankett, mille pealekleepimisel kirjale või pakile saatjal ei tule kanda postikulu.

Vabadussõja Ajaloo Komitee.

Vastutav ja tegev toimetaja: **Henrik Visnapuu.**

Kunstiosakonna toimetaja: **R. Paris.**

Väljaandja: **K/o.-ü. „Kultuurkoondis“.**

A.-S. „Ühiselu“ trükk, Tallinnas, 14. IV 1938.

*Päevaks rõõmus töö-
meeleolu ja ööks kosu-
tav uni!*

ETK SIGARETID

IDAMAA KULD

ERA

PABEROSSID

ORIENT

*Võlvaist
idamaa
tubakaist*

Papstein

P. K. „VÕIEKSPORT“

P. K. „VÕIEKSPORT“

Tallinn, Suur Karja tän. 23

Ilmub O.Ü. „Noor-Eesti Kirjastusel“

Sõjakirjanduse seeria II sari

Sarjas ilmuvad järgmised raamatud:

T. E. Lawrence:

Seitse tarkuse sammast — 2 köites.

Tõlkinud A. H. Tammsaare.

Ed. Grosschmidt-Suursepp: **Valge rinne.**

Agricola: **Luure murrab läbi rinde.**

Tõlkinud J. Kärner.

A. Hinnom:

Läti küttidega Maailmasõjas.

Kõik raamatud on rikkalikult varustatud originaalsete fotodega ja selgitavate skeemidega.

Sarja ettetellimise hind:

kuni 1. juunini s. a. Kr. 14.—

kuni 1. augustini s. a. Kr. 16.—

Osadeviisi makstes on seeria hinnaks Kr. 18.—. Tellimise andmisel Kr. 6.— ja iga raamatu ilmumisel Kr. 2.40.

Iluköites on sari Kr. 3.75 kallim.

Sarjast on ilmunud: Ed. Grosschmidt-Suursepp: **Valge rinne.**

O.Ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUS“ TARTUS

Posti jooksev arve nr. 22-32.

ERA

KEVADISI
UUDISKANGAIDI

A/S TEKLA

RIIDEKAUPLUSTEST:
TALLINN, S. KARIA 14 • PARNU 6

HAAPSALU, KUESSAARE, MUSTVEE,
NARVA, PETSERI, PARNU, RAKYERE,
VALGA, VILJANDI, VÖRU

Reserveeritud

Reserveeritud

SIID-COTTON
UUDISSUKAD

„Libelle“

A/S Oskar Kilgas

V A R A M U

KIRJANDUSE- KUNSTI- KULTUURI AJAKIRI

I AASTAKÄIK

VARAMU on kirjanduse, kujutava kunsti, muusika, teatri, humanitaar- ja rakendusteaduste ning muu publitsistika alade esinduslik kuukiri. „VARAMU“ tahab koondada enda ümber kõiki nende alade silmapaistvaid loovjõude, kes pühendavad oma hinge- ja vaimujõu vaimselt ja füüsiliselt tugeva Eesti ülesehitamiseks.

VARAMU väljaandjaks on K./õ.-ü. „Kultuurkoondis“, kelle liikmeskonda kuuluvad silmapaistvamad esindajad kirjanduse, kujutava kunsti, teatri, muusika, humanitaar- ja rakendusteaduste ning riigi ja rahvuspoliitika aladelt.

VARAMU vastutavaks ja tegevaks toimetajaks on **Henrik Visnapuu**. Kunstiosakonna toimetaja **R. Paris**. Ajakirja toimkonda kuuluvad: prof. **J. Aavik**, **A. Adson**, **A. Gailit**, prof. **V. Paavel** ja mag. **A. Perandi**. Õigekeelsus: mag. **J. Aavik** ja mag. **E. Tilleman**.

VARAMU ilmub 10 numbrit aastas, iga number vähemalt 128 + X lehekülge. „VARAMU“ tellimiste vastuvõtmine on avatud. Saatke oma tellimised aadressil: „VARAMU“ talitus ja toimetus, Pärnu mnt. 28—9, Tallinn. Telefonid: Toimetus 411-34. Talitus 411-35. Posti jooksev arve 763.

VARAMU tellimishind pooles aastas on kr. 7.— ja terveks aastaks kr. 13.—. Üksiknumber maksab kr. 1.50. Tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid, raamatukauplused jt.

Üksiknumbrid on müügil kõigis suuremates ajakirjanduse müügi kohtades.

Toimetaja kõnetunnid on igal ärip. kl. 12—14 (välja arvatud laupäevad). Avaldamata jäänud käsikirjad saadetakse ainult siis tagasi, kui on lisatud postmargid.

KINDLUSTUSAKTSAELET

EESTI LLOYD

—R—

SUUREMAID
JA VANEMAI
KODUMAA KINDLUSTUSSELTSE

ESINDUSED KOGU EESTIS

KIIRE JA ÕIGLANE KAHJU-
TASUDE ÕIENDAMINE

EESTI LLOYD

„EESTI PABERI“ A/S

TALLINN